

Національний університет «Львівська політехніка»

Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ГРЕНЬ ТАРАС ЯРОСЛАВОВИЧ

УДК: 351.84:364:353(043)

ДИСЕРТАЦІЯ

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ
ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

281 – публічне управління та адміністрування

28 – публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Т. Я. Грень

Науковий керівник: Сидорчук Орестлава Григорівна, доктор економічних наук,
професор, завідувач кафедри регіонального та місцевого розвитку

Львів – 2024

АНОТАЦІЯ

Грень Т. Я. Удосконалення управлінських механізмів реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 – публічне управління та адміністрування. Львів, 2023.

У дисертації вирішено актуальне наукове завдання, що полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні управлінських механізмів реалізації політики соціального захисту та розробленні перспективних напрямів її удосконалення на регіональному рівні.

Запропоновано комплексну систему удосконалення механізмів реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні, яка передбачає: 1) удосконалення нормативно-правового механізму, через: створення єдиної системи соціального захисту; на законодавчому рівні вироблення єдиних стандартів якості та доступності послуг соціального спрямування для місцевих органів виконавчої влади і здійснювати контроль за їх дотриманням; розроблення та впровадження національних стандартів виховання, освіти, медичного та соціального захисту дітей; розроблення та прийняття закону, який визначав би алгоритм єдиного порядку надання пільг, включав би дієвий механізм їх реалізації та фінансування, забезпечував врахування доходів і матеріального добробуту пільговиків та їх сімей із метою впорядкування системи пільг та забезпечення соціальної справедливості тощо; 2) удосконалення організаційного механізму, у контексті якого необхідно: оптимізувати соціальні та державні інститути (забезпечити структурно-функціональну обумовленість у роботі таких інституцій, як міністерства, відомства, відповідні управління у місцевих органах влади, соціальні служби та інші); диференціювати підходи до соціального захисту різних категорій населення тощо; 3) удосконалення фінансово-економічного механізму, а саме: оптимізувати видатки на соціальні цілі та раціонально їх

використовувати (проведення аудиту соціальних програм, спрощення адміністративних процедур та скорочення витрат на управління соціальними програмами); здійснити ефективні та раціональні фінансово-економічні заходи (впровадження інноваційних фінансових інструментів, таких як соціальні облигації, які залучають інвесторів для фінансування соціальних проектів; створення спеціалізованих фондів, які привертають приватний та громадський капітал для розвитку соціальних ініціатив); залучити позабюджетні джерела фінансування (встановлення партнерських відносин із корпораціями та бізнес-структурами для спільного фінансування та реалізації соціальних проектів; залучення коштів від благодійних фондів, неприбуткових організацій та інших джерел грантового фінансування); поєднати державні та приватні форми фінансування соціального захисту (створення сприятливого середовища для розвитку державно-приватного партнерства (далі – ДПП) у сфері соціального захисту через податкові пільги, гранти тощо. Така комплексна система покликана задовольнити потребу в системній реформі соціального захисту, особливо у контексті реформи децентралізації, а зазначені заходи можуть сприяти покращенню якості життя громадян, забезпечити більшу соціальну справедливість та стабільність у суспільстві.

Доповнено перелік осіб, які потребують соціального захисту в умовах загроз і небезпек (зокрема, в умовах воєнного стану), а саме: ветерани війни: люди, які брали участь у військових діях та отримали поранення, інваліди війни, сім'ї загиблих військовослужбовців, учасники територіально-розвідувальної оборони тощо; внутрішньо переміщені особи: люди, які були змушені залишити свої домівки та переселитися в інші місця внаслідок конфлікту; незахищені верстви населення: особливо діти, жінки, літні люди, інваліди та безпритульні; сім'ї загиблих та поранених військовослужбовців: люди, які втратили своїх близьких внаслідок воєнних дій, або які самі отримали поранення; малозабезпечені та безробітні громадяни: люди, які мають обмежені можливості

для забезпечення свого життя в умовах воєнного стану; представники цивільного населення, які отримали поранення в окупації від бойових дій або застосування далекобійної зброї, втратили членів родини, або їх помешкання зазнали пошкоджень, несумісних із підтриманням рівня життя, здатного забезпечити первинні потреби людини. Дана пропозиція, на відміну від існуючих підходів, враховує реальні виклики, з якими стикається сучасне суспільство, і спрямована на забезпечення більш широкого та ефективнішого соціального захисту в умовах воєнного стану.

Окрім того, вартим уваги є удосконалення класифікації механізмів соціального захисту (серед яких: інституційний, правовий, фінансово-економічний) інформаційно-організаційним та сервісно-орієнтованим. Розглянемо їх детальніше: 1) інформаційно-організаційний механізм реалізації політики соціального захисту складається з комплексу інструментів, правових норм та принципів, які регулюють зміст і процес здійснення політики соціального захисту; 2) сервісно-орієнтований механізм є системою чітко регламентованих дій та заходів, які виконують спеціальні державні заклади щодо надання соціальних послуг, що передбачає система соціального захисту з метою задоволення потреб споживачів цих послуг. На відміну від існуючих підходів, дана пропозиція враховує важливість ефективної організації інформаційних процесів та надання якісних соціальних послуг, що не завжди враховувалося в традиційній класифікації.

Розширено перелік механізмів соціального захисту, сформований на основі вивчення зарубіжного досвіду, що вартий імплементації в умовах триваючої реформи децентралізації: індексація доходів населення; забезпечення мінімальних соціальних гарантій за доходами; управління соціальною інфраструктурою, використовуючи мінімальні державні стандарти та нормативи; забезпечення пільг вразливим верствам населення, особливо в умовах воєнного стану; застосування принципів дотаційності до цін, державного регулювання

споживчих цін, застосування норм прямої дії соціально-трудового законодавства; державне забезпечення непрацездатних осіб; публічні накопичувальні фонди; обов'язкове соціальне страхування; соціальне забезпечення і соціальна допомога. Зазначена пропозиція має практичне значення, оскільки враховує найбільш ефективні та успішні практики інших країн, що може сприяти покращенню системи соціального захисту в Україні.

У дослідженні також набули подальшого розвитку заходи інформаційного забезпечення соціального захисту, у контексті якого необхідно: реалізувати технологічні та інноваційні проекти (створити єдину електронну базу реципієнтів соціальної допомоги, пільг, соціальних послуг; комп'ютеризувати багато функцій тощо); провести інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення щодо того, як здійснювати конкретні заходи публічного управління у сфері соціального захисту; засобами інформаційних технологій створити у суспільстві позитивний імідж багатодітних сімей і забезпечити пріоритет сімейних форм улаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; розробити дієві інформаційні заходи запобігання соціальному сирітству, безпритульності та бездоглядності дітей. На відміну від існуючих підходів, дана пропозиція відображає сучасні тенденції у сфері соціального захисту, враховуючи нові можливості, які пропонують технології та інформаційне суспільство, оскільки вони спрямовані на покращення доступності та ефективності соціальних послуг і заходів соціального захисту.

Визначено напрями розвитку соціального захисту у контексті державної стратегії подолання бідності, у межах яких необхідно: впорядкувати законодавчо-нормативну базу, зокрема врегулювати спірні положення та зосередити увесь масив регулюючих положень у рамках одного Соціального кодексу; вдосконалити систему надання соціальної допомоги, зокрема дотримуватися принципу адресності соціальних виплат, поступово ліквідовуючи загальні пільги та субсидії; створити умови для забезпечення самостійного захисту громадян,

тобто надати можливості працевлаштування з гідною оплатою; забезпечити паритетність фінансування програм у сфері соціального захисту, зокрема впровадити трирівневу пенсійну систему, загальнообов'язкове медичне страхування; підвищити роль місцевих бюджетів та органів місцевого самоврядування у розвитку соціального забезпечення на регіональному рівні розширення повноважень місцевих органів самоврядування, локалізації програм соціального забезпечення, активної участі громади, розвитку партнерств між місцевими органами влади, бізнесом та неприбутковими організаціями, впровадження технологічних інновацій для покращення ефективності управління соціальними програмами та моніторингу їх впливу тощо; стимулювати благодійні програми, акції соціально-етичного маркетингу, соціальну відповідальність бізнесу. Дана пропозиція відображає сучасні потреби та виклики у сфері соціального захисту та підкреслює необхідність системних і комплексних заходів для подолання бідності та покращення якості життя населення.

Ключові слова: публічне управління, соціальний захист, політика соціального захисту, соціальна безпека, соціальна політика, державна політика, управлінські механізми, механізми соціального захисту, регіональний рівень, децентралізація.

ANOTATION

Gren T. Ya. Improvement of management mechanisms for the implementation of the social protection policy at the regional level. – On the rights of the manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 281 – public management and administration. Lviv, 2023.

The dissertation solves an actual scientific task, which consists in the scientific and theoretical substantiation of the management mechanisms for the implementation

of the social protection policy and the development of promising directions for its improvement at the regional level.

The dissertation proposes a comprehensive system of improvement of mechanisms for implementing social protection policy at the regional level, which provides: 1) improving the regulatory mechanism, in the context of which it is necessary to: create a single system of social protection; at the legislative level to develop uniform standards of quality and availability of social services for local executive authorities and to monitor their observance; to develop and implement national standards of upbringing, education, medical and social protection of children; to develop and adopt a law that would determine the algorithm of a unified order of granting, would include an effective mechanism for their implementation and financing, to take into account the income and material well-being of privileges and their families in order to streamline the benefits system and ensure social justice, etc.; 2) improvement of the organizational mechanism, in the context of which it is necessary to: optimize social and state institutions (to provide structural and functional conditionality in the work of such institutions as ministries, agencies, relevant departments in local authorities, social services, etc.); differentiate approaches to social protection of different categories of population, etc.; 3) improvement of the financial and economic mechanism, in the context of which it is necessary to: optimize expenditures on social goals and rationally use them (conducting audit of social programs, simplification of administrative procedures and reducing the costs of management of social programs); to carry out effective and rational financial and economic measures (introduction of innovative financial instruments, such as social bonds that attract investors to finance social projects; creation of specialized funds that attract private and public capital for the development of social initiative relations with corporations and business structures for joint financing and implementation of social projects; raising funds from charitable funds, non-profit organizations and other sources of grant financing); Combine state and private forms of social protection financing (creation of a favorable environment for the development of PPP in the field of social

protection through tax benefits, grants, etc. The proposed complex system is intended to satisfy the need for systematic social protection reform, especially in the context of decentralization reform, these measures can be facilitated the quality of life of citizens, to ensure greater social justice and stability in society.

The list of persons in need of social protection in conditions of threats and dangers (in particular, in the conditions of martial law) is supplemented, namely: veterans of war: people who participated in hostilities and were injured, war invalids, families of fallen servicemen, participants territorial and intelligence defense, etc.; internally displaced persons: people who were forced to leave their homes and move to other places as a result of conflict; unprotected people: especially children, women, the elderly, the disabled and homeless; families of dead and wounded servicemen: people who have lost their loved ones as a result of hostilities or who were injured; low -income and unemployed citizens: people who have limited opportunities to ensure their lives in martial law; Representatives of civilians who were injured in the occupation from hostilities or the use of long-range weapons lost their family members, or their premises were damaged, incompatible with maintaining the standard of living capable of meeting the primary needs of man. This proposal, unlike existing approaches, takes into account the real challenges that modern society faces and is aimed at providing wider and more effective social protection in martial law.

In addition, attention is made to improve the classification of social protection mechanisms (including: institutional, legal, financial and economic) information-organizational and service-oriented; 1) the information and organizational mechanism of implementation of social protection policy consists of a set of instruments, legal norms and principles that regulate the content and process of implementation of social protection policy; 2) a service-oriented mechanism is a system of clearly regulated actions and measures that are performed by special state institutions for the provision of social services, which provides a system of social protection in order to meet the needs of consumers of these services. Unlike existing approaches, this proposal takes into

account the importance of effective organization of information processes and providing quality social services, which was not always taken into account in the traditional classification.

The list of mechanisms of social protection, formed on the basis of the study of foreign experience, which is worthy of implementation in the conditions of continuing decentralization: indexation of income of the population; providing minimal social guarantees; management of social infrastructure using minimum state standards and standards; providing privileges to the vulnerable sections of the population, especially in the conditions of martial law; application of principles of subsidy to prices, state regulation of consumer prices, application of norms of direct action of social and labor legislation; state support for disabled persons; public storage funds; compulsory social insurance; Social security and social assistance. This proposal is practical because it takes into account the most effective and successful practices of other countries, which can help improve the social protection system in Ukraine.

The work also developed in the work of information support of social protection, in the context of which it is necessary to: implement technological and innovative projects (create a single electronic database of social assistance recipients, benefits, social services; computerize many functions, etc.); to carry out information and explanatory work among the population on how to carry out specific measures of modernization of public administration in the field of social protection; by means of information technologies to create a positive image of large families in society and to prioritize family forms of arranging orphans and children deprived of parental care; Develop effective information measures to prevent social orphanage, homelessness and homelessness. Unlike existing approaches, this proposal reflects current trends in the field of social protection, taking into account the new opportunities offered by technologies and information society, as they are aimed at improving the accessibility, efficiency and efficiency of social services and social protection measures.

The directions of development of social protection in the context of the state strategy of poverty overcoming poverty, within which it is necessary to: streamline the legislative and regulatory framework, in particular to regulate controversial provisions and concentrate the entire array of regulatory provisions within one social code; to improve the system of social assistance, in particular, to adhere to the principle of targeting social payments, gradually eliminating general benefits and subsidies; to create conditions for ensuring independent protection of citizens, that is, to provide opportunities for employment with decent payment; to ensure the parity of financing programs in the field of social protection, in particular to introduce a three -tier pension system, compulsory health insurance; to increase the role of local budgets and local self-government bodies in the development of social security at the regional level expanding the powers of local self-government bodies, localization of social security programs, active participation of the community, development of partnerships between local authorities, business and non-profit organizations, introduction of technological innovations for improving the efficiency programs and monitoring of their impact, etc.; Stimulate charitable programs, actions of socio-ethical marketing, social responsibility of business. This proposal reflects current needs and challenges in the field of social protection and emphasizes the need for systemic and complex measures to overcome poverty and improve the quality of life of the population.

Key words: public administration, social protection, social protection policy, management mechanisms, social protection mechanisms, regional level, decentralization, reform of local self-government.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ:

А. В яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Грень Т.Я. Суспільно-політична стабільність як запорука ефективної політики соціального захисту. Право та державне управління. №2, 2023. С. 103-108. Режим доступу: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/15.pdf

2. Грень Т.Я. Особливості реалізації політики соціального захисту територій в умовах війни. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. Том 33 (72) № 6 2022. С.80-84. Режим доступу: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/6_2022/13.pdf

3. Грень Т. Я. Організаційний механізм забезпечення політики соціального захисту та проблеми його реалізації на регіональному рівні // Електронне наукове видання «Публічне адміністрування та національна безпека». — 2024. — №2. <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2024-2-9680> Режим доступу: <https://www.inter-nauka.com/issues/administration2024/2/9680>.

4. Грень Т.Я. Прогнозування ефективності публічного управління у сфері соціального захисту на регіональному рівні. // Електронне наукове видання «Публічне адміністрування та національна безпека». — 2024. — №5. <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2024-5-9864>

Б. Які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Грень Т. Я. Особливості забезпечення соціального захисту на регіональному рівні. The world of science and innovation: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (21-23 квітня 2021 Канада, Торонто). - С. 328-333. Режим доступу: <https://sci-conf.com.ua/wp->

content/uploads/2021/04/WORLD-SCIENCE-PROBLEMS-PROSPECTS-AND-INNOVATIONS-21-23.04.2021.pdf

2. Грень Т. Я. Сучасні реалії соціального захисту в Україні. Матеріали І міжнародної науково-практичної конференції Таврійського національного університету до 160-ї річниці від дня народження В. І. Вернадського, 16–17 березня 2023 року м. Київ, Україна. С. 80-84. Режим доступу: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/37049/Shmalei.pdf?sequence=1>

3. Грень Т.Я., Сидорчук О.Г. Питання соціального захисту на регіональному рівні. Перспективи регіонального та місцевого розвитку: матер. 2-ї конференції молодих учених (23 листопада 2023 р., м. Львів) / упорядн.: Матвіїшин Є.Г., Бліщук К.М. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2023. – 213 с. С. 15-17. Режим доступу: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2023/pages/22148/materiali-konferencii-molodikh-vchenikh23zhovtnya2023.pdf>

4. Грень Т. Світові моделі соціального захисту населення: кращий досвід для України . Європейська інтеграція та трансформація публічного врядування в Україні: матер. наук.-практ. конф. (19 квітня 2024 р., м. Львів) / упорядн.: Буник М. З., Бліщук К. М., Федорчак О. В, Худоба О. В. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2024. – 279 с., С. 25-28. Режим доступу: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2023/pages/22148/iadu19042024-ostanne.pdf>

ЗМІСТ

ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ.....	244
1.1. Механізм реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні як об'єкт публічного управління.....	244
1.2. Класифікація управлінських механізмів реалізації політики соціального захисту.....	422
1.3. Зарубіжний досвід функціонування механізмів реалізації політики соціального захисту	566
Висновки до розділу 1	82
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ.....	866
2.1. Нормативно-правові засади реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні та шляхи адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу	866
2.2. Організаційний механізм реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні.....	1033
2.3. Фінансово-економічний механізм реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні.....	1222
Висновки до розділу 2	1466
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	14949
3.1. Прогнозування ефективності публічного управління у сфері соціального захисту на регіональному рівні.....	16449
3.2. Формування Комплексної системи удосконалення механізмів реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні.....	18464
3.3. Впровадження управлінських інноваційних механізмів у процесі реалізації соціального захисту на регіональному рівні	14984
Висновки до розділу 3	2055
ВИСНОВКИ.....	2088
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	2155
ДОДАТКИ.....	2422

ВСТУП

Актуальність теми. В сучасних умовах становлення та захисту української державності, здійснення реформи децентралізації та розвитку ринкових відносин всі категорії громадян України потребують гарантій соціального захисту; особливо ті, що належать до пільгових категорій населення. Зростає актуальність потреби в тому, щоб результативно надавати соціальний захист, зумовлений погіршенням добробуту населення на тлі економічних та соціальних трансформацій під час військових викликів та загроз, за яких багато громадян опинилися за межею виживання. Зростає соціальне й майнове розшарування, що спричиняє розбалансування забезпечення головних соціальних запитів громадян. Особливо актуальним питанням є загострення потреби громадян у соціальному захисті внаслідок збройної агресії російської федерації на території України.

Впродовж останніх років зросла кількість пенсіонерів за віком, вимушено переселених осіб, осіб з інвалідністю, що ставить перед державою вимогу забезпечити соціальні гарантії та налагодити дієву соціальну допомогу цим категоріям. Важливу роль у системі державного соціального захисту відіграє соціальна допомога. Це турбота держави про людей, котрим потрібна підтримка, допомога, зважаючи на вік, стан здоров'я, спеціальний стан, а також малозабезпеченість. Таким чином, функція соціальної допомоги – це полегшення матеріального становища осіб, незважаючи на їхню трудову діяльність.

В Україні соціальний захист здійснюється за допомогою соціального забезпечення економічно активних громадян (через соціальне страхування); пенсійного забезпечення; соціальної допомоги найвразливішим верствам; матеріальної допомоги сім'ям, що мають дітей; компенсації, індексації та пільг населенню; соціального обслуговування тощо.

Механізм посилення інтеграції в світову економічну спільноту визначає значну кількість необхідних змін у системі управління державою, складова якої – соціально-економічна система, ґрунтуючись на ідеї сполучення економічної результативності як ефекту дієвості ринкових сил і соціального компромісу. Таким чином, пошуки дієвих механізмів та ефективних методів діяльності системи соціального захисту в умовах децентралізації – невідкладний напрям наукових досліджень й актуальне практичне завдання.

Теоретико-методологічні засади та загальні питання щодо недоліків та шляхів удосконалення системи соціального захисту вивчалися такими науковцями: про сервісну роль держави – В. Гапочка, В. Лаврухін, А. Помаза-Пономаренко, Г. Русак, Т. Семигіна, А. Сіленко, П. Петровський; про політику соціального захисту – В. Бідак, К. Бліщук, Л. Ваховський, О. Волошина, М. Ковальова, О. Кришень, А. Ліжевський, Л. Павлова; про механізми реалізації політики соціального захисту та соціальної безпеки – В. Баштанник, О. Білик, А. Гудзь, О. Данилюк, О. Сидорчук, О. Новікова; про соціальний захист в умовах воєнного стану – С. Миколюк, В. Саричев, В. Семенов, Ю. Рагуліна, Н. Статівка; про адаптацію європейського досвіду соціального забезпечення для України - О. Білозір, Л. Малюга, В. Николаєва.

Незважаючи на значні наукові розробки у даній сфері, необхідним є комплексне дослідження реалізації політики соціального захисту. З огляду на це, постає методологічна необхідність дослідити актуальні наукові та прикладні проблеми публічного управління у сфері соціального захисту в сучасних умовах розвитку сервісної держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проведено в межах науково-дослідних робіт Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, зокрема за темами: “Державне стимулювання розвитку об'єднаних територіальних громад і підвищення рівня їх

спроможності” (ДР №0119U100783; ДО № номер 0222U001134); “Об’єднані територіальні громади: концепція відповідальності та спроможності” (ДР № 0119U100911; ДО № 0221U103957) в межах комплексного наукового проекту Національної академії державного управління при Президентіві України “Державне управління та місцеве самоврядування”, у якій автор як виконавець досліджував удосконалення управлінських механізмів реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні; «Наукові засади забезпечення сталого розвитку територіальних громад і територій в умовах національних викликів та повоєнного відновлення України (ДР №0124U000016) науково-дослідна робота ІАДУ НУ «Львівська політехніка» в межах якої автором запропоновано комплексну систему удосконалення механізмів реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні, яка передбачає: удосконалення нормативно-правового механізму, організаційного механізму та удосконалення фінансово-економічного механізму.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є науково-теоретичне обґрунтування управлінських механізмів реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні та розроблення перспективних напрямів їх удосконалення. Досягнення визначеної мети передбачає вирішення відповідних завдань:

– дослідити теоретичні аспекти функціонування механізмів реалізації політики соціального захисту як об’єкта публічного управління та класифікувати їх;

– розкрити зарубіжний досвід упровадження механізмів реалізації політики соціального захисту та можливості його застосування в Україні;

– визначити особливості функціонування нормативно-правових, організаційних та фінансово-економічних механізмів реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні;

– здійснити прогнозування ефективності публічного управління у сфері соціального захисту на регіональному рівні;

– обґрунтувати необхідність запровадження комплексної системи вдосконалення механізмів реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні;

– окреслити можливості впровадження управлінських інноваційних механізмів у процесі реалізації соціального захисту на регіональному рівні.

Об’єкт дослідження – публічна політика та управління у сфері соціального захисту.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні аспекти удосконалення управлінських механізмів реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні.

Методи дослідження. Теоретико-методологічна основа реалізації дослідницької мети включає наступні загальнонаукові і спеціально-наукові методи, серед яких: аналіз та синтез – для деталізації об’єкта дослідження; узагальнення – для розкриття теоретико-методологічних засад публічного управління у сфері соціального захисту у сучасних умовах; порівняльний метод та систематизація – для вивчення базових понять дослідження; системний метод – для розкриття концептуальних основ публічного управління у сфері соціального захисту у контексті реформування місцевого самоврядування; логічний і діалектичний методи та комплексний і системний підходи – для вдосконалення понятійного апарату дослідження; методи прогнозування та екстраполяції – при здійсненні прогнозування ефективності публічного управління у сфері соціального захисту на регіональному рівні; метод моделювання – для розроблення напрямків удосконалення управлінських механізмів реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні; метод логічної конкретизації – для теоретичного узагальнення й формулювання висновків та пропозицій.

Інформаційною базою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених, монографії та дисертації науковців, нормативно-правові акти та директивні документи, статистичні та аналітичні документи, які стосуються питань публічного управління у сфері соціального захисту. Загалом, дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, оскільки предмет дослідження охоплює питання різних наукових дисциплін та вимагає їх цілісного висвітлення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні управлінських механізмів реалізації політики соціального захисту та розробленні перспективних напрямів її удосконалення на регіональному рівні, що конкретизовано у низці наукових положень, де:

уперше:

запропоновано комплексну систему удосконалення механізмів реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні, яка орієнтована на забезпечення соціального захисту населення окремих регіонів відповідно до їхніх внутрішніх потреб, зокрема з урахуванням наслідків російської воєнної агресії, на основі розвитку сервісної системи надання соціальних послуг населенню. Комплексна система передбачає вдосконалення нормативно-правового, організаційного та фінансово-економічного механізмів через розробку і впровадження відповідних стандартів, диференціацію підходів до соціального захисту різних категорій населення, раціоналізацію структури інституцій і диверсифікацію джерел фінансування соціальних програм тощо, що в сукупності забезпечить більшу соціальну справедливість і стабільність у суспільстві;

удосконалено:

змістовно-понятійний апарат науки публічного управління через уточнення понять:

– «соціальний захист населення», під яким запропоновано розуміти одну зі складових діяльності держави, у контексті якої реалізуються законодавчо визначені економічні, соціальні, юридичні гарантії та права громадянина, який

має законодавче право на соціальний захист, практичне втілення яких забезпечують державні соціальні інститути та установи, що беруть на себе відповідальність створити умови для підтримки життєвого забезпечення та діяльного існування різних соціальних верств населення, а також усунення соціальних ризиків в умовах національного фінансового перерозподілу, впливу руйнівних наслідків збройної агресії, що своєю чергою передбачає реалізацію сукупності взаємодіючих суспільно-державних правових, фінансово-економічних, організаційних заходів, що спрямовані на забезпечення високої ефективності діяльності інституцій у сфері соціального захисту населення.

– «регіональна політика соціального захисту» трактується як окремий вид соціальної політики, що здійснюється на регіональному рівні з метою забезпечення соціального захисту населення певних регіонів відповідно до потреб та запитів громадян, зважаючи на соціально-економічний розвиток та фінансові можливості, дотримуючись національних стандартів, визначених законодавством України та міжнародних норм; що на відміну від існуючих підходів до визначення даного поняття, підкреслює необхідність диференціації та уточнення соціальної політики на рівні регіонів – регіональної соціальної політики.

– «механізм реалізації політики соціального захисту» як об'єкт публічного управління» визначається як спосіб впливу органів публічної влади на політику соціального захисту, який забезпечує максимальний ефект та точно реалізує визначені цілі публічного управління що, підкреслює необхідність застосування комплексного підходу та координації дій різних учасників, відповідає сучасним вимогам до ефективного управління та досягнення конкретних результатів, сприяє підвищенню транспарентності та відповідальності в управлінні соціальною сферою;

– перелік осіб, які потребують соціального захисту в умовах загроз і небезпек (зокрема, в умовах воєнного стану), а саме: ветерани війни: люди, які брали участь у військових діях та отримали поранення, інваліди війни, сім'ї

загиблих військовослужбовців, учасники територіально-розвідувальної оборони тощо; внутрішньо переміщені особи: люди, які були змушені залишити свої домівки та переселитися в інші місця внаслідок конфлікту; незахищені верстви населення: діти, жінки, літні люди, інваліди та безпритульні; сім'ї загиблих та поранених військовослужбовців; малозабезпечені та безробітні громадяни: люди, які мають обмежені можливості для забезпечення свого життя в умовах воєнного стану; представники цивільного населення, які отримали поранення в окупації, втратили членів родини, або їх помешкання зазнали пошкоджень, несумісних із підтриманням рівня життя, здатного забезпечити первинні потреби людини. Дана пропозиція, на відміну від існуючих підходів, враховує реальні виклики, з якими стикається сучасне суспільство, і спрямована на забезпечення більш широкого та ефективного соціального захисту в умовах воєнного стану;

– класифікацію механізмів соціального захисту (інституційний, правовий, фінансово-економічний), зокрема її доповнено інформаційно-організаційним та сервісно-орієнтованим. Інформаційно-організаційний механізм реалізації політики соціального захисту складається з комплексу інструментів, правових норм і принципів, які регулюють зміст та процес здійснення політики соціального захисту в умовах цифровізації та поширення цифрових та мережевих технологій. На відміну від існуючих підходів, зазначена пропозиція враховує важливість ефективної організації інформаційних процесів та надання якісних соціальних послуг в напрямі їх перетворення на зручні онлайн сервіси.

набули подальшого розвитку:

– напрями забезпечення соціального захисту у контексті державної стратегії подолання бідності, що дало змогу сформувати необхідність впорядкування законодавчо-нормативної бази, зокрема врегулювати спірні положення та зосередити увесь масив регулюючих положень у рамках одного Соціального кодексу; створити умови для забезпечення самостійного захисту

громадян; забезпечити паритетність фінансування програм у сфері соціального захисту; підвищити роль місцевих бюджетів та органів місцевого самоврядування у розвитку соціального забезпечення на регіональному рівні. Це дозволить забезпечити на достатньому рівні сучасні потреби та виклики у сфері соціального захисту, першочергово, які пов'язані із руйнівними наслідками війни та потребами прискореної євроінтеграції.

– заходи інформаційного забезпечення соціального захисту, у контексті якого необхідно: реалізувати технологічні та інноваційні проекти (створити єдину електронну базу реципієнтів соціальної допомоги, пільг, соціальних послуг; комп'ютеризувати багато функцій тощо); провести інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення щодо того, як здійснювати конкретні заходи публічного управління у сфері соціального захисту; засобами інформаційних технологій створити у суспільстві позитивний імідж багатодітних сімей і забезпечити пріоритет сімейних форм улаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; розробити дієві інформаційні заходи запобігання соціальному сирітству, безпритульності та бездоглядності дітей. Цей підхід відображає сучасні тенденції та виклики у сфері соціального захисту, враховуючи нові можливості інформаційного суспільства, оскільки вони спрямовані на покращення доступності та ефективності соціальних послуг і заходів соціального захисту.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні теоретичних і практико-орієнтованих положень, оформлених у конкретні пропозиції, які можуть бути реалізовані й узяті за основу подальшого удосконалення публічного управління у сфері соціального захисту на регіональному рівні. Отримані теоретичні та практичні висновки, а також надані рекомендації, можуть бути використані в різних сферах діяльності, зокрема у наукових дослідженнях, програмах та проектах державних органів, науково-дослідних установах, освітніх закладах і центрах підвищення кваліфікації у сфері

публічного управління. Такі наукові результати можуть стати основою для оптимізації інструментарію публічного управління в сфері соціального захисту на регіональному рівні.

Окремі положення дисертаційної роботи використано в практичній діяльності: Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України (Довідка від 16.02.2021 р. № 19/09-05); Волинської обласної ради (Довідка від 28.03.2024 р. № 434 /51/2-24); Львівської обласної військової адміністрації (Довідка від 01.04.2024 р. №5/36-3667/0/2-24/1-10), Національного університету «Львівська політехніка» (Акт від 13.03.2024 р. №).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки та практичні рекомендації, які характеризуються новизною і становлять цінність для розвитку науки державного управління, отримані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження були представлені у доповідях та обговорені на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях: The world of science and innovation: VIII Міжнародна науково-практична конференція (21-23 квітня 2021 Канада, м. Торонто); I Міжнародна науково-практична конференція Таврійського національного університету до 160-ї річниці від дня народження В. І. Вернадського (16-17 березня 2023 року м. Київ, Україна); «Перспективи регіонального та місцевого розвитку» 2-га Конференція молодих учених (23 листопада 2023 р., м. Львів), Міжнародна науково-практична конференція «Європейська інтеграція та трансформація публічного врядування в Україні» (19 квітня 2024 р., м. Львів).

Публікації. Теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження висвітлено у 8 наукових публікаціях. Основні результати висвітлено в 4 статтях, які надруковано у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії Б.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури. Її основний текст викладено на 212 сторінках, загальний обсяг становить 248 сторінок (з додатками) і включає 217 найменувань використаної літератури.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

1.1. Механізм реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні як об'єкт публічного управління

Децентралізація є реформою місцевого самоврядування, яка передбачає передачу влади, повноважень і ресурсів від центрального рівня влади на рівень місцевих громад і органів самоврядування. Децентралізація передбачає делегування більшого обсягу повноважень та відповідальності місцевим органам самоврядування, що охоплює різні сфери, такі як: економіка, освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, благоустрій та інші. Децентралізація дозволяє місцевим громадам адаптувати стратегії розвитку та соціальні програми до конкретних потреб і особливостей свого регіону, що сприяє більш ефективному вирішенню місцевих проблем.

Однак через широкомасштабне воєнне вторгнення росії на територію України мільйони громадян покинули власне помешкання та були вимушені обрати місця проживання у більш безпечних регіонах країни. Зважаючи на це, держава бере на себе зобов'язання забезпечувати соціальну підтримку громадян, які опинилися в складних життєвих умовах, а тому необхідно розробити шляхи удосконалення управлінських механізмів реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні. У цьому контексті розпочнемо дослідження з вивчення теоретичних засад даної проблематики.

За своєю сутністю, на сучасному етапі система соціального захисту населення – це логічне вираження таких тенденцій суспільного становлення, як соціалізація економіки, інтелектуалізація виробництва, надання переваг загальнолюдським цінностям, встановлення високих стандартів якості життя, а

також постійне зростання рівня людського розвитку.

Підґрунтям системи соціального захисту населення в демократичних країнах є три аспекти: “вільна ринкова економіка, яку репрезентує підприємницький сектор, влада, обрана демократичним шляхом, та добровільні громадянські інституції, які складаються переважно з неурядових організацій (незалежний сегмент). Цим трьом силам, в яких нинішнє суспільство вбачає свій базис, вдасться успішно здійснювати свою діяльність, тільки якщо вони ефективно взаємодіятимуть” [43]. При цьому, ефективна організація політики соціального захисту на регіональному рівні є гарантом стабільності суспільства. Соціальний захист населення є однією з основних сфер реалізації соціальної політики, оскільки вона повинна сприяти зниженню рівня соціальної нерівності та напруженості в суспільстві, зростанню грошових доходів населення, підвищенню заробітної плати, стабільності громадянського суспільства і зміцненню принципів правової держави.

На державному рівні здійснюється розробка та впровадження заходів щодо надання соціальних послуг, нормативно-правове забезпечення соціального захисту населення загалом. На рівні обласних державних адміністрацій відбувається забезпечення належного рівня соціальних послуг в межах області (регіону) та здійснюється координація фінансування соціальних послуг від центральних органів влади до місцевих, а безпосереднє надання соціальних послуг відбувається на рівні територіальних громад.

На думку К Бліщук [11], враховуючи реалії сьогодення, політику соціального захисту на регіональному рівні слід реалізовувати в рамках перспективної моделі організації надання соціальних послуг (рис. 1.1). Науковиця вважає, що “виконавчі органи повинні надавати соціальні послуги поетапно відповідно до завдань реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні. Необхідно впровадити принцип надання соціальних послуг на

конкурентній основі, що дасть можливість за рахунок дії відповідних ринкових механізмів підвищити рівень соціального захисту населення в регіонах” [11].

Рис. 1. Перспективна модель організації надання соціальних послуг

Джерело: за матеріалами [11]

Нині інститут соціального захисту характеризується сукупністю охоплених ним видів соціального захисту і використовуваних соціально-правових форм. Загалом, він може бути представлений видами соціального захисту, залежно від настання різного роду соціальних ризиків, та організаційно-правовими формами, в яких ці види здійснюються. Під соціальним інститутом варто розуміти “стійку форму, за допомогою якої громадяни організують спільну діяльність, і яка служить як організаційна структура чи сукупність правил, які нормативним чином врегульовують порядок і які впливають на розподіл соціальних функцій та статусів осіб, які задіяні у певній інституції” [89]. Варто зауважити, що в час, коли суспільство переживає ті чи інші зміни, “особливе значення в процесі, під час якого розбудовується система захищеної життєдіяльності, мають вагомні складові соціальної галузі, зокрема охорона здоров’я, освіта й наука, а також соціальний захист населення. Якраз від цих галузей залежить створення найближчого соціального оточення та забезпечення населення базовими соціальними потребами, рівень, на якому відстоюватимуться права й інтереси громадян України” [104].

Насамперед розглянемо сутність поняття “соціальний захист”. Загальноприйнято вважати, що поширення поняття “соціальний захист” має зв’язок із ухваленням у 1935 р. у Сполучених Штатах Америки (далі – США) Закону про соціальний захист (Social Security Act). Як відомо, в буквальному перекладі термін “security” має декілька значень, основними з яких є “безпека”, “охорона”, “захист”, “забезпечення”, “гарантування”. У перекладі з англійської мови слово “social” означає “суспільний”, “соціальний” [204].

За визначенням Міжнародної організації праці, термін “соціальний захист” варто розуміти як явище, основою якого є загальна базова соціальна допомога, на яку мають право всі громадяни, незважаючи на їхні внески чи трудовий стаж [57]. Конвенцією Міжнародної організації праці (далі – МОП) 1952 р. та наступними світовими трудовими нормативами здійснено охоплення “дев’яти ключових

складників соціального захисту: медичної допомоги, допомоги, яка надається через хворобу, допомоги внаслідок безробіття, у зв'язку з народженням дитини, допомоги родинам, у яких є діти, через виробничу травму та професійне захворювання, у зв'язку з інвалідністю, за віком, у випадку, коли втрачений годувальник” [57]. Іншими словами, існує широке визначення соціального захисту як соціальної підтримки, яку надають усім громадянам, і мета котрої – соціальна безпека.

В нормативно-правових актах України немає офіційного визначення категорії «соціальна безпека». З урахуванням цього автори численних наукових публікацій подають власні її формулювання, зокрема О. Сидорчук [167] наводить визначення та структуру багаторівневої системи забезпечення соціальної безпеки в Україні (табл. 1.1.)

Таблиця 1.1.

Структура багаторівневої системи забезпечення соціальної безпеки в Україні

Основні суб'єкти	Зміст
1	2
Соціальна безпека суспільства (СБС)	<p>Це такий стан розвитку суспільства, який дозволяє цивілізовано і дієво захищати конституційні права, свободи, інтереси людини-громадянина; спільнот відповідно до потреб суспільства в безпеці згідно з принципами соціальної справедливості, верховенства права.</p> <p>Критерії СБС:</p> <ul style="list-style-type: none"> – суспільна злагода та мир; – економічний добробут громадян; – громадська і правова культура; – демократичний плюралізм; консультативна демократія; – висока якість життя громадян, а також кількість населення, яке живе в гідних умовах; – гідна праця, охорона та безпека праці; – справедливість у розподілі суспільних благ; – високий рівень довіри в суспільстві; – низький рівень соціального розшарування; – розвиненість системи впливу на владу для боротьби з корупцією, бюрократією, хабарництвом тощо

Продовження табл. 1.1.

1	2
Соціальна безпека держави (СБД)	<p>Це такий стан, який забезпечує:</p> <ul style="list-style-type: none"> – гарантування конституційних прав і свобод людини-громадянина; – зміцнення суспільно-політичної та соціально-економічної стабільності в державі; збереження територіальної цілісності й непорушності кордонів; посилення економічної могутності; – сприяння розвитку громадянського суспільства, його демократичних інститутів; – створення соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення; – розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення
Соціальна безпека людини (СБЛ)	<p>Визначає певний стан захищеності соціальних прав, гарантій та інтересів людини як громадянина країни, що обумовлює безпеку існування, гідне життя, а також умови та можливості розвитку й саморозвитку, самореалізації людини.</p> <p>Це такий стан у державі й суспільстві, соціальному середовищі чи оточенні, який дозволяє людині відчувати себе соціально захищеною, впевненою у собі, своєму майбутньому, мати надійні гарантії та перспективи до життя і життєзабезпечення, відтворення та розвитку, можливості для задоволення базових потреб.</p> <p>Критерії СБЛ:</p> <ul style="list-style-type: none"> – сприятливі умови життя та праці; умов життєзабезпечення – харчування, проживання, відпочинку; – задовільний стан здоров'я, можливості користуватися медичними й освітніми послугами; впевненість у власному майбутньому та майбутньому України

Джерело: за матеріалами [167]

У вітчизняній практиці термін “соціальне забезпечення” утворений в радянську епоху, тому йому властиві чіткі особливості зазначеного періоду. Соціальне забезпечення відображає ідеологію державного патерналізму й всеосяжного піклування. Зокрема, виконанням функції налагодження державного піклування займалися органи соціального забезпечення, робота котрих відповідала централізовано-плановій економіці та адміністративно-командній системі управління.

Загалом, виділяють два головні підходи до терміну “соціальний захист”. Згідно з першим підходом, соціальний захист визначається у широкому розумінні

й має відношення до всієї соціальної галузі в країні. Соціальний захист у широкому значенні передбачає соціальну допомогу, соціальні гарантії, соціальне страхування та, крім того, ефективні заходи (політика зайнятості, боротьба з безробіттям). Тобто, це діяльність держави, що націлена на гарантування механізму формування та розвитку повноцінної особистості, встановлення та усунення негативних чинників, які на неї впливають, формування передумов для того, щоб самовизначитися та ствердитися у житті.

Конституцією України (ст. 3) встановлено, що найвищу соціальну цінність становить людина, її життя, здоров'я та безпека [99]. Функціонуючи, система соціального захисту населення забезпечує державні стандарти, сприяє тому, аби зростала якість життя, вдосконалювався рівень робочої сили, створювалася сукупність трансфертів. Останнім часом відбувається все чіткіше виокремлення системи соціального захисту в незалежний та дуже вагомий вектор, за яким реалізується державна соціальна політика, в якого є власна ідеологія, яскраво виражена вертикальна структура й система управління, види і технології впровадження, правова, фінансова, кадрова, науково-методична, матеріально-технічна та інформаційно-аналітична база [99].

О. Длугопольський також зауважує, що соціальний захист – це “система урядових організаційно-правових та економічних заходів стосовно забезпечення гідного матеріального та соціального становища громадян” [45]. Аналізуючи наукові розвідки, простежуємо, що інколи соціальний захист трактують як механізм. Згідно з Н. Римашевською, соціальний захист – це “фактичні механізми, за допомогою котрих зазвичай перерозподіляються доходи від деяких підгруп суспільства, що “фінансуються” (економічно активних членів суспільства), на користь підгруп, що “отримують”, тобто хворих, людей похилого віку, непрацездатних, безробітних, бідних” [159].

Водночас інші дослідники переконані, що в соціальному захисті реалізується державна діяльність, метою якої є сприяння тому, аби формувалася

й розвивалася повноцінна особистість, щоб встановлювалися та усувалися негативні чинники, під вплив яких вона потрапляє, аби створювалися умови, за яких вона зможе визначитися й утвердитися в житті. Якщо це явище трактувати більш вузько, то соціальний захист можна вважати системою, в якій зібрано економічні та правові гарантії, завдяки яким забезпечуються найбільш вагомі соціальні громадянські права та здобувається соціально прийнятна якість життя [165]. Тобто соціальний захист населення становить основу, стрижень соціальної політики держави, яку на сьогодні здійснюють всі країни світу. Також дослідники зазначають, що “соціальний захист потрібно розуміти як встановлену законом систему юридичних, фінансових, економічних та організаційних засобів і способів у державі, які спрямовані на захист населення від несприятливих наслідків соціальних ризиків” [136]. В. Крижна соціальний захист характеризує як “окрему ланку суспільних відносин для забезпечення достатніх можливостей особи для її всебічного розвитку та нормальної життєдіяльності” [102]. І. Юрійчук визначає соціальний захист як “основну суспільну потребу, яка реалізується шляхом надання різного роду відповідних послуг” [199]. І. Смирнова, О. Лихошва, Н. Рак, Л. Горієва до складових соціального захисту зараховують “соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальну допомогу” [172]. При цьому, “поняття “соціальний захист” та “соціальна справедливість” розглядаються як взаємозалежні” [172]. О. Василик розглядає соціальний захист “крізь призму розподільчих відносин і характеризує його як продукт ринкової економіки” [26]. М. Чорна поняття “соціальний захист” розглядає у контексті “діяльності держави щодо розвитку повноцінної особистості, виявлення й нейтралізації негативних факторів, а також крізь призму самовизначення і самоствердження особистості” [191]. В. Семенов, Ю. Рагуліна характеризують соціальний захист як “сукупність юридичних гарантій для кожного члена суспільства щодо основних соціально-економічних прав” [162].

Як видно, розкриття й трактування терміна “соціальний захист” є доволі дискусійним та неоднозначним у науковому середовищі. Існуючі дослідження, які присвячуються системі соціального захисту населення, або не передбачають встановлення об’єкта, тому що вважають його загальновідомим, або ж дають одне чи декілька визначень, не обґрунтовуючи доречність їх використання.

На сучасній стадії світового економічного зростання соціальний захист, який до цього тлумачився та реалізовувався в рамках певних держав, отримує наднаціональні й транснаціональні ознаки. Відтак стає актуальною трансформація концептуального змісту поняття соціального захисту, зважаючи на фактори утворення й розвитку соціальної політики України на тлі процесів глобалізації в умовах злиття конфліктів ринку капіталу й ринку праці.

Так відбулося, зважаючи на декілька причин. Економічна конкуренція між країнами спонукає їх зменшувати фінансування на соціальний захист для зростання конкурентоздатності (соціальний демпінг) тоді, коли не сформовано наднаціональних або глобальних регуляторів, які мають цьому протидіяти. Міжнародний міграційний тиск спонукає здійснювати перерозподіл доходів між державами, аби запобігти політичним ефектам масових міграцій. Спільність ринків капіталу й праці допомагає процесу формування наднаціональних органів, які гарантують на наднаціональному рівні захист громадянських прав, що заперечуються чи ігноруються на національному рівні.

Те, що національна система соціального захисту на тлі глобалізаційних процесів та реформи децентралізації дедалі більше отримує наднаціональні ознаки, ніяк не повинно означати, що уряди держав мають перервати інтенсивну соціальну політику, прямуючи в напрямку глобалізаційних процесів та неминуче сприймаючи пов’язані з ними зовнішні загрози соціальній безпеці країни. Навпаки, на фоні глобалізації економіки потрібно мобілізувати всі потенційні внутрішні ресурси для утворення дієвої системи соціального захисту, значущою

складовою котрої в сучасних обставинах стає захист громадян від соціальних ризиків, що пов'язані з глобалізацією економіки.

Варто також звернути увагу на те, що для більш глибокого розуміння поняття “соціальний захист” потрібно окреслити його головні особливості.

По-перше, правове втілення соціального захисту, що здійснюється шляхом реалізації певного комплексу заходів. Іншими словами, формуючи визначення поняття “соціальний захист”, не доцільно трактувати його як систему гарантій, обов'язок суспільства, систему принципів, методів, визначених на законодавчому рівні державою економічних, соціальних та правових інструментів, соціальних гарантій тощо. Зважаючи на зазначене, доречним вважається методологічне визначення поняття “соціальний захист” як одного з елементів функціонування держави.

По-друге, визначення суб'єкта здійснення соціального захисту населення. На нашу думку, з огляду на визначення держави соціальною, саме держава має реалізувати заходи, зокрема й стосовно забезпечення соціального захисту її громадян і населення. Подібну діяльність держава реалізує відповідно до визначеного законом способу за допомогою надання належних повноважень органам державної влади й місцевого самоврядування, громадським організаціям, підприємствам тощо.

По-третє, тип діяльності, що зводиться до втілення комплексу взаємодіючих суспільно-державних заходів правового, фінансово-економічного, організаційного та іншого плану, орієнтованих на гарантування результативності роботи суб'єктів публічної адміністрації в секторі соціального захисту населення.

По-четверте, метою здійснення соціального захисту населення вважається гарантування результативного функціонування суспільства, запобігання порушенням, перепонам у соціальній сфері за допомогою формування для працездатних осіб відповідного середовища для забезпечення власних духовних та соціально-економічних запитів; гарантування забезпечення особам, котрим це

потрібно, соціальної підтримки, рівня життя, що є не нижчим від прожиткового мінімуму тощо.

По-п'яте, особливістю, яка характеризує суть терміну “соціальний захист”, вважаються спеціальні ситуації й підстави його здійснення. До спеціальних умов використання норм соціального захисту населення належить настання соціального ризику. Перелік ситуацій, настання котрих спричиняє реалізацію заходів соціального захисту, повинен чітко визначатися на нормативному рівні. До прикладів подібних соціальних ризиків можемо зарахувати втрату роботи, захворювання, старість, інвалідність, природне лихо та інші. Підставою здійснення соціального захисту вважається особисте волевиявлення особи, якій він потрібен. Право на соціальний захист не здійснюється в автоматичному режимі в разі настання соціального ризику. Щоб отримати соціальний захист, людина повинна визначитись, чи хоче використати надане їй право, а також офіційно, відповідно до визначеного законодавством України порядку, повідомити державу через осіб, наділені відповідними повноваженнями органи, про бажання реалізувати своє право.

По-шосте, конкретно окреслене коло громадян, які мають право на соціальний захист. До таких громадян, відповідно до законодавства України, належать інваліди, діти-сироти й діти, що позбавлені батьківського піклування, інші особи. Натомість під час визначення поняття неможливо сформулювати вичерпний перелік громадян, які мають право на соціальний захист, бо на фоні розвитку йому притаманна тенденція до зміни, яка увесь час вимагатиме внесення змін, поправок або доповнень через ті або інші ситуації в соціумі.

Вносимо пропозицію запровадити в науковій лексиці, а також на практиці таке визначення суті поняття “соціальний захист населення”, беручи до уваги вплив глобалізаційних чинників: одна зі складових діяльності держави, у контексті якої реалізуються законодавчо визначені економічні, соціальні, юридичні гарантії та права громадянина, який має законодавче право на

соціальний захист, практичне втілення яких забезпечують державні соціальні інститути та установи, що беруть на себе відповідальність створити умови для підтримки життєвого забезпечення та діяльного існування різних соціальних верств населення, а також усунення соціальних ризиків в умовах наднаціонального фінансового перерозподілу, що своєю чергою передбачає реалізацію сукупності взаємодіючих суспільно-державних правових, фінансово-економічних, організаційних заходів, які спрямовані на забезпечення високої ефективності діяльності інституцій у сфері соціального захисту населення.

На нашу думку, саме такий категоріальний зміст поняття “соціальний захист населення” передбачає складові концептуальної проблеми зближення ринків капіталу й праці задля зважання на соціальні ризики від негативного впливу глобалізації та буде слугувати теоретичною основою для наступного перетворення практики втілення багатоаспектної політики держави в секторі соціального захисту населення.

Як відомо, соціальний захист істотно впливає на економіку країни, зростання підприємництва й рівень споживання. Через це потрібне розширене теоретичне розуміння соціального захисту населення, а також обґрунтування соціальної політики як інструмента економічного та соціального розвитку.

Сутність терміну “соціальна політика держави” має різноманітні інтерпретації. Варто зауважити, що не існує загальноприйнятої та чітко визначеної дефініції “державна політика у сфері соціального захисту”, оскільки це поняття досить складне та має багато потрактовувань. Таким чином, передусім важливо провести аналіз загального змісту терміну “державна політика”. В. Андріяш вважає, що “в ідеалі державна політика – це оптимальний синтез об’єктивних тенденцій суспільного розвитку і суб’єктивних суджень людей про власні інтереси в суспільстві” [1]. В Енциклопедії державного управління В. Бакуменко, С. Попов визначають державну політику як “напрямок дій або

утримання від них, обраний органами державної влади для вирішення певної проблеми або сукупності взаємопов'язаних проблем” [53].

Державна політика конкретизується через волю держави, спрямовану на досягнення певної мети. Ця воля закріплена у правових нормах і втілюється через діяльність державних органів та інституцій.

Науковці державного управління зазначають, що соціальна політика держави розглядається як “комплекс заходів вищих органів державної влади, що характеризуються соціально-економічними, правовими, організаційними та культурно-моральними характеристиками” [53].

При цьому, державну політику, яка здійснюється в царині соціального захисту, в її широкому розумінні розглядають як “державну політику й цілеспрямовану діяльність та певну сукупність ресурсів, насамперед державних та суспільних коштів. Саме завдяки їм особа, соціальна група, суспільна верства, населення держави в цілому може в комплексі, всебічно розв'язати наявні проблеми, які виникли через соціальні ризики, що можуть спричинити (чи вже спричинили) те, що вказані суб'єкти цілком або частково втратили можливість реалізувати конституційні права, гарантії, свободи й законні інтереси, бути економічно незалежними, користуватися принципами соціальної справедливості та суспільного добробуту” [5].

У вузькому розумінні державна політика у сфері соціального захисту трактується як певні комплексні заходи й конкретні інструменти, якими користується держава, щоб накопичувати потрібні ресурси й реалізовувати дієві механізми, завдяки яким можна підтримувати реальні доходи та суспільно допустиму якість споживання груп і верств населення, які є соціально вразливими, це насамперед люди непрацевдатні, які не мають роботи, а за умови, коли настають особливі, часом пов'язані з ризиком обставини, – й інші економічно вразливі верстви [185].

Якщо врахувати децентралізаційні процеси, то варто наголосити, що в регіональному розрізі мета цих заходів – розвивати регіони в соціальному напрямку, беручи до уваги наявні обмеження та можливості, які залежать від ресурсів. У політиці, що діє у соціальному захисті на рівні регіону, їх так само вважають владним механізмом, за допомогою якого відбувається регулювання та доповнення ринкових інструментів і соціальних підрозділів стосовно процесу, в ході якого населення отримує різні соціальні послуги (пов’язані з освітою, охороною здоров’я, зайнятістю, соціальним захистом тощо) й під час якого використовуються принципи, основою яких є перерозподіл, захист і соціальна справедливість. Відповідно до державно-управлінського чи практико-орієнтованого підходу, вона розглядається як така, що обмежена винятково соціально-економічним регіональним простором [166]. Відтак, здійснення державної політики у сфері соціального захисту відбувається із дотриманням принципів: “1) персональна відповідальність, яку несуть наймані працівники, роботодавці, інші працюючі та працездатні особи за те, щоб рівень фінансового забезпечення соціального захисту був достатнім; 2) населення, яке працює, та роботодавці мають надавати солідарну підтримку найбільш незахищеним категоріям населення та їхнім родинам; 3) оптимальна підтримка (субсидіарний принцип) – встановлює ступінь (межу) солідарної підтримки, визначає, у яких обсягах і формах вона надається” [101].

Переходячи до дослідження сутності поняття “механізми реалізації політики соціального захисту”, варто зауважити, що, згідно з найбільш загальними опціями, трактувати “механізм” можна як явище у вигляді групи елементів (деталей), що становлять ціле (систему), завдяки взаємодії яких під час кожного етапу передається й переформатовується рух, а система спрямовується за встановленим вектором [38]. Названий термін став визначатися в різних сферах науки шляхом широкого осмислення його суті. Ми поділяємо позицію О. Стояна, яка полягає у тому, щоб до розгляду поняття “механізм” у контексті

державного управління застосовувати структурно-організаційний та структурно-функціональний підходи. Для першого термін “механізм” є об’єктом, що об’єднує конкретні структурні елементи, завдяки яким відбувається створення організаційної основи, на якій функціонують відповідні явища та процеси. Щодо структурно-функціонального підходу, то завдяки йому організаційному підґрунтю надається активного руху, коли відбувається реальна діяльність. Встановлення організаційно-структурного базису механізму належить до компетенції суб’єктів та об’єктів державного управління й регулювання, сутність яких має статичні характеристики, а появі активної трансформації сприяють їхні взаємозв’язки та співпраця, що діють комплексно [182]. Автори роблять висновок, що державне управління доцільно розглядати як державний вплив, що має ознаки цілеспрямованого, організаційного та регулюючого, який зосереджений на становищі й розвитку процесів у соціумі, свідомості, поведінці та діяльності особи і громадянина, щоб досягти мети й реалізувати державні завдання, які містить Конституція та законодавчі документи, втілюючи в життя державну політику, що стала результатом роботи політичної системи та закріплена на рівні законів, посередництвом виконання покладених на них функцій компетентними структурами державної влади [53].

Ми вважаємо, вивчивши головні визначення механізмів державного управління, які чітко розкривають суть цього поняття, що в наукових джерелах використовується багато визначень механізмів державного управління, проте відсутнє єдине узагальнене визначення. Основна частина визначень суті механізмів державного управління інтерпретується, з погляду на певні дослідження авторитетних науковців сфери.

На нашу думку, під механізмом реалізації політики соціального захисту як об’єкта публічного управління варто розуміти такий спосіб впливу органів публічної влади на політику соціального захисту, який забезпечує максимальний ефект та точно реалізує визначені цілі публічного управління в

умовах сучасних викликів (зокрема війни, воєнного стану та потреб повоєнного відновлення України), відповідно до їх правового статусу на засадах дотримання правових норм, які регламентують процес реалізації вказаними органами свого функціонального призначення, що підтверджується позитивним зворотнім зв'язком від керованого об'єкта.

В умовах поглиблення трансформаційних процесів, В. Кришень [103, 104, 105] пропонує розглядати соціальну регіональну політику як специфічну форму діяльності, що базується на співпраці державних органів влади з органами місцевого самоврядування, до якої долучаються інші суб'єкти публічного управління заради того, щоб добробут і життя територіальної громади досягли найвищого рівня, в основі чого міститься гарантована безпека, соціальна компетентність та відповідальність [104].

Відтак, на основі наукових поглядів та аналізу нормативно-правової літератури, автор пропонує термін “регіональна політика соціального захисту” визначити як окремий вид соціальної політики, що здійснюється на регіональному рівні з метою забезпечення соціального захисту населення окремих регіонів відповідно до їхніх внутрішніх потреб та запитів, зважаючи на соціально-економічний розвиток та фінансові можливості, дотримуючись національних та міжнародних стандартів, визначених законодавством України.

З огляду на це, регіональна специфіка механізмів реалізації політики соціального захисту в контексті публічного управління полягає у тому, що вона здійснюється з метою забезпечення соціального захисту населення окремих регіонів відповідно до їхніх внутрішніх потреб та запитів, зважаючи на соціально-економічний розвиток та фінансові можливості, зокрема в умовах війни, воєнного стану та потреб повоєнного відновлення України.

У даному контексті варто зауважити, що під соціальною роботою варто розуміти особливу діяльність держави, яка спрямовується на соціальну підтримку та надання кваліфікованої допомоги суб'єкту соціальних відносин, як

то людина, група людей, громада, метою якої є розширення або відновлення його здатності до повноцінного функціонування в соціумі, сприяння реалізації його громадянських прав запобігання соціальному виключенню.

Окрім того, варто звернути увагу на поняття “соціальна допомога”, під яким зазвичай розуміють грошову допомогу або допомогу у натуральному вимірі, яка фінансується з бюджетних коштів або добровільних пожертвувань та надається на безповоротній основі суб’єктам соціальних відносин, які не здатні забезпечити первинні потреби життєдіяльності через чітко окреслені причини, що попередньо перевіряються на достовірність.

Держава впроваджує соціальний захист, який враховує систему соціального страхування, надання соціальних гарантій, допомоги, фінансування пенсій, допомог та інших соціальних послуг. Варто зауважити, що в умовах загроз і небезпек (зокрема в умовах воєнного стану) необхідно виокремити додаткові цільові групи, що потребують соціального захисту, а саме:

- ветерани війни: люди, які брали участь у військових діях та отримали поранення, інваліди війни, сім’ї загиблих військовослужбовців, учасники територіально-розвідувальної оборони тощо;

- внутрішньо переміщені особи: люди, які були змушені залишити свої домівки та переселитися в інші місця внаслідок конфлікту;

- незахищені верстви населення: особливо діти, жінки, літні люди, інваліди та безпритульні;

- сім’ї загиблих та поранених військовослужбовців: люди, які втратили своїх близьких внаслідок воєнних дій, або які самі отримали поранення;

- малозабезпечені та безробітні громадяни: люди, які мають обмежені можливості для забезпечення свого життя в умовах воєнного стану;

- представники цивільного населення, які отримали поранення в окупації від бойових дій або застосування далекобійної зброї, втратили членів родини, або

їх помешкання зазнали пошкоджень, несумісних із підтриманням рівня життя, здатного забезпечити первинні потреби людини.

Усі ці категорії громадян можуть потребувати різних видів соціального захисту, таких як медична допомога, фінансова допомога, психологічна підтримка, житло, їжа та інші види допомоги.

Таким чином, аналіз поглядів науковців на проблематику ідентифікації соціального захисту дав змогу зробити висновок про відсутність сталого визначення дефініції “соціальний захист”. Його вивчали досить довго в різних наукових сферах. Встановлення суті й змісту дефініції “соціальний захист” вважається значущим, тому що від його осмислення й трактування залежить політика соціального захисту в державі та, окрім того, рівень захищеності як усього населення, так і представників певних професій. У наукових працях переважно розглядаються організаційні та інституційні напрями соціального захисту, які мають відношення до соціальної політики держави, соціально-економічних і правових питань. Для деяких категорій професій та верств населення напрацьовуються окремі наукові теорії соціального захисту. Інші належать до загальної системи соціального захисту. Можна виділити кілька шкіл, які автор умовно класифікував на публічно-управлінські, соціально-правові, соціально-економічні, соціально-психологічні, галузеві. Незважаючи на численні дослідження стосовно характерних ознак соціального захисту різних категорій громадян, систематизованих відповідно до професійної приналежності, немає досліджень щодо соціального захисту моряків, зважаючи на їхню професійну мобільність, а також глобалізаційні тенденції. Наступні дослідження стосуватимуться питань трактування дефініції “соціальний захист” у розрізі утворення моделі соціального захисту моряків.

На основі проведеного дослідження, запропоновано поняття “соціальний захист” розуміти комплексно, а саме: як складову соціальної політики, що спрямовується на зменшення негативних тенденцій у диференціації населення;

як багаторівневу ієрархічну систему заходів, що покликана унеможливити соціальну напругу, конфлікти, суперечності; як запоруку економічного розвитку; як сукупність заходів держави, що регулюють зайнятість населення, оплату заробітної праці, податкову політику, мобільність населення, підготовку та перепідготовку кадрів, професійну підготовку тощо.

Під механізмом реалізації політики соціального захисту як об'єкта публічного управління варто розуміти такий спосіб впливу органів публічної влади на політику соціального захисту, який забезпечує максимальний ефект та точно реалізує визначені цілі публічного управління в умовах сучасних викликів (зокрема війни, воєнного стану та потреб повоєнного відновлення України), відповідно до їх правового статусу на засадах дотримання правових норм, які регламентують процес реалізації вказаними органами свого функціонального призначення, що підтверджується позитивним зворотнім зв'язком від керованого об'єкта. Регіональна специфіка механізмів реалізації політики соціального захисту в контексті публічного управління полягає у тому, що вона здійснюється з метою забезпечення соціального захисту населення окремих регіонів, відповідно до їхніх внутрішніх потреб та запитів, ґрунтуючись на соціально-економічному розвитку та фінансових можливостях (зокрема в умовах війни, воєнного стану та потреб повоєнного відновлення України).

1.2. Класифікація управлінських механізмів реалізації політики соціального захисту

В умовах децентралізації забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері соціального захисту є ключовим напрямком у загальній державній стратегії та важливим фактором задоволення життєвих потреб населення на рівні кожного регіону. Державне керівництво системою соціального захисту передбачає систематичну організаційну та координаційну діяльність на

всіх рівнях державної та місцевої влади через спеціалізовані органи, що мають відповідні повноваження. Ця діяльність враховує ухвалення управлінських рішень із питань розробки та впровадження законодавчих актів, реалізацію власних стратегій та завдань, а також створення умов для функціонування ефективних механізмів управління з метою раціонального використання наявних ресурсів для забезпечення ефективності державної політики у сфері соціального захисту. Механізми державного управління соціальним захистом не лише полягають у наданні підтримки тим, хто її потребує. Вони також сприяють створенню здорового соціального середовища, розвитку без соціальних потрясінь, революцій та громадянських конфліктів у країні. На сьогодні соціальні цінності переважно властиві усім промислово розвиненим країнам, що, можливо, є важливим досягненням світової цивілізації.

Основними соціальними пріоритетами сучасного суспільства і держави є не лише забезпечення якісної та адекватної підтримки непрацездатних або інших вразливих категорій громадян, а, насамперед, “вироблення дієвих механізмів упередження можливих загроз та ризиків, що є у площині дієвої соціальної, економічної, культурної політики, проведення системних реформ, пов’язаних із забезпеченням сучасних соціальних стандартів та гарантій. Саме тому в умовах сьогодення необхідно трансформувати право на соціальне забезпечення у право на соціальний захист” [136].

Здійснюючи аналіз наукових напрацювань [16, 110, 128, 154] щодо проблематики нашого дослідження, приступимо до класифікації механізмів державного управління. Механізми комплексного державного управління можуть враховувати такі типи:

1. Економічний, що охоплює управління сферами банківської діяльності, грошово-валютних операцій, інвестицій, інновацій, кредитів, оподаткування, страхування та інші.

2. Мотиваційний, який надає командно-адміністративні та соціально-економічні стимули для підвищення ефективності роботи державних службовців.

3. Організаційний, що враховує об'єкти та суб'єкти державного управління, їх цілі, завдання, функції, методи управління, організаційні структури та результати їх діяльності.

4. Політичний, який забезпечує формування економічної, соціальної, фінансової, промислової політики тощо.

5. Правовий, враховуючи нормативно-правове забезпечення, таке як законодавство (розпорядження Верховної Ради України, укази Президента України, рішення Кабінету Міністрів України), а також методичні рекомендації та інструкції.

Науковці виокремлюють механізми державного управління за суб'єктами управління. З огляду на це, в Україні механізми державного управління класифікуються на такі, що реалізуються за допомогою органів управління:

- вищого рівня (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України);
- обласного рівня (обласні ради, обласні державні адміністрації);
- районного рівня (районні ради, районні державні адміністрації);
- місцевого рівня (міські, селищні, сільські ради).

Ґрунтуючись на наявних дослідженнях, дослідник пропонують узагальнену класифікацію механізмів державного управління. Відповідно до неї, “серед механізмів державного управління можна виокремити дві групи – відповідно до їхнього функціонального призначення та відповідно до суб'єкта управління”. Зважаючи на таку класифікацію, “щодо функціонального призначення механізми можуть бути економічними, мотиваційними, організаційними, політичними та правовими, а стосовно суб'єкта управління – якими користуються законодавчі органи державної влади, Президент України, органи виконавчої, судової влади, місцева влада” [188].

Таким чином, існують конкретні механізми, через які формується та втілюється політика соціального захисту. Згідно з Л. Павловою, взаємодія між центральними органами, соціальними фондами та медичним страхуванням у сфері зайнятості, підтримка рівня життя та соціального захисту реалізується за допомогою різноманітних управлінських механізмів, головними з яких є [133, 134]:

“1. Податковий механізм. Його суть полягає в тому, щоб надавати податкові пільги й пільги по виплатах, що йдуть у соціальні фонди окремих видів діяльності на певних територіях. У контексті сфери зайнятості завдяки цьому механізму зберігаються існуючі (доцільні з економічного боку) та створюються нові робочі місця, до праці залучаються найменш соціально захищені категорії населення, підтримується професійне навчання і перенавчання (що дуже потрібно безробітним або тим, кому загрожує звільнення). Щодо галузі, яка регулює рівень життя та соціальний захист – цей механізм працює на те, аби заохочувати добродійність.

2. Кредитний механізм. Кредит (зокрема на пільговій основі) виділяється за рахунок бюджетних коштів та соціальних фондів для того, щоб здійснювалися всі ці види робіт у межах територіальних утворень.

3. Бюджетний механізм. Він працює у формі безпосереднього фінансування програм, завдяки яким зростає зайнятість та поліпшується соціальний захист громадян у територіальних утвореннях (у зоні пильної уваги – кризові). Фінансовою основою механізму є бюджети й позабюджетні фонди, також надаються субсидії, субвенції та дотації.

4. Механізм держзамовлення. Передбачає, що підприємства, розташовані на територіальних утвореннях (насамперед кризових), виконуватимуть розміщені в них замовлення, які оплачує державний бюджет.

5. Адміністративний механізм. Полягає у тому, аби організувати зайнятість і соціальний захист, використовуючи різноманітні заборонні, дозвільні, обмежувальні та інші заходи.

6. Організаційний механізм. Орієнтований на те, щоб при центральних органах влади створювати спеціальні організаційні підрозділи, аби запроваджувати державну та регіональну соціальну політику (наприклад, створення координаційних комітетів, які сприяють зайнятості громадян).

7. Правовий механізм. За його участі створюються й затверджуються нормативні документи, відповідно до яких функціонують різні суб'єкти управління в галузях, що відповідають за зайнятість, якість життя й соціальний захист громадян.

8. Програмний механізм. Покликаний, аби різноманітні територіальні утворення (насамперед кризові) були внесені до державних та регіональних програм, завдяки яким поліпшуватимуться зайнятість, життєвий рівень та соціальний захист населення.

Також вчена пропонує до уваги інституційно-правовий механізм соціального захисту, через який інститути, які реалізують політику соціального захисту населення, є визначальним фактором, насамперед у визначенні того, наскільки ефективно працює Міністерство соціальної політики України.

В. Лаврухін стверджує, що найважливішим механізмом функціонування чинної моделі соціального захисту є інституційний [108, 109, 110]. Сукупність державних інститутів соціального захисту ділять відповідно до рівнів влади і відношення до даного питання; їх слід розділити на три групи:

1. Державні інститути, до обов'язків котрих належить здійснення регуляції великої кількості, майже всіх аспектів життєдіяльності суспільства; низка функцій соціального захисту населення – це один із компонентів їх загальної компетенції спільно з рештою функціональних комплексів. До таких інститутів належать (у розгляді загального в контексті своєрідності України): Президент

держави з його адміністрацією, Парламент, який є найвищим законодавчим органом, Кабінет Міністрів, регіональні та місцеві органи влади, органи місцевого самоврядування.

2. Державні органи. Головним їхнім обов'язком, відповідно до змісту їх роботи, є вирішення питань соціального спрямування, що в певному аспекті можна вивчати як здійснення функцій соціального захисту. До них належать: Міністерство соціальної політики України, Пенсійний фонд України, Міністерство охорони здоров'я України й певні інші підрозділи державного апарату спільно з їхніми місцевими органами. Окрім того, до названої групи належать Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури України й інші, бо здійснення функцій, які належать до їхніх обов'язків, завжди, тією чи іншою мірою, передбачають соціальний захист громадян. До цієї ж групи варто зарахувати також Міністерство внутрішніх справ України, тому що основним його завданням є саме захист громадян від злочинних посягань.

3. Державні органи, призначення яких – здійснювати управління в інших галузях: Міністерство оборони України, Міністерство фінансів України, Міністерство енергетики та вугільної промисловості України й інші спільно з органами такого ж плану в місцевих адміністраціях. Основним в їхній роботі є, безумовно, не питання соціального захисту, проте вони тією чи іншою мірою дотичні до цих процесів.

Робота таких спеціалізованих інститутів має бути під контролем установ, головним завданням яких є забезпечення соціального захисту. О. Кришень у своїх роботах пропонує розглядати механізми регіональної соціальної політики так [103, 104, 105]:

1) правовий механізм, який базується на Законі України “Про засади державної регіональної політики” від 2015 р. Цей закон визначає основні соціальні принципи державної регіональної політики. Місцеві органи виконавчої влади забезпечують виконання цієї політики в рамках своєї компетенції,

розробляють та реалізують регіональні проекти і плани дій, моніторять та оцінюють їх ефективність та подають звіти;

2) координаційний механізм, який забезпечує узгоджену діяльність органів виконавчої влади на всіх рівнях для досягнення стратегічних цілей суспільного розвитку. Ця координація здійснюється через включення відповідних положень до планів дій із реалізації державної стратегії регіонального розвитку та угод щодо регіонального розвитку;

3) фінансово-економічний механізм, який складають фінансові активи бюджетів усіх рівнів (державного та місцевого), кошти міжнародних організацій, гранти та благодійні внески, а також фінансування з інших джерел у рамках чинного законодавства України.

О. Данилюк пропонує розглядати функціонування фінансового механізму системи соціального захисту населення, що загалом може бути ефективним за умов узгодженої взаємодії фінансових механізмів її структурних складових [38]. За О. Данилюком, “фінансовий механізм, у широкому значенні – це явище, в основі якого лежать самостійні фінансові інструменти, якими користуються в соціальному страхуванні та соціальному забезпеченні, що характеризують соціальні стандарти й гарантії і які перебувають у сукупності й комплексній співпраці та процесі взаємного доповнення. Завдяки ним механізм ефективно працює, щоб гарантувати сталий державний розвиток та задовольнити життєво важливі потреби всіх громадян на рівні, який має бути не нижчим, ніж прожитковий мінімум. Розглядаючи суть фінансового механізму, що діє в соціальному захисті населення, з вузької точки зору, варто сказати, що він реалізований у комплексі, до якого входять спеціально створені, закріплені законами та визначені соціально-економічною політикою форми й методи, механізми й важелі, задіяні в накопиченні, перерозподілі та застосуванні фінансів, щоб забезпечити добробут усім членам суспільства та поліпшити соціальний захист найменш захищених категорій населення, серед яких – люди, які мають

обмежені фізичні й розумові можливості, безробітні, багатодітні сім'ї, дітисироти та інші. Фінансове забезпечення на вітчизняних теренах безпосередньо впроваджується у вигляді трьох базових форм соціального захисту: соціального страхування, соціального забезпечення та соціальної допомоги. У процесі фінансового забезпечення умовно виокремлюють два етапи: 1) накопичення грошових ресурсів; 2) використання фінансових ресурсів. Кожен з етапів характеризується набором певних елементів” [38].

Фінансовий механізм втілення соціального захисту населення охоплює створення джерел фінансування, що призначені для реалізації відповідних програм і заходів, а також розумний вибір методів, форм й інструментів їх використання. У контексті ринкової економіки соціальний захист населення здійснюється за рахунок фінансових ресурсів усіх економічних суб'єктів: домашніх господарств, суб'єктів господарювання і держави.

О. Насібова також розглядає фінансовий механізм соціального захисту як інструмент регулювання рівня життя населення. Дослідниця зазначає, що “в умовах динамічного перетворення економіки та необхідності постійної адаптації до сучасного середовища посилюється роль соціальних пріоритетів суспільного розвитку, вагоме значення набуває розробка та реалізація ефективної політики соціального захисту населення, яка є важливим чинником стимулювання загальнолюдського прогресу, що потребує створення відповідного фінансового механізму, здатного попередити загрози соціальної безпеки, сприяти підвищенню добробуту громадян, забезпечити соціальну збалансованість” [123]. При цьому, “суть фінансового механізму соціального захисту населення в цілому бачиться як схема, за якою практично використовуються фінанси в соціальному захисті, впливаючи на процеси, які мають соціальний характер. Фінансовий механізм соціального захисту населення забезпечує наявність умов, за яких накопичуватимуться, розподілятимуться й будуть використані фінанси, та підтримку необхідного порядку, в якому вони рухатимуться, щоб підвищити

рівень життя людей та добробуту суспільства. Завдяки фінансовому механізму соціального захисту населення стає впорядкованою дія та відбувається встановлення напрямку, за яким опосередковано рухається частка вартості суспільного продукту в царині, що опікується соціальним захистом населення” [123].

О. Насібова також зазначає, що “внутрішній зміст і структура фінансового механізму соціального захисту населення представлені достатньо складною сукупністю, яку складають економічні відносини, сегменти якої займаються виконанням властивих їм функцій та, діючи узгоджено, гарантують ефективну роботу фінансів у соціальному захисті населення. У зв’язку із входженням системи соціального захисту населення до складу процесу, в ході якого відбувається бюджетно-податкове та соціально-економічне регулювання, є сенс у створенні ефективної структурно-функціональної моделі фінансового механізму соціального захисту населення, до складу якої входило об’єднання таких компонентів: інституційне забезпечення (у формі нормативно-правового, інформаційного, програмно-технічного та кадрового забезпечення), фінансові методи (у формі фінансового планування та прогнозування, фінансового забезпечення, фінансового регулювання та фінансового контролю й обліку), фінансові важелі (у вигляді соціальних норм і нормативів, фінансових резервів, пільг, стимулів, санкцій, лімітів) та фінансові інструменти (у вигляді фінансових регуляторів надходжень, фінансових регуляторів розподілу, фінансових регуляторів страхового резервування), які, в разі грамотного користування ними, здатні гарантувати, що соціальний захист населення, соціальна безпека та соціально-економічний розвиток країни володітимуть фінансовою надійністю та стійкістю” [123]. Отже, дослідження авторки дає змогу зробити висновок про те, що фінансовий механізм соціального захисту населення є динамічним, адаптивним, інтегрованим комплексом взаємопов’язаних складових елементів впливу, а також налагодження фінансових відносин із метою створення

відповідних умов для подолання бідності в суспільстві, суттєвої диференціації доходів громадян, забезпечення стабільності в трансформаційному суспільстві. Фінансовий механізм соціального захисту населення в разі застосування відповідного комплексу засобів має здатність впливати на гарантування оптимальної структури доходів населення з метою пришвидшення розвитку людства. Соціальна збалансованість постійно зумовлює потребу покращення системи фінансового забезпечення соціального захисту населення, додержання соціальної справедливості, а також економічної результативності. Трансформаційні перетворення в соціальній організації суспільства, виникнення сучасних видів фінансових інструментів спричиняють безперервне покращення фінансового механізму соціального захисту населення.

Пропонуємо доповнити сукупність розглянутих механізмів реалізації політики соціального захисту інформаційно-організаційним та сервісно-орієнтованим механізмами. Розглянемо детальніше кожен із них.

Інформаційно-організаційний механізм реалізації політики соціального захисту складається з комплексу інструментів, правових норм та принципів, які регулюють зміст та процес здійснення політики соціального захисту. Суттєва роль відводиться розвитку інформаційного забезпечення сфери соціального захисту. Важливо, що інформація структурована: в ній є розділи обліку, контролю, аналізу послуг, які надаються; вона складається з рівнів соціально-економічної системи, де виділені об'єктивні дані щодо керованого процесу. Інформація має дотримуватись об'єктивних вимог: бути достатньою та потрібною, своєчасною відповідати тенденціям й темпам, якими розвивається соціальний захист. У межах якісного інформаційного забезпечення можливе користування системно-цілісною формою розвитку та управління, яка базується на відповідній методології пізнання. Варіації стану, в якому перебуває соціальний захист, різняться, залежно від того, як співвідносяться ресурси й результати. Щоб суспільні відносини та соціальний захист перейшли до більш високого рівня,

необхідно регулярно аналізувати ресурсні витрати, наскільки ефективно їх застосовують і на яких рівнях соціально-економічної системи, а також аналізувати результати, основний серед яких – покращення добробуту людей.

Як зазначає дослідниця Н. Липовська, “у сфері публічного управління надзвичайно важливим є відкритий інформаційно-комунікативний канал зв’язку, що має діяти і на внутрішньому рівні професійного колективу, і в зовнішній площині: державні інститути і громадянське суспільство мають комунікувати, щоб якісно виконувати свої завдання. Інформаційна відкритість органів влади дозволяє асоціювати соціальні потреби громадян для вироблення соціальних стандартів та підвищення якості життя громадян України” [111].

Сервісно-орієнтований механізм трактується як система чітко регламентованих дій та заходів, які виконують спеціальні державні заклади щодо надання соціальних послуг, що передбачає система соціального захисту з метою задоволення потреб споживачів цих послуг. Сучасна модель соціально відповідальної держави має відзначатися переходом від концепції “клієнта держави добробуту” до “репрезентанта громадянського суспільства” і базуватися на використанні горизонтальної моделі субсидіарності між державою та громадянським суспільством. Це є ключем до демократичного розвитку і важливою передумовою для поєднання соціального добробуту та інноваційних проектів. Через складність сучасної соціально-економічної ситуації та обмежені ресурси, держава повинна знаходити партнерів і сприяти співпраці між різними секторами, враховуючи державний (органи публічної влади на всіх рівнях), приватний (бізнес) та неурядовий (громадські організації) сектори. Залучення неурядових організацій до процесу надання соціальних послуг є дуже корисним, оскільки на місцевому рівні вони мають краще розуміння очікувань, потреб і специфіки, якими володіють територіальні громади, завдяки чому зростають якість та ефективність надаваних послуг. Водночас, “дуже важливо в питанні забезпечення соціальними послугами, які гарантує держава, тих, для кого вони

необхідні, унормувати їхній перелік, обсяг та розрахунок ціни послуги. Це сприятиме встановленню потрібного обсягу асигнувань для того, щоб надавати соціальні послуги представникам різноманітних цільових груп, забезпеченню активної взаємодії між державою і громадянськістю, формуючи сприятливий клімат, в якому розкриється потенціал та виробиться соціальна зацікавленість недержавних структур державного та місцевого рівнів” [94].

Механізм політики соціального забезпечення, орієнтований на обслуговування, має забезпечувати надання якісних послуг, зокрема шляхом зміни парадигм у діяльності держави: акцентування на тому, що держава існує для людини, а не навпаки. Підтримує реалізацію цього механізму використання сучасних технологій та відкритих стандартів, що сприяють перетворенню соціального захисту у сервісну систему надання соціальних послуг населенню. Це також сприяє зміні ролі та значення громадян у публічному управлінні: вони стають не просто об’єктом впливу держави, а й активними учасниками процесів, спрямованих на надання сервісів. Завдяки цифровізації з’являється можливість уникати корупційних ризиків і на рівні побуту, і на вищих рівнях, а громадянам, незалежно від того, де вони проживають, отримати доступ до тих чи інших ресурсів.

Зважаючи на триваючу реформу децентралізації, варто також зупинитися на регіональному механізмі соціального захисту населення. Як відомо, головне завдання регіонального механізму соціального захисту населення – це гарантування зростання благополуччя громадян, а векторами його вважаються: створення належних умов для природного відтворення населення, посилення життєвого потенціалу громадян, зростання життєвого рівня населення, формування системи державних соціальних гарантій однакового доступу людей до суспільних, матеріальних та духовних благ; налагодження міграційних процесів, оптимізація системи розселення, пришвидшений розвиток соціальної інфраструктури.

До основних принципів, на яких ґрунтується регіональний механізм соціального захисту населення, належать:

– “загальність у поєднанні з диференційованим підходом до різних демографічних груп населення. Це означає, що соціальні гарантії охоплюють усіх громадян, незалежно від їхньої зайнятості, статі, національності та доходів. Система поширюється на всі етапи життя людини та забезпечує права й інтереси різних груп населення;

– інтеграція в єдину систему гарантій соціального захисту на всіх рівнях. На рівні держави та регіонів установлюються мінімальні розміри соціальних гарантій, а місцеві органи влади забезпечують їх виконання на місцях, враховуючи особливості територій та фінансові можливості;

– значний внесок особистих доходів у забезпечення високого рівня життя. Фінансування з державних фондів споживання акцентується на підтримці соціально вразливих груп населення;

– використання науково обґрунтованих соціальних нормативів. Держава забезпечує гарантований доступ до основних послуг усім громадянам та використання додаткових послуг за власний чи колективний рахунок;

– гнучкість системи соціальних гарантій. Захист та підтримка населення мають адаптуватися до змін у соціально-економічних процесах та запобігати можливим причинам соціального напруження” [116].

Водночас, “основними компонентами регіонального механізму соціального захисту населення є: 1) правова база та нормативне забезпечення; 2) фінансове регулювання регіонального розвитку та спеціальна підтримка окремих регіонів із боку держави; 3) виконання державних регіональних програм, а також прогнозування та розробка місцевих програм соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць; 4) створення та розвиток спеціальних економічних зон у конкретних регіонах; 5) сприяння міжрегіональному та прикордонному співробітництву” [116].

Впровадження державних регіональних програм є інструментом регулювання розвитку економіки регіонів, завдяки яким з'являється змога погодження територіальних, галузевих і державних інтересів. Держава у своїй регіональній політиці застосовує механізми регулювання, іншими словами, гарантування підтримки чи зміни економічних явищ, їхніх зв'язків, і, окрім того, механізми управління через планування (директивне чи індикативне) в рамках об'єктів державної форми власності, де планування має відношення до відтворення державної власності з метою реалізації загальнодержавних завдань, із погляду на економічну ефективність. У тих випадках, де держава здійснює функції регіонального регулювання, її вплив розкривається через використання субсидій, обмежень, податків тощо.

Таким чином, згідно зі структурою власності регіонів і конкретними завданнями, державний вплив на соціальний захист населення регіонів може бути у формі “власника” стосовно державної власності й “гаранта” щодо решти форм власності з метою: 1) поєднання різного роду економічних інтересів усіх, хто бере участь у господарських процесах; 2) оптимізації чинників регіонального виробництва і створення належних умов для дієвості їх застосування на всіх етапах суспільного виробництва; 3) гарантування значної мотивації персоналу; 4) вирішення проблем соціального захисту населення.

Головну роль у формуванні дієвого механізму соціального захисту населення на регіональному рівні відіграє впорядкування бюджетних відносин, забезпечення стабільності дохідної основи, розподіл повноважень між центром і регіонами та, окрім того, між державою та місцевим самоврядуванням, функціональна градація регіональних видатків, преференції у секторі економічного регулювання стосовно розміщення місцевих замовлень і бюджетного підряду, розвитку малого й середнього бізнесу, налагодження ринкової інфраструктури та інше.

Пріоритетне завдання стосовно регулювання соціального забезпечення населення як елемента соціальної відповідальності бізнесу – це пошуки оптимальних співвідношень між масштабом та інструментами державного впливу й збереженням ринкових свобод. Така система економічних регуляторів повинна передбачати цілеспрямований заохочувальний аспект, мати строгу обмеженість у часі, особливо стосовно дотацій та пільг.

На фоні перехідного періоду регулююча функція муніципалітетів передбачає формування та гарантування належних умов задля результативної діяльності суб'єктів господарювання. Створення відповідних умов для територіальної свободи, саморозвитку й самоорганізації господарюючих суб'єктів заохочує до формування на цьому базисі дієвої системи соціального захисту населення на регіональному рівні. Зазначене, зокрема, має відношення до розвитку підприємництва, роздержавлення та приватизації комунальної власності, приватизації майна агропромислового комплексу та земельної реформи, соціального захисту населення, утворення товарного й фондового ринків, ринку праці тощо.

Таким чином, розглянуті механізми реалізації політики соціального захисту сприяють забезпеченню отримання відповідних послуг особам, що потребують їх. Метою реалізації політики соціального захисту є забезпечення рівня життя громадян відповідно до визначених стандартів. Завдяки соціально орієнтованому курсу, визначеному нашою державою, є сподівання того, що політика соціального захисту набуде нових, якісно затребуваних інструментів для ефективної її реалізації.

1.3. Зарубіжний досвід функціонування механізмів реалізації політики соціального захисту

Для належного виконання соціальних функцій, які закладені в основу

забезпечення політики соціального захисту, доцільно проаналізувати зарубіжний досвід функціонування механізмів її реалізації. Передусім, необхідно зауважити, що багато країн світу використовують у своїй практиці міжнародні норми і стандарти, які визначають соціальні та економічні права людини. Міжнародна Організація Праці прийняла низку нормативних документів та рекомендацій з питань соціального забезпечення, що охоплюють загальні соціальні стандарти, конкретні аспекти соціального захисту та впливають на процеси соціальної стабілізації. Вони встановлюють напрями здійснення соціальної політики захисту в державах через програми здоров'я та програми охорони довкілля, освітні програми, програми соціального захисту та інші [90, 91].

Забезпечити стабільний соціальний стан держав можливо, взявши за основу ухвалену МОП 1952 р. Конвенцію № 102 щодо мінімальних норм соціального забезпечення. Вони мають на меті захист соціальних прав людини, і ними передбачена медична допомога, допомога через хворобу, старість, допомога, якщо отримане трудове каліцтво чи набута професійна хвороба, допомога, пов'язана з вагітністю та пологами, допомога у зв'язку з інвалідністю тощо [174].

Міжнародна організація праці розробила та прийняла ряд міжнародних норм, які формують нормативну базу для права на соціальне забезпечення. Подібно до міжнародних актів щодо прав людини, ця нормативна основа включає наразі 16 діючих стандартів соціального забезпечення, які можуть слугувати орієнтиром при розробці національної політики у галузі соціального захисту. Останнім із прийнятих документів такого типу є Рекомендація № 202 2012 р. про мінімальний рівень соціального захисту, що відображає тристоронні зобов'язання держав-членів Міжнародної організації праці, працівників і роботодавців. Ця рекомендація закликає забезпечити всім громадянам базовий рівень соціального захисту у формі національних гарантій, а також поступово розширювати його охоплення і збільшувати розміри наданої допомоги.

Це зобов'язання удосконалює систему соціального забезпечення, створює мінімальні рівні соціального захисту, про що також йшлося в Порядку денному доповіді сталого розвитку на період до 2030 р. Зокрема в ньому міститься заклик, звернений до всіх країн світу, на місцевому рівні ввести відповідні системи соціального захисту, включно з його мінімальним рівнем, із метою зменшення та профілактики бідності. Також важлива роль соціального захисту для стабільного зростання виражена в низці інших цілей, зокрема в загальній охороні здоров'я, гендерній рівності, гідній праці та економічному розвитку й гарантуванні більшої рівності.

Питання забезпечення прав людини є головним напрямом міжнародних регіональних об'єднань. Одним із пріоритетних завдань діяльності регіональної організації європейських держав – Ради Європи (далі – РЄ) є “докласти зусиль, аби європейським країнам вдалося наблизитися до того, щоб практикувати єдиний соціальний стандарт. Аби забезпечити соціальну стабільність, держави, які входять у Раду Європи, здійснили розробку основних Європейських стандартів, що охоплюють ключові соціальні і трудові права робітників. Їх містить Європейська соціальна хартія [55], яку ухвалили 1961-го й переглянули у травні 1996 р. Хартію розглядають як взірць того, якими мають бути соціальні та трудові права робітників, як зразковий рівень, що має бути досягнутий національними системами, в яких закумуляовані соціальні й трудові права робітників країн-членів РЄ. Вона характеризується численними соціальними аспектами та наявністю стандартного списку прав людини, зокрема основних: право на такі базові речі, як захист здоров'я, соціальна безпека, соціальна й медична допомога, право отримувати послуги соціального забезпечення, жити і працювати в безпечних умовах тощо” [171].

Розглянемо як формується сучасна міжнародна стратегія соціального захисту. Передусім, процес розпочинається із ратифікації міжнародних конвенцій та документів, які визначають базові соціальні обов'язки держави

щодо реалізації соціальних програм. Окрім того, конституційні принципи забезпечують права громадян і визначають обов'язки держави у створенні та підтримці сприятливих умов для життя своїх громадян, а також у забезпеченні рівних можливостей у всіх регіонах країни. Діюче національне законодавство, своєю чергою, є втіленням соціальних цілей держави та визначає шляхи їх досягнення.

Механізмами реалізації політики соціального захисту, що сформувалися у світовій практиці, є такі:.

1. Індexсація доходів населення – це механізм, встановлений законами та іншими нормативно-правовими актами України, який спрямований на підвищення грошових доходів населення. Ця процедура дозволяє частково або повністю компенсувати зростання цін на споживчі товари та послуги. Індexсація є однією з державних соціальних гарантій, яка має на меті забезпечити достатній рівень життя громадян і збереження їхньої покупної спроможності в умовах зростання цін. Це враховує заходи з підвищення реальної вартості основних доходів населення, таких як зарплати, пенсії, допомоги та стипендії, у зв'язку зі зростанням цін.

2. Мінімальне соціальне фінансове забезпечення. Тут акцентується на прожитковому мінімумі. Він реалізується у двох формах – фізіологічній та соціальній. “Фізіологічна передбачає, що певна кількість витрат буде здійснена, щоб задовольнити найважливіші фізіологічні та фізичні потреби людини, приміром, оплатити основні послуги за певний проміжок часу, не купуючи одяг, взуття й інші непродовольчі товари. Завдяки цій формі умови проживання можуть забезпечити тільки спроможність людини зберегти себе на біологічному рівні. До соціального мінімуму входить фізіологічний мінімум та витрати на те, щоб задовольнити мінімальні духовні й соціальні потреби, які вважаються соціумом потрібними, аби зберегти оптимальний життєвий рівень. До речі, Закон стверджує, що в бідних категорій населення умови проживання є відносно

нормальними” [78]. Рівень соціальної захищеності населення визначається пропорційно тому, наскільки реальні показники відповідають встановленим соціальним нормативам і стандартам, які встановлюються і гарантуються державою, згідно з прийнятими у суспільстві нормами. Серед цих стандартів є: мінімальний споживчий бюджет, оптимальний (раціональний) споживчий бюджет, прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія та неоподатковуваний мінімум. Кожен із цих стандартів відображає конкретний рівень споживання основних життєвих потреб.

3. Контроль над соціальною інфраструктурою здійснюється через встановлення державних мінімальних стандартів і нормативів. Це охоплює мінімальні видатки з бюджету на освіту, охорону здоров'я, житло, соціальне обслуговування непрацездатного населення та інші напрями. На сьогодні ці стандарти застосовуються в управлінні бюджетом на рівні, який навіть не відповідає мінімальним потребам у зазначених галузях.

4. Надання пільг (знижок і субсидій) різним категоріям населення в Україні потребує перегляду, оскільки існуюча система часто призводить до соціальної нерівності: найбільш вразливі групи населення зазвичай отримують менше пільг, порівняно з багатшими. У нашій країні право на пільги закріплено в 45 законодавчих та інших нормативно-правових актах [64 – 85; 142 – 149]. Із них 22 закони, укази президента та постанови уряду і парламенту регламентують пільги за професійною належністю, тоді як ще 23 акти визначають пільги за соціальним статусом. Проте система соціальної допомоги нині характеризується недостатньою ясністю та складністю через недосконалість законодавства.

5. Надання субсидій на рівень цін, державне управління споживчими цінами. На загальнодержавному рівні в деякій формі контролюються обмежені сегменти цін, переважно пов'язані з діяльністю природних монополій та сектором державної власності (газ, електроенергія, міжміські перевезення, зв'язок). На місцевому рівні контролюється вартість житла, міського транспорту,

деяких лікарських препаратів та продуктів першої необхідності. Вплив на ціни здійснюється різними методами, враховуючи пільгове оподаткування, надання бюджетних дотацій виробникам (хліб, міський транспорт, комунальні послуги) та інші. При цьому коло соціально захищених верств населення поширюється на всіх споживачів даного блага або послуги. Такий метод розглядається як найбільш витратний, а тому застосування його в умовах перехідного періоду поступово скорочується.

6. Положення безпосередньо діючого соціального законодавства у сфері працевлаштування. Ці правила переважно стосуються захисту прав працівників: найму, звільнення, робочого графіка, деяких аспектів оплати праці. Основним законодавчим інструментом в цій сфері є Трудовий кодекс. У масштабах країни, також важливо розглядати Єдину тарифну сітку для бюджетників у рамках соціально-захисних механізмів.

7. Пряме державне забезпечення для непрацездатних осіб як одна із форм соціального захисту, яка діє у рамках державно-правової політики. Характерними рисами цього виду заходу є фінансування за рахунок державного бюджету та визначення категорій осіб, які підлягають забезпеченню, а також рівня підтримки, залежно від пріоритетів, установлених державними органами. У країнах із розвинутою ринковою економікою такий метод соціального захисту має свої обмеження у застосуванні.

8. Публічні накопичувальні фонди, які передбачають обов'язкове збирання коштів для випадків певних негараздів. Ці фонди функціонують у деяких країнах, зокрема в Азії і Африці, як колишні колонії, і представляють загальнонаціональні організації, що зобов'язують усіх працюючих громадян здійснювати обов'язкові заощадження. Головна мета цих фондів полягає у тому, щоб покласти індивідуальну відповідальність кожного працюючого за своє майбутнє благополуччя. Вони функціонують як установи, схожі на ощадні банки, і можуть бути використані у випадках тимчасової непрацездатності, безробіття тощо.

Приватні форми соціального захисту відрізняються тим, що вони не створюються обов'язково відповідно до законодавства, але виникають через приватну ініціативу суб'єктів відносин у конкретному середовищі, що приймає на себе зобов'язання забезпечувати соціальний захист обмеженому колу осіб, які мають для них інтерес. Приватні форми можуть бути застосовані в різних сферах соціального захисту, таких як забезпечення тимчасової непрацездатності, медичної допомоги, пенсійного забезпечення тощо.

9. Обов'язкове соціальне страхування, що широко використовується у більшості економічно розвинених країн, є важливим елементом соціального захисту. Це страхування охоплює працюючих громадян і включає участь трьох сторін: роботодавця, працівника і держави. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування передбачає надання матеріальної підтримки громадянам у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття та інших ситуацій, визначених законом. Ця підтримка надається за рахунок коштів, які формуються через сплату страхових внесків роботодавцями, працівниками, а також із бюджетних та інших джерел. Важливо зауважити, що виплати з цього фонду не здійснюються у разі перерв у роботі, спричинених об'єктивними причинами, такими як хвороба, травма, вагітність та безробіття. У таких випадках держава має забезпечити компенсацію втрачених доходів через спеціальні джерела.

10. Система соціального забезпечення та надання соціальної допомоги є важливим аспектом державної підтримки та піклування про населення. Соціальне забезпечення спрямоване на утримання тих, хто не може працювати, і здійснюється через державний бюджет та фонди соціального страхування. Держава використовує бюджет для підтримки осіб, які не мають можливості працювати, таких як літні люди без трудового стажу та діти. Страхові кошти використовуються для виплати трудових пенсій та допомоги працівникам, які зазвичай є найманими працівниками. Україна має систему соціальної допомоги,

що враховує різні види підтримки, такі як житлові субсидії, допомога малозабезпеченим сім'ям, допомога інвалідам із дитинства та дітям-інвалідам, а також допомога сім'ям із дітьми. Державна соціальна допомога надається із залученням субвенцій із Державного бюджету України.

У широкому розумінні, соціальна допомога відображає турботу держави та суспільства про громадян, які потребують підтримки через різні життєві обставини. Вона може приймати різні форми, враховуючи пенсії, допомогу та інші види матеріальної підтримки, а також надання медичної та соціальної допомоги хворим і престарілим особам, а також турботу про дітей.

У вузькому розумінні, соціальна допомога визначається як грошові виплати, які призначаються окремим категоріям громадян відповідно до законодавства. Варіативність видів соціальної допомоги зумовлена потребами громадян у різних ситуаціях, які можуть виникнути, і законодавство України надає органам місцевого самоврядування можливість встановлювати додаткові види соціальної допомоги у своєму регіоні.

Різні країни мають власні моделі соціального захисту, і вивчення цих моделей надзвичайно важливе для пошуку оптимальної системи регулювання соціального захисту, яка відповідає б умовам, що склалися в Україні, та сприяла б підвищенню якості обслуговування громадян. Соціальна політика, принципи і методи соціального захисту тісно пов'язані з соціально-економічними та національними особливостями країни. В Європейському Союзі переважають чотири основні моделі: континентальна (бісмарківська), англосаксонська (за моделлю Беверіджа), скандинавська і південно-європейська [117]. Ця класифікація зафіксована в документах Європейської комісії і враховує територіальний розподіл усередині Європейського Союзу (далі – ЄС), де деякі країни, враховуючи схожість культур, економічних умов і суспільних цінностей, обирають певну модель соціального захисту [125].

Континентальна модель, також відома як модель Бісмарка або, за деякими

дослідниками, консервативна модель, встановлює тісний зв'язок між рівнем соціального захисту та тривалістю професійної діяльності. Ця модель передбачає центристський підхід до надання соціальних послуг населенню і спрямована на боротьбу з найбільш гострими соціальними проблемами. Вона ґрунтується на принципах консервативного соціального розвитку держави, приділяючи велику увагу сім'ї як базовій соціальній одиниці. Фінансування соціальних витрат здійснюється за рахунок страхових внесків, що значною мірою залежать від підприємців. Цю соціальну політику ведуть Франція, Німеччина, Австрія, Бельгія, Італія та інші країни [124].

На цій моделі ґрунтується механізм соціального страхування, і, відповідно, соціальні витрати переважно фінансуються за рахунок страхових внесків від роботодавців та застрахованих працівників. Таким чином, ця модель визначає втілення права еквівалентності, за якого розмір страхових виплат встановлюється передусім розміром страхових внесків. Відповідно до класичного варіанту, зазначена модель базується на принципі соціального страхування та професійній солідарності, що визначає функціонування страхових фондів, керування котрими на однакових засадах здійснюють власники підприємств та наймані працівники. Такі фонди накопичують соціальні відрахування з заробітної плати, завдяки чому проводяться страхові виплати. Зазвичай, забезпечення коштами таких фондів здійснюється незалежно від державного бюджету, бо така модель соціального захисту не відповідає принципу бюджетної універсальності (відповідно до котрого бюджет має містити всі без винятку державні прибутки й видатки, не дозволяючи зміни однієї суми, використовуючи іншу).

Надання соціальної допомоги у Німеччині здійснюється за федеральним принципом. Згідно з ним, за фінансування та управління соціальною допомогою відповідають органи влади на місцевому рівні. На загальнодержавному рівні Федеральне міністерство праці й соціальних питань займається напрацюванням загальнодержавних векторів соціальної політики; розробляє заходи і практичні

рекомендації стосовно втілення головних векторів соціальної політики; виконує загальний нагляд за тим, чи дотримується чинне законодавство в соціальній галузі федеральних установ. Із метою вирівнювання життєвих можливостей громадян у Німеччині систему соціальної допомоги доповнюють процедурою перерозподілу фінансів між територіями [9].

У Німеччині існують різноманітні складові соціальної ринкової економіки, які дають змогу державі впливати на результати дії ринкових механізмів та колективних переговорів. Розподіл прибутків здійснюється через систему оподаткування. Громадяни з низьким рівнем доходу звільняються від сплати податку на прибуток. У німецькій моделі соціальної охорони праці важливе значення мають такі аспекти:

- захист від незаконних звільнень із роботи;
- забезпечення охорони праці для жінок, зокрема обмеження жіночої праці у важких умовах, захист матерів та вагітних жінок;
- охорона праці для молоді, враховуючи заборону праці для осіб до 15 років, регулювання робочого часу та відпусток для отримання професійної освіти;
- захист працівників від виробничих і професійних ризиків, таких як травми, шум, отруєння тощо;
- регулювання робочого часу з обмеженням роботи у вихідні та святкові дні.

Німецька модель базується на змішаному державно-приватному вирішенні проблем соціального напрямку, відповідно до якого відповідальність певного підприємця замінена системою “обов’язкової” колективної відповідальності, що контролюється державою.

Французькій соціальній політиці притаманне акцентування на тому, аби “громадяни задовольняли свої потреби за гідних життєвих умов, щоб збільшувалась зайнятість населення, гарантувалася загальна соціально-

економічна стабільність у країні, щоб людям були забезпечені рівні можливості, аби втілювати в життя свої громадянські права, щоб знижувалася розбіжність у доходах, які мають багаті й бідні” [214]. При цьому, частка витрат держави на реалізацію її положень становить 24 %. Варто зауважити, що французька соціальна політика реалізується через механізми соціального регулювання, якими є соціальне забезпечення й соціальне страхування. Державною системою соціального забезпечення впроваджуються соціальні програми, націлені на те, щоб компенсувати втрату зарплати, що відбувається, коли людина виходить на пенсію та стає неспроможною працювати. Фінансування цих програм здійснюється шляхом використання податку на зарплату, який сплатили робітники. Завдяки соціальному страхуванню також компенсуються втрати зарплат через вихід на пенсію, непрацездатність та безробіття, однак це здійснюється завдяки реалізації соціальних програм, фінансування яких проводиться через фонди соціального страхування. Основний тягар за формування фондів соціального страхування покладено на підприємців.

У здійсненні соціальної політики у Франції спрацьовує принцип децентралізації управління соціально-економічним розвитком держави. При цьому, “зупиняються на трьох рівнях управління: державному, регіональному й місцевому. Місцевими владними структурами здійснюється управління такими галузями, як соціальне забезпечення та охорона здоров’я, вони відповідальні за спорудження житла, початкову та професійну освіту, охорону довкілля тощо. Кошти на діяльність місцевих органів влади виділяють муніципальні бюджети, до яких входять доходи, отримані від користування муніципальною власністю, податкові надходження, державні дотації та кредити. Щоб забезпечити коштами соціально-економічний розвиток територій на регіональному рівні, план фінансування має врахувати інтереси й потреби, які мають департаменти й комуни, що погоджують впровадження плану регіонального соціально-економічного розвитку. Суб’єкти загальнодержавного рівня тільки

контролюють, яким чином місцеві органи влади дотримуються чинних соціальних законів. Серед завдань, які ставить перед собою політика держави, – забезпечити певну однорідність між регіонами країни щодо рівня їхнього соціально-економічного розвитку” [200].

До характерних ознак французької системи належать:

- розгалуженість системи професійно-галузевих схем соціального страхування;
- розвиненість системи сімейних виплат, що з’явилася внаслідок довготривалого розвитку;
- значна вага додаткових систем соціального захисту, особливо в секторі пенсійного та медичного страхування.

Англосаксонська модель (знана як модель Вільяма Беверіджа або ліберальна) в Європі репрезентована Британією та Ірландією, а також у США, Канаді, Австралії, Японії тощо. Вона базується на таких принципах:

- всезагальності (універсальності) системи соціального захисту;
- розповсюдження її на всіх людей, котрим потрібна соціальна допомога;
- одноманітності та уніфікації соціальних послуг і виплат (формується на стандартизованості методів розрахунку розміру й умов надання пенсій, а також медичних послуг);
- розподільної справедливості, що є головним у цій моделі, бо йдеться не про професійну (як у бісмарківській моделі), а про національну солідарність.

Системи фінансування таких програм забезпечуються як за рахунок страхових внесків, так і з державного бюджету. Наприклад, фінансування сімейних виплат і витрат на охорону здоров’я проводиться з державного бюджету, тоді як інші соціальні допомоги забезпечуються за рахунок страхових внесків найманих працівників і роботодавців. На відміну від континентальної моделі, цей підхід передбачає досить низькі соціальні виплати за рахунок системи соціального страхування, з домінуючою роллю соціальної допомоги в

системі соціального захисту.

Особливості системи соціального захисту у Великобританії враховують [210]:

1. Відсутність окремих, спеціалізованих установ, що здійснюють страхування на випадок конкретних соціальних ризиків, таких як пенсійне страхування, медичне страхування, страхування в разі безробіття або нещасних випадків на роботі. Усі програми соціального захисту об'єднані в рамках єдиного комплексу соціального захисту.

2. Значну роль державних установ у наданні соціальних послуг і виплат, а також їхній тісний зв'язок із приватними страховими програмами.

Система у Великобританії не передбачає створення цільових страхових внесків для підтримки окремих страхових програм, таких як пенсійна, медична страховка, інвалідні пенсії тощо.

У Великій Британії структура фінансування системи соціального захисту окреслюється поділом названої системи на дві частини, а саме: національну охорону здоров'я і національне соціальне страхування. Фінансування першої здійснюється на 90 % із державного бюджету, а другої – за допомогою страхових внесків найманого персоналу та підприємців. Окрім охорони здоров'я, податкове фінансування типове для захисту від нещасних випадків на виробництві, а також від сімейних виплат.

Особливості соціальної політики Великобританії враховують жорстку перевірку потреб у соціальній допомозі, обмеженість соціальних трансфертів, спрямованість на зменшення соціальних розбіжностей та одночасне підтримання активної участі населення у працевлаштуванні. До того ж, спостерігається посилення децентралізації управління соціально-економічним розвитком країни, що відображається у перенесенні акцентів соціальної політики на регіональний рівень. Найважливішим аспектом є забезпечення та збереження мінімальних умов життєдіяльності населення як необхідної складової цивілізованого

існування. Пріоритетом соціальної політики Великобританії є гарантування для своїх громадян мінімального рівня цивілізованого існування. Для забезпечення належного рівня життєдіяльності населення використовується прямий перерозподіл доходів, який у Великобританії відзначається високим рівнем, що перевищує 40 % від валового внутрішнього продукту (далі – ВВП) через бюджетну систему країни. Основна мета соціальної політики полягає у забезпеченні соціальної допомоги найбільш малозабезпеченим верствам населення шляхом системи соціального забезпечення. Ця система враховує різні види соціальних трансфертів, таких як: пенсії за віком, за непрацездатністю та спадкоємцю, систему пільг для повністю непрацездатних, компенсації за хворобу та лікарняні виплати, виплати у разі виробничої травми, допомогу безробітним, підтримку багатодітним сім'ям тощо.

Фінансову основу для забезпечення соціальних послуг у Великобританії створюють національні страхові внески, які становлять приблизно 5,9 %. Загальне керівництво щодо вирішення соціальних проблем покладено на Департамент соціального захисту, який аналізує процеси соціального розвитку, оцінює їх тенденції, вдосконалює заходи для вирішення соціальних проблем і керує наданням грошової допомоги через центральні, регіональні та місцеві офіси. Рішення конкретних соціальних проблем відводиться відповідним департаментам, таким як: Департамент охорони здоров'я, Департамент з питань зайнятості, Департамент винагород соціального захисту тощо, які діють під керівництвом Департаменту соціального захисту. Держава проводить лише контроль за роботою місцевих органів влади і може коригувати їх діяльність за допомогою фінансових механізмів [208].

Основними цілями соціальної політики у Сполучених Штатах Америки є запобігання соціальним конфліктам і забезпечення соціальної справедливості, що реалізується шляхом боротьби з бідністю та наданням допомоги тим громадянам, які не мають достатніх ресурсів для задоволення своїх основних потреб.

Соціальною допомогою в США визначається завдання: “зміцнити соціальну захищеність громадян країни, вона реалізується завдяки потужностям, якими володіє державне соціальне забезпечення. Через децентралізацію соціального забезпечення у Сполучених Штатах Америки воно провадиться за допомогою соціальних програм, які працюють на федеральному, штатному та місцевому рівнях. До державної система соціального забезпечення входять дві структури – соціальне страхування й державна допомога. Завдяки соціальному страхуванню, посередництвом якого фінансуються соціальні програми, відшкодовується втрата зарплати через вихід на пенсію, непрацездатність чи безробіття. В документ по соціальному страхуванню входять дві програми, що гарантують соціальне забезпечення страхування у зв’язку з безробіттям. Програма, в якій ідеться про соціальне забезпечення, має на меті компенсувати втрату зарплати через вихід на пенсію й через непрацездатність. На її фінансування йде податок на зарплату в розмірі 7,5 відсотка. Податок стягують із перших 48 тисяч доларів доходу, які отримав робітник. Допомогу в повному розмірі робітникові надають тільки в разі виходу на пенсію в 65-рочному віці, якщо робітник помер, вона буде надана тим, кого робітник утримував. Згідно з програмою страхування у зв’язку з безробіттям, отримати допомогу є право в застрахованого робітника, в якого не стало роботи. Виплати допомоги у зв’язку з безробіттям фінансуються завдяки утриманому податку в 3,5 відсотка, сплаченого працедавцем із перших 7 тисяч доларів заробітку. Допомога становить майже 50 відсотків від суми, яку заробляє робітник” [207].

Система соціального страхування функціонує на двох рівнях – федеральному та на рівні штату. Федеральний уряд відповідає за загальне керівництво програмами соціального страхування, тоді як питання щодо адресності допомоги, її розміру та строків отримання вирішуються на рівні окремих штатів. Поза федеральними програмами страхування, на рівні окремих штатів також існують програми страхування в разі виробничого травматизму та

професійних захворювань. Основною метою системи державної допомоги є гарантування соціально незахищеним верствам населення стабільного доходу, який відповідає “межі малозабезпеченості”.

На рівні окремих штатів розмір гарантованого доходу може бути підвищений за рахунок бюджетних асигнувань штатів. Система державної допомоги складається із чотирьох видів програм: додаткової програми соціального забезпечення, що визначає єдиний загальнонаціональний мінімальний рівень доходу для престарілих і громадян, які непрацездатні; програми допомоги неповним сім'ям, що мають дітей; програми продовольчих талонів, ціль котрих – надання громадянам, які мають невисокий рівень доходу, допомоги у виді продуктів; програми медичної допомоги, що визначає фінансову допомогу людям, які задіяні в першій і другій програмах.

Забезпечення соціальної справедливості у США, що полягає у вирівнюванні можливостей для різних верств населення, ґрунтується на вирівнюванні рівнів соціально-економічного розвитку між штатами. У рамках системи державного регулювання соціально-економічним розвитком регіонів США можна виокремити три рівні: загальнодержавний, відомчий та регіональний. На загальнодержавному рівні формується національна політика регіонального соціально-економічного розвитку, розробляються програми регіонального розвитку, здійснюється координація та ухвалення законодавчих актів для забезпечення єдності дій різних рівнів влади у країні. На відомчому рівні проводиться розподіл федеральних коштів, виділених для реалізації програм соціально-економічного розвитку регіонів. На регіональному рівні здійснюється втілення у життя напрямків соціально-економічного розвитку.

У багатьох країнах соціальне страхування є важливою складовою соціального захисту. Воно фінансується через спеціальні фонди, які формуються за рахунок внесків більшості працездатного населення. Ці фонди використовуються для виплати пенсій по інвалідності та віку, допомоги при

безробітті, хворобі та трудових травмах. Суспільна допомога малозабезпеченим групам фінансується за рахунок коштів із державних та місцевих бюджетів. У США діє приблизно сто спеціалізованих програм допомоги бідним, які забезпечують продовольчу допомогу, безкоштовну медичну допомогу, житло, підтримку в освіті тощо. Ці програми керуються різними федеральними відомствами та комітетами, такими як Міністерство соціальних послуг та охорони здоров'я, Міністерство праці, Міністерство житлового будівництва та міського розвитку, управління ветеранів та іншими. Ці програми мають різні цілі, масштаби та джерела фінансування. Приблизно три з кожних десяти жителів США користуються послугами програм допомоги бідним. Важливо відзначити, що ці програми суттєво допомагають зменшити соціальні напруження у суспільстві.

Важливо відзначити, що розмір допомоги та компенсацій для безробітних у США був невеликим. Завершення 80-х та 90-х рр. ХХ ст. було відзначено зменшенням та ліквідацією окремих соціальних програм матеріальної допомоги. На сучасному етапі в США активно обговорюється перенаправлення програм із "утримання" малозабезпечених на створення умов для їхньої економічної самостійності, залучення до суспільного виробництва, професійної підготовки та розвитку невеликого бізнесу. Слід зауважити, що, окрім державного соціального захисту малозабезпеченого населення, у США також діють громадські та приватні фонди, а також роботодавці, які займаються цією проблематикою.

Отже, державна система соціального забезпечення країн, що ґрунтується на принципах ліберальної моделі соціального розвитку, забезпечує високий рівень урахування соціальних потреб населення у кожному регіоні країни, повну та оперативну їх реалізацію, захист громадян від негативних соціальних ризиків та сприяє вирішенню найнагальніших соціальних проблем, позитивно впливаючи на підтримку соціальної стабільності у державі. Однак у ній також мають місце певні недоліки, а саме:

- створення великого апарату управління, що потребує витрат значної частки фінансування соціальних програм;
- можливість використання коштів не за цільовим призначенням;
- регіональні відмінності в реалізації програм соціальної допомоги, які формуються під впливом різних фінансових можливостей штатів;
- послаблення стимулу до праці через можливість отримувати допомогу за декількома соціальними програмами;
- збільшення соціального розриву між працездатним населенням та тими, хто отримує соціальну допомогу.

Скандинавська модель соціального захисту, також відома як державна або соціально-демократична, властива таким країнам, як Данія, Швеція, Фінляндія, Норвегія та Ісландія. У цій моделі соціальний захист розглядається як право громадянина. Однією з особливостей, якою володіє скандинавська модель, є те, що нею враховані численні та різноманітні соціальні ризики й життєві обставини, в яких буде необхідна суспільна підтримка. Соціальні послуги й виплати, як правило, гарантовані кожному жителю країни, незалежно від його зайнятості й того, чи сплачені ним страхові внески. Загалом, соціальний захист, репрезентований цією моделлю, перебуває на достатньо високому рівні.

Головне значення щодо фінансування соціальних виплат належить державі. Загальновизнано, що економіка названих держав з-поміж держав Європейського Союзу вважається найбільш орієнтованою в соціальному аспекті відповідно до критерію частки соціальних витрат у державному бюджеті. В Норвегії приділяється значна увага вирішенню соціальних проблем громадян. Фінансування соціальної сфери та охорони здоров'я становить третю частину загального доходу держави, хоча спостерігається тенденція до зменшення витрат на соціальний захист. Управління соціальними питаннями у Норвегії здійснюється на трьох рівнях: державному, регіональному та муніципальному. На державному рівні Міністерство здоров'я та соціальних справ формує основні

напрями національної соціальної політики. У межах державного регулювання соціального розвитку реалізуються різні програми, такі як програма регіонального розвитку, програми виплат пенсій особам після 67 років, удовам, дітям до 18 років, непрацездатним, а також програми, пов'язані з хворобами, вагітністю та пологами, а також щотижневі виплати по безробіттю та компенсації за виробничі травми. Окрім того, зауважимо “виконання програм регіонального розвитку вирішення соціальних проблем покладається на обласні ради з подальшим проведенням соціальної роботи з організації і фінансування діяльності інститутів охорони здоров'я. Реалізація державних соціальних програм здійснюється соціальними службами на муніципальному рівні” [209].

Система соціального забезпечення Фінляндії спрямована, з одного боку, на запобігання утворенню соціальних проблем, а з іншого – на створення належних умов для того, щоб гарантувати відповідний рівень доходу і зростання рівня всебічного благополуччя її населення. У Фінляндії системі управління соціальними процесами властиві три рівні, а саме загальнодержавний, провінційний та місцевий. Керівним загальнодержавним органом управління соціально-економічними процесами є Міністерство з соціальних справ і охорони здоров'я. Воно займається окресленням головних векторів соціального становлення країни, напрацьовує заходи стосовно їх втілення, виконує підготовку соціальних реформ, скеровує та гарантує їх здійснення, виконує потрібну координацію соціального розвитку. Провінційне управління виконують структури з соціального забезпечення й охорони здоров'я. До їхніх функцій належить розподіл державних субсидій, здійснення координації та контролю певної соціальної діяльності місцевих органів. На місцевому рівні управління соціальними процесами виконують місцеві управління соціального забезпечення, які займаються розподілом фінансів та окреслюють соціальну регіональну політику, збирають місцеві податки та, окрім того, виконують координацію надання соціальних послуг населенню.

Модель соціального захисту, характерна для країн Південної Європи, присутня у Італії, Іспанії, Греції та Португалії. У цих країнах системи соціального захисту були лише недавно створені або покращені в останні десятиліття. Зазвичай рівень соціальної підтримки в цій моделі відносно невеликий, і соціальний захист часто сприймається як обов'язок родини та сім'ї. Тому сім'я та інші громадянські установи відіграють важливу роль, а соціальна політика переважно має пасивне значення і спрямована на компенсацію втрат у доходах окремих громадян.

Національні системи соціального захисту в країнах Європейської Співдружності склалися поступово у міру формування відповідних соціально-економічних відносин. При цьому “найважливішим елементом рівня соціальної захищеності громадян і якості послуг, що надаються їм, є соціальний мінімум доходів, при отриманні нижче за який громадянин потрапляє у категорію “соціально виключених”. Соціальний мінімум гарантований громадянам, що не мають доходів, і тим, хто не може себе забезпечити з особових або соціальних причин. Окрім того, всі без виключення західноєвропейські країни матеріально підтримують своїх громадян у старості” [9].

У всіх країнах Європи моделі соціального захисту виконують функції, спрямовані на поліпшення якості обслуговування громадян та відповідають основним соціальним ризикам, яким може бути підданий звичайний громадянин. Серед цих ризиків: захворювання, інвалідність, виробничі травми та професійні захворювання, втрата годувальника, материнство, сімейні допомоги, безробіття, втрата житла, старість та інші.

Соціальний захист у країнах Східної Європи також розвивався шляхом розширення кола забезпечуваних. Соціальний захист переважно здійснюється через систему обов'язкового соціального страхування, яке часто організоване за принципом відокремлення застрахованих груп та видів покриття. У більшості країн, окрім загальної системи соціального страхування для працівників, існують

окремі програми для селян, самостійних підприємців та осіб, які займаються вільними професіями. Система соціального страхування зазвичай поділяється на різні фонди забезпечення, такі як пенсійне страхування, медичне (лікарняне) страхування (із виплатами за хворобу, материнство та іноді з фінансуванням медичного обслуговування) та страхування на випадок безробіття.

У значній частині соціальний захист здійснюється за рахунок спеціальних державних фондів. Це – пенсійне забезпечення військовослужбовців і прирівняних до них осіб. Держава залучається до цього своїми коштами в деяких страхових фондах при обслуговуванні ними деяких категорій громадян (наприклад, учасників другої світової війни). Соціальним захистом охоплюється безліч життєвих ризиків [9]. Воно забезпечує пенсії при настанні старості, за вислугу років (військовослужбовцям), у разі інвалідності, втрати годувальника, виплату допомоги при тимчасовій непрацездатності, материнстві, надання матеріальної допомоги сім'ї у вихованні дітей, старезним, інвалідам дитинства, малозабезпеченим громадянам тощо.

У законодавчій практиці країн Східної Європи спостерігається тенденція до введення нових видів і підстав для виплат, причому у деяких випадках такі види підтримки були введені раніше, аніж у нашій країні. Наприклад, це стосується допомоги на дітей, допомоги матерям, що тимчасово припинили роботу через догляд за малолітньою дитиною, а також допомоги по безробіттю. У цих країнах існує розвинена система грошових виплат, які надаються застрахованим у разі настання відповідних страхових випадків. Серед найпоширеніших із них варто відзначити допомогу у разі тимчасової непрацездатності, безробіття, вагітності та пологів, а також одноразові виплати при народженні дитини, допомогу по догляду за малолітньою дитиною, сімейні допомоги (надбавки на дітей) та допомогу на похорони. Поняття “допомога у разі тимчасової непрацездатності” охоплює виплати, які здійснюються у разі втрати роботи через захворювання, травму, професійні захворювання, карантин або

необхідність догляду за хворим членом сім'ї.

Зауважимо, що “у Болгарії, Угорщині і Румунії розмір допомоги з тимчасової непрацездатності пов’язаний з тривалістю трудового (страхового) стажу працівника. У Болгарії допомога дорівнює 70 % заробітку при стажі від 3 місяців до 10 років, 80 % – при стажі 10–15 років і 90 % – при стажі понад 15 років; з 16-го дня хвороби допомога підвищується з 70 до 80 і з 80 до 90 %. В Угорщині працівнику із стажем до 2 років допомога складає 60 % заробітку, а при стажі 2 роки і більше – 70 %. У Польщі і Чехії розмір допомоги не залежить від тривалості трудового стажу і складає в Польщі 80 %, а в Чехії – 69 % заробітку. У Польщі допомога підвищується до 100 % заробітку з 31-го дня хвороби; у Чехії допомога за перші 3 дні хвороби складає 50 % заробітку” [164].

При непрацездатності унаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання допомога в більшості країн виплачується в підвищених розмірах: у Польщі, Румунії і Угорщині – 100 % заробітку, в Болгарії – 90 %, незалежно від тривалості трудового (страхового) стажу. У Чехії і в цьому випадку застосовуються загальні правила про допомогу, і повне відшкодування втраченого у зв’язку з трудовим каліцтвом або професійним захворюванням заробітку можливе у порядку матеріальної відповідальності працедавця (тобто з урахуванням вини тієї чи іншої сторони).

У кожній країні ухвалюється власне рішення про розмір допомоги з урахуванням, як правило, рівня винагороди за працю, трудового стажу, тривалості забезпечення, причин припинення трудового відношення і нерідко встановлюються особливі норми забезпечення для деяких груп безробітних. Як правило, встановлений мінімальний розмір допомоги: це – мінімальна заробітна плата в Болгарії і Угорщині. Тільки в Угорщині встановлений максимальний розмір допомоги з безробіття – потрійна мінімальна заробітна плата. Допомога з безробіття виплачується протягом встановленого граничного терміну стосовно однієї особи, яка перебуває на обліку як безробітна.

Відтак, “найкоротший термін –180 днів (з можливістю продовження його на 90 днів в деяких випадках) в Румунії. Законодавство Польщі гарантує виплату допомоги протягом року. Досить складну схему визначення термінів забезпечення допомогою з урахуванням низки показників застосувало законодавство Угорщини і Болгарії. У Сербії термін забезпечення допомогою може досягати 24 місяців, а у осіб, що мають пенсійний стаж 25–30 років, до працевлаштування або до набуття права на пенсію через старість. Безробітні, направлені на перенавчання, користуються правом на забезпечення, якщо мають право на допомогу з безробіття. Допомога за час перенавчання може представляти виплату допомоги з безробіття (у Болгарії, Румунії) або виступати як самостійний вид допомоги, пов’язаної з розміром допомоги з безробіття (у Польщі – 115 % такої допомоги) або безпосередньо з середнім заробітком (70 % його в Чехії). При перенавчанні термін забезпечення допомогою може бути подовжено” [171].

Загалом, можливо зауважити, що соціальний захист більшості розвинених держав певною мірою гарантує нормальну життєдіяльність категорій громадян, які не спроможні самі подолати матеріальні складнощі. Пенсійне забезпечення більшості розвинених держав певною мірою гарантує збереження рівня життя громадян літнього віку, які наближаються до того моменту, коли потрібно виходити на пенсію.

Водночас, у деяких країнах спостерігається тенденція скорочення окремих програм соціальної допомоги (наприклад, у США, Франції та інших країнах). У соціальній політиці цих країн все більше акцентується на заходах, спрямованих на підвищення працездатності представників соціально незахищених груп населення та на профілактичних заходах щодо запобігання розширенню кількості осіб у категорії малозабезпечених.

Спостерігається тенденція до диференціації категорій соціально-незахищених громадян та до адресної допомоги, зважаючи на характерні ознаки

кожної категорії. Управління національною системою соціального захисту, однаково як і системою життєзабезпечення, може відбуватися тільки ґрунтуючись на науковому соціальному прогнозуванні, водночас помилка в прогнозуванні співвідношення числа реципієнтів та донорів соціально-значущих благ і/або ресурсів, перерозподіл котрих здійснюється, зумовлює диспропорцію щоденних та майбутніх зобов'язань, котра передбачатиме пірамідальні особливості. Зважаючи на це, оптимальне співвідношення загальної кількості донорів та отримувачів у соціумі, як ми вважаємо, не може стати більшим від встановленої пропорції, зокрема пропорції “золотого перетину”.

До того ж, “у зв'язку з тим, що виробництво матеріальних благ і послуг носить суспільний характер, і задоволення будь-якої потреби в людському суспільстві передбачає суспільне узгодження з даного приводу, зокрема порівняння і оцінку, найбільше значення для управління соціальним захистом в масштабах суспільства набувають питання організації відповідної соціальної взаємодії. Соціальна взаємодія завжди здійснюється за певним порядком, що визнається частиною суспільства або всім суспільством, і, на думку мислителів, “соціальний порядок виробляється, створюється, а не передається або підкоряється якомусь вищому порядку, а Суспільство і його інтерес стають власним принципом моральної (духовної) оцінки образу соціальних дій” [185].

Отже, сформульований спеціально соціальний порядок може бути визнаний та реалізований у будь-якому суспільстві. У цьому контексті ефективним видається такий спосіб організації соціальних відносин, як соціальне партнерство.

Соціально-трудова відносина, незважаючи на їх важливість, не вичерпують усіх аспектів взаємодії у сучасному суспільстві, які є важливими для його функціонування. Зважаючи на те, що як працівники, так і роботодавці виявляються досить різноманітними за гендерними, етнічними та іншими ознаками, і наявні інші соціальні групи, що не причетні до суспільного

виробництва, потрібно також розглядати соціальні відносини іншого типу, що ґрунтуються на суспільних угодах.

Вартим уваги, з огляду на можливості імплементації позитивного прикладу організації соціального захисту, є досвід таких країн, як: Німеччина (забезпечення захисту від незаконного звільнення з роботи, що особливо актуально у контексті воєнного стану в Україні; охорона праці жінок та молоді; забезпечення безпечних умов праці, релокалізація виробництва в інші регіони у разі небезпеки різного виду; регулювання робочого часу; змішане державно-приватне вирішення проблем соціального спрямування); Франція (децентралізація управління соціально-економічним розвитком держави та її регіонів; забезпечення гідних умов життєдіяльності; стимулювання зайнятості населення; забезпечення рівних можливостей громадян у реалізації своїх соціальних прав, вирівнювання поляризації у суспільстві шляхом зменшення диференціації доходів багатих та бідних; організація розгалуженої системи професійно-галузевих схем соціального страхування; розвиток системи сімейних виплат; розроблення додаткових систем соціального захисту в галузях пенсійного та медичного страхування, що є доцільним у контексті військової агресії на території України); Великобританія (об'єднання всіх програм соціального захисту в рамках єдиної системи соціального захисту; тісний зв'язок державних інституцій, що займаються соціальним захистом населення із приватними страховими програмами; наявні цільові страхові внески, завдяки яким утримуються конкретні страхові програми, спрямовані на пенсійне й медичне страхування, пенсії у зв'язку з інвалідністю тощо; існування жорсткої перевірки, наскільки необхідною є соціальна допомога; обмежені соціальні трансферти; прагнення нівелювати соціальну нерівність, синхронізоване із заохоченням громадян виявляти трудову активність; поглиблення децентралізаційних процесів в управлінні соціально-економічним розвитком країни; зміщення наголосу соціальної політики у площину регіону; спроможність

забезпечити й підтримати елементарні умови для життя людей, що вважаються граничними в цивілізованому існуванні) тощо.

Таким чином, на наше переконання, за соціально-економічних умов, що складаються, соціальне партнерство не тільки може, як ідеологічна конструкція, заповнити в сучасній соціальній державі нішу суспільно визнаної ідеології (світогляду), а також сприяти досягненню соціального миру, і, серед іншого, рішенню більш практичних питань, зокрема питань організації ефективних систем соціального захисту на різних рівнях. У цьому плані соціальне партнерство і є необхідним соціальним порядком, поширюваним на всі структури, інститути й відносини в суспільстві, тому суспільне визнання соціального партнерства як форми організації соціальної взаємодії дозволяє створити фундаментальну основу для усвідомлення розвинених моделей соціального захисту на національному і наднаціональному рівнях, оскільки корінна відмінність соціального партнерства від інших позитивних форм взаємодії (співпраці, взаємодопомоги тощо), які формуються стихійно, полягає у тому, що воно передбачає усвідомлену і цілеспрямовану діяльність сторін партнерства із організації соціальної взаємодії між собою на основі вищезгаданих принципів.

Сукупність видів і форм соціального захисту, здійснюваного національною державою, є механізмом практичної реалізації деяких напрямів її соціальної політики відносно населення своєї країни. Так, наприклад, кожне суспільство (в особі держави) повинно самостійно вирішувати, дія яких соціальних ризиків у певному періоді часу не може бути подолане індивідом самостійно, і тим самим достатньо оперативно змінювати необхідним способом національну модель соціального захисту. Водночас, держава може і повинна (за потреби) впливати власними методами (адміністративно-правовими, економічними та іншими) і через власні структури, зокрема систему освіти, на формування і функціонування всіх можливих недержавних форм соціального захисту, закріплюючи суспільно

необхідний і бажаний розподіл відповідальності між суб'єктами захисту – людиною, соціальною групою, суспільством і державою.

Висновки до розділу 1

1. На основі проведеного дослідження, поняття соціальний захист запропоновано розуміти комплексно, а саме: як складову соціальної політики, що спрямовується на зменшення негативних тенденцій у диференціації населення; як багаторівневу ієрархічну систему заходів, що покликана унеможливити соціальну напругу, конфлікти, суперечності; як запоруку економічного розвитку; як сукупність заходів держави, що регулюють зайнятість населення, оплату заробітної праці, податкову політику, мобільність населення, підготовку та перепідготовку кадрів, професійну підготовку тощо. Враховуючи вплив глобалізаційних факторів, удосконалено сутність категорії “соціальний захист населення”: одна зі складових діяльності держави, у контексті якої реалізуються законодавчо визначені економічні, соціальні, юридичні гарантії та права громадянина, який має законодавче право на соціальний захист, практичне втілення яких забезпечують державні соціальні інститути та установи, що беруть на себе відповідальність створити умови для підтримки життєвого забезпечення та діяльного існування різних соціальних верств населення, а також усунення соціальних ризиків в умовах наднаціонального фінансового перерозподілу, що у свою чергу передбачає реалізацію сукупності взаємодіючих суспільно-державних правових, фінансово-економічних, організаційних заходів, які спрямовані на забезпечення високої ефективності діяльності інституцій у сфері соціального захисту населення. Під механізмом реалізації політики соціального захисту як об'єкта публічного управління варто розуміти такий спосіб впливу органів публічної влади на політику соціального захисту, який забезпечує

максимальний ефект та точно реалізує визначені цілі публічного управління в умовах сучасних викликів (зокрема війни, воєнного стану та потреб повоєнного відновлення України), відповідно до їх правового статусу на засадах дотримання правових норм, що регламентують процес реалізації вказаними органами свого функціонального призначення, які підтверджується позитивним зворотнім зв'язком від керованого об'єкта.

2. Досліджено, що в умовах загроз і небезпек (зокрема, в умовах воєнного стану) варто виокремити додаткові цільові групи, що потребують соціального захисту, а саме: ветерани війни: люди, які брали участь у військових діях та отримали поранення, інваліди війни, сім'ї загиблих військовослужбовців, учасники територіально-розвідувальної оборони тощо; внутрішньо переміщені особи: люди, які були змушені залишити свої домівки та переселитися в інші місця внаслідок конфлікту; незахищені верстви населення: особливо діти, жінки, літні люди, інваліди та безпритульні; сім'ї загиблих та поранених військовослужбовців: люди, які втратили своїх близьких внаслідок воєнних дій, або які самі отримали поранення; малозабезпечені та безробітні громадяни: люди, які мають обмежені можливості для забезпечення свого життя в умовах воєнного стану; представники цивільного населення, які отримали поранення в окупації від бойових дій або застосування далекобійної зброї, втратили членів родини, або їх помешкання зазнали пошкоджень, несумісних із підтриманням рівня життя, здатного забезпечити первинні потреби людини. Усі ці категорії громадян можуть потребувати різних видів соціального захисту, таких як: медична допомога, фінансова допомога, психологічна підтримка, житло, їжа та інші види допомоги.

3. Встановлено, що державна політика у сфері соціального захисту є одним із головних напрямів цілісної державної політики та важливим чинником забезпечення життєвих потреб населення. Запропоновано доповнити існуючу класифікацію механізмів (серед яких: інституційний, правовий, фінансово-

економічний) інформаційно-організаційним та сервісно-орієнтованим. Інформаційно-організаційний механізм реалізації політики соціального захисту складається з комплексу інструментів, правових норм та принципів, які регулюють зміст та процес здійснення політики соціального захисту. Сервісно-орієнтований механізм є системою чітко регламентованих дій та заходів, які виконують спеціальні державні заклади щодо надання соціальних послуг, що передбачає система соціального захисту з метою задоволення потреб споживачів цих послуг.

4. На основі зарубіжного досвіду реалізації політики соціального захисту узагальнено, що у всіх розвинених країнах держава виконує провідну роль соціального захисту. Механізмами реалізації політики соціального захисту, що склалися у світовій практиці, на які варто звернути увагу в Україні, є такими: індексація доходів населення; забезпечення мінімальних соціальних гарантій за доходами; підтримка процесів, під час яких соціальна інфраструктура регулюється завдяки державним мінімальним стандартам і нормативам; гарантовані пільги (знижки й субсидії), встановлені для певних категорій населення; дотації до цін, запровадження державного регулювання споживчих цін; наявність у соціально-трудовому законодавстві норм, які мають пряму дію; державне забезпечення непрацездатних осіб; публічні накопичувальні фонди; обов'язкове соціальне страхування; соціальне забезпечення і соціальна допомога. Вартим уваги, з огляду на можливості імплементації позитивного прикладу організації соціального захисту, є досвід таких країн, як: Німеччина (забезпечення захисту від незаконного звільнення з роботи, що особливо актуально у контексті воєнного стану в Україні; охорона праці жінок та молоді; забезпечення безпечних умов праці, релокалізація виробництва в інші регіони у разі небезпеки різного виду; регулювання робочого часу; змішане державно-приватне вирішення проблем соціального спрямування); Франція (децентралізація управління соціально-економічним розвитком держави та її

регіонів; забезпечення гідних умов життєдіяльності; стимулювання зайнятості населення; забезпечення рівних можливостей громадян у реалізації своїх соціальних прав, вирівнювання поляризації у суспільстві шляхом зменшення диференціації доходів багатих та бідних; організація розгалуженої системи професійно-галузевих схем соціального страхування; розвиток системи сімейних виплат; розроблення додаткових систем соціального захисту в галузях пенсійного та медичного страхування, що є доцільним у контексті військової агресії на території України); Великобританія (об'єднання всіх програм соціального захисту в рамках єдиної системи соціального захисту; тісний зв'язок державних інституцій, що займаються соціальним захистом населення із приватними страховими програмами; наявні цільові страхові внески, завдяки яким утримуються конкретні страхові програми, спрямовані на пенсійне й медичне страхування, пенсії у зв'язку з інвалідністю тощо; існування жорсткої перевірки, наскільки необхідною є соціальна допомога; обмежені соціальні трансфери; прагнення нівелювати соціальну нерівність, синхронізоване із заохоченням громадян виявляти трудову активність; поглиблення децентралізаційних процесів в управлінні соціально-економічним розвитком країни; зміщення наголосу соціальної політики у площину регіону; спроможність забезпечити й підтримати елементарні умови для життя людей, що вважаються граничними в цивілізованому існуванні) тощо.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

2.1. Нормативно-правові засади реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні та шляхи адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу

Утворення нових викликів і загроз соціальній безпеці на тлі нинішньої економічної нестабільності зумовлює потребу розгляду механізму нормативно-правового забезпечення, що передбачає формування таких умов, при котрих можливо реалізувати ефективну соціально-економічну політику, орієнтовану на забезпечення стану захищеності соціальних інтересів громадян. Нормативно-правовий механізм – це система законів, норм, правил та процедур, які регулюють взаємовідносини в суспільстві та управлінні, спрямована на встановлення порядку, прав та обов'язків учасників цих відносин. Його завданням є створення структури та правових рамок для функціонування суспільства, захист прав та інтересів громадян і підтримка розвитку відповідно до встановлених цілей та цінностей.

Як відомо, децентралізація передбачає передачу більшого обсягу повноважень та відповідальності на регіональні та місцеві органи, що може стосуватися реалізації соціальної політики, враховуючи соціальний захист. Нормативно-правовий механізм визначає правові норми та структури, які формують повноваження та розподіл відповідальності між центральним та місцевими органами влади. Децентралізація може передбачати передачу частини цих повноважень та обов'язків місцевим органам самоврядування. Нормативно-правовий механізм встановлює правові рамки для впровадження соціальних заходів та програм на регіональному рівні. Децентралізація та реформи місцевого

самоврядування повинні відбуватися в межах закону, щоб забезпечити легітимність та дотримання правових стандартів. Нормативно-правовий механізм може передбачати механізми, які дозволяють місцевим органам самоврядування адаптувати соціальні програми до конкретних потреб та особливостей свого регіону. Це відображає ідею децентралізації, яка сприяє більшому врахуванню місцевих особливостей у прийнятті рішень. Нормативно-правовий механізм може визначати правила партнерства з громадськістю та участь громадськості в прийнятті рішень. Децентралізація передбачає більш активне залучення громадськості до процесів управління та реалізації соціальних заходів.

Враховуючи необхідність нейтралізації соціальних загроз та гарантування захисту соціальних інтересів населення на засадах соціальної справедливості, варто наголосити, що саме соціальну спрямованість й гідну працю МОП розглядає як основу зростання соціальної складової економічного розвитку будь-якої країни. Таким чином, ще 10 червня 2008 р. було ухвалено Декларацію МОП про соціальну справедливість із метою справедливої глобалізації. В зазначеному акті наголошується, що “в рамках концепції гідної праці всі держави зобов’язані здійснювати заходи з досягнення чотирьох важливих завдань в таких сферах, як: трудові права; зайнятість; соціальний захист і соціальний діалог” [40]. Отже, цю Декларацію можемо вважати одним із головних міжнародних нормативних документів у аспекті забезпечення соціальної безпеки на ринку праці. До того ж, у 2008 р. на рівні МОП у доповіді Генерального директора МОП “Вимірювання гідної праці” (“Measuring decent work”) й Декларації МОП про соціальну справедливість задля справедливої глобалізації було окреслено показники гідної праці.

Європейський тип соціальної безпеки має суттєву ознаку – його основою є принцип соціальної справедливості. Головним нормативним документом, зосередженим на соціальній безпеці в державах Європейського Союзу, вважають Європейський кодекс соціального забезпечення. Ним передбачено “високі

мінімальні соціальні стандарти, узгоджені гендерні рішення, готовність до гнучкості під час того, як встановлюватимуться характеристики соціального захисту” [208]. За умов, що нині склалися, Рада Європи намагається виконати ключове своє завдання – активно рекомендує Європейський кодекс соціального забезпечення, щоб сформувати спільні в царині соціальної політики її країн-учасниць цінності. Крім того, право отримати соціальне забезпечення на гідному рівні утверджує і Європейська соціальна хартія, ухвалена у 1996 р. [55].

На фоні розвитку глобалізаційних процесів важливу роль відіграє те, що європейське право визначає стійкі гарантії державного соціального захисту для громадян тих країн, що перебувають у складі Європейського Союзу. Доктрина соціальних прав, що закріплена в документах Ради Європи, ґрунтується на ідеї про те, що після промислової революції і спричинених нею соціальних покращень сучасна держава є готовою взяти на себе нові соціальні зобов’язання. Наприклад, на думку авторів ст. 16 згаданої вище хартії, добробут сім’ї не можна більше вважати винятково її власною справою, як були переконані під час епохи лібералізму. Через це обов’язок держави – здійснення ефективної сімейної політики в тих сферах, де потреби сімей, зважаючи на брак фінансів задля їх задоволення, є особливо актуальними.

В Європейській соціальній хартії визначено різні форми соціальних гарантій. По-перше, окреслено право на соціальну допомогу держави для всіх осіб, у котрих немає відповідного матеріального забезпечення. По-друге, соціальний захист гарантується через надання гарантій адресної допомоги соціально вразливим категоріям громадян чи особам, які опинилися у певних об’єктивних умовах (наприклад, людям, що мають знижену працездатність, чи є непрацездатними). Відповідно до загального принципу європейського соціального права, соціальну допомогу надають будь-якій людині, котра опинилася без необхідних ресурсів та не спроможна одержати достатньо фінансів завдяки особистим зусиллям чи за допомогою інших джерел.

Таким чином, в документах Європейського Союзу визначаються юридичні зобов'язання щодо соціальних питань, використання котрих контролюють через позасудові механізми, та суб'єктивні права, які підпадають під судовий захист. Всі зазначені положення можуть бути чинними лише в тому разі, якщо їх закріплено в національному законодавстві держав-учасниць. Фактично Хартія орієнтована на те, щоб підштовхувати держави до ухвалення такого законодавства, яке утворюється, зазнаючи впливу загальних європейських норм, та повинне бути відповідним глобальним викликам сьогодення, тому що воно із самого початку передбачає спільні принципи й цілі, інтегровані в загальний світовий порядок. При цьому законодавець кожної держави може брати до уваги своєрідність національної правової системи й норм, що забезпечують право на соціальний захист, пристосовуючи загальні положення законодавства Європи до правової системи своєї держави.

У контексті створення оновленої соціальної доктрини значну роль відіграє ухвалена 7 грудня 2000 р. Хартія Європейського Союзу про основні права (далі – Хартія), що вважається базовим законом наднаціональної правової системи, іншими словами – офіційним джерелом права Європейського Союзу [206, с. 85]. Це, по суті, перший документ такого типу, в котрому одночасно затверджено права першого та другого поколінь прав людини. В Європі після Другої світової війни через міжнародні документи насамперед зафіксували громадянські й політичні права, тому що держави Європи в той час не могли гарантувати системне й абсолютне додержання соціально-економічних прав. І, зрештою, в Хартії Європейського Союзу про основні права разом із громадянськими й політичними правами забезпечено значний перелік соціально-економічних прав, з-поміж котрих право на колективні переговори та дії, включаючи право на страйк, право кожного працівника на здорові та безпечні умови праці, право на соціальне забезпечення й соціальну допомогу, право на охорону здоров'я та інше.

Введення соціальних прав у Хартію разом із так званими “класичними правами” зрештою підтримали представники Ради Європи в Конвенті, які визнали цей крок значним прогресом. Утворення Хартії, яка сполучає всі види прав людини, можна розглядати як позитивну тенденцію, тому що завдяки цьому вдасться подолати дуалізм між правами людини першого та другого поколінь та, як результат, усунути деяке зневажання соціально-економічними правами, утворити збалансовану систему прав людини.

Таким чином, глобалізація, з одного боку, може посилити соціальні проблеми всіх світових держав на внутрішньому рівні, утруднити вирішення проблематики захисту соціально-економічних прав, а з іншого – досвід розвинених держав демонструє, що, застосовуючи різні методи, їм вдається знайти шляхи вирішення складних соціальних проблем, запобігши при цьому великим соціальним конфліктам.

Варто відзначити, що вітчизняне нормативно-правове забезпечення є основою забезпечення соціальної безпеки в Україні. Воно охоплює Конституцію України, систему законів у сфері соціальної та економічної політики, а також регулювання громадської діяльності та державної екологічної політики. Нормативно-правові акти, такі як укази, розпорядження, постанови, накази та інші, а також стратегії, концепції, програми, плани дій та заходів, встановлюють, якими належить бути державним соціальним стандартам і нормативам. Також відомо, що “підґрунтям нормативно-правового забезпечення соціальної безпеки виступає повага до норм і принципів, якими керується світове право, ним враховуються реформаторські зміни, відображені в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, в міжнародних угодах, користується нормативно-правове забезпечення й соціальними стандартами, які встановили закони ЄС” [169].

Загалом, перший раз на правовому рівні соціальна безпека в Україні закріпилася 1996 р. у Декларації про державний суверенітет України, де соціальну

безпеку визначають, як “стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів особи й суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз” [5]. Стосовно світової практики, поняття соціальної безпеки перший раз задекларували на рік раніше у Всесвітній соціальній декларації (1995 р.). В Україні у 1997 р. ухвалили Концепцію національної безпеки, в якій бралася до уваги соціальна складова. Саме у зазначеному нормативному документі окреслювалися загрози соціальній безпеці, а також шляхи, за допомогою яких їх можна нейтралізувати. У 2003 р. ухвалили Закон України “Про основи національної безпеки України”, де, на жаль, не пропонувалося визначення соціальної безпеки, проте окреслювалися конкретні загрози й шляхи їх усунення в економічній та соціальній галузях. На сьогодні згаданий закон втратив чинність на підставі ухвалення у 2018 р. нового Закону України “Про національну безпеку України”, у якому не береться до уваги важливе значення й роль саме соціальної складової національної безпеки. Отже, на сьогодні прослідковується негативна тенденція стосовно зменшення інтенсивності закріпленості соціальних аспектів національної безпеки в законодавстві України, тому що впродовж 2004 р. й дотепер не ухвалювалося та не впроваджувалося жодного законодавчого й нормативно-правового документа із зазначеної низки питань [168].

З огляду на це, законодавчу базу гарантування соціальної безпеки в Україні формує низка нормативно-правових документів, що прямо або опосередковано впливають на утворення певної державної політики й використання інструментів державного регулювання (див. додаток А). Окрім зазначеної законодавчої бази, окремої уваги заслуговують законодавчі акти в секторі регулювання соціально-трудових відносин і гарантування соціальної безпеки, а саме: Закон України “Про колективні договори та угоди”, Закон України “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)”, Закон України “Про професійний розвиток працівників”, Господарський Кодекс України й Податковий Кодекс

України (в рамках вирішення питань, що мають відношення до соціально-трудових відносин і до регулювання підприємницької діяльності).

Наразі можливо виокремити два найбільш значні пріоритети соціальної політики держави, а саме розвиток в Україні системи пенсійного забезпечення, яке вважається одним із видів соціального забезпечення непрацездатних громадян в Україні, та підтримка дітей як майбутнього України. Характерною ознакою забезпечення осіб пенсійного віку й дітей є те, що їх рівень прямо залежить не тільки від розвитку економіки держави, а й від тенденцій, які прослідковуються в політиці на певному етапі. До того ж, велике значення в цьому питанні має благополуччя працездатних громадян і результативність його нормативно-правових засад.

Чинні нормативно-правові акти [99, 135, 160, 157], завдяки яким врегульовуються суспільні відносини в аспекті пенсійного забезпечення й соціального забезпечення дітей, є доволі розгалуженими – від Основного Закону й міжнародних договорів до підзаконних нормативно-правових актів. Зокрема, у ст. 46 Конституції України встановлено, що “пенсії мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму”. А ст. 92 Конституції України [99] закріплює, що “форми і види пенсійного забезпечення встановлюються виключно Законами України”. Також в Основному Законі існує норма, де приділяється увага соціальному захисту дітей. Так, відповідно до ст. 52 Конституції України гарантується, що “на державу покладається утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування” [99]. Водночас держава стимулює та сприяє благодійницькій діяльності стосовно дітей.

Як відомо, важливою передумовою вступу України до Євросоюзу є пристосування національного законодавства до європейських вимог, узгодження європейських і українських правових систем, пристосування державної політики до європейських умов на сучасному етапі. Так, “пристосувати національне соціальне законодавство до законодавчої бази ЄС означає не тільки перенести

загально визнані норми європейських законів у вітчизняне законодавство, а й обов'язково сформувані реальні умови, щоб адаптовані закони могли бути використані в галузі, яка регулює соціальні відносини. Причому, їх не можна змінювати відповідно до місцевого контексту, вони повинні бути затверджені в тому вигляді, в якому їх ухвалив Європейський Союз” [117, с. 134]. До законодавчих актів, що окреслюють механізм досягнення європейських нормативно-правових стандартів, належить Закон України “Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС”, в якому констатується, що “пристосування українських законів до законодавчої бази Європейського Союзу виступає як найважливіший елемент процесу, в ході якого Україна інтегрує в ЄС, що разом з тим становить пріоритетне завдання, яке стоїть перед національною зовнішньою політикою” [67].

Головні вектори з розвитку ринку праці й гарантування його соціальної безпеки відображені в імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 27 червня 2014 р. Так, відповідно до глави 21 цієї угоди, передбачається співпраця в сфері зайнятості, соціальної політики й рівних можливостей, та, крім того, береться до уваги досягнення таких цілей: “1) збільшити число й поліпшити якість робочих місць за наявності прийнятних умов праці; 2) усунути дискримінацію, незалежно від форм та проявів; 3) гарантувати гендерну рівність та рівні можливості чоловікам і жінкам у галузі професійної самореалізації; 4) покращити соціальний захист та рівень, на якому вдосконалюються системи соціального захисту; 5) розширити можливості, якими володіють соціальні партнери, та сприяти здійсненню соціального спілкування” [186].

Таким чином, наразі Україна вживає значних заходів у аспекті визнання її повноправним членом європейської спільноти, зокрема і стосовно забезпечення відповідного рівня соціального захисту громадян країни. Так, було затверджено

ряд міжнародних нормативно-правових документів, які гарантують соціальний захист різних категорій громадян, зокрема дітей, а саме таких, як:

– Конвенція про права дитини, якою проголошено, що “держави-учасниці надають батькам і законним опікунам належну допомогу у виконанні ними своїх обов’язків з виховання дітей та забезпечують розвиток мережі дитячих установ” [96];

– Європейська конвенція про здійснення прав дітей, де оголошено підтримку прав дітей, надання їм процесуальних прав та інше [54];

– Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, що встановлює, за допомогою яких загальних підходів запобігати таким складним проблемам, як сексуальна експлуатація та сексуальне насильство, спрямовані проти дітей, як протистояти цим явищам, захищати права дітей, які опинилися в ролі жертв через сексуальну експлуатацію та сексуальне насильство, розвивати національну та міжнародну співпрацю, аби подолати сексуальну експлуатацію та сексуальне насильство, яким піддаються діти [97].

Зважаючи на положення міжнародних нормативно-правових актів, формується також національне законодавство. Однією із позитивних якостей міжнародного досвіду стосовно формування ефективної системи пенсійного забезпечення є наявність змоги накопичувати пенсійні виплати на майбутнє. Тому на сьогодні державою формуються сприятливі умови, щоб динамічно реалізувати на українських теренах накопичувальну пенсійну систему, завдяки якій громадяни України, коли досягнуть пенсійного віку, отримуватимуть додаткові пенсійні виплати, оскільки робили внески в накопичувальну пенсійну систему [21, с. 144]. Введення такої додаткової складової пенсійної системи дозволить відновити відповідний рівень пенсійного забезпечення, а також створити гідний рівень пенсійних накопичень.

Внаслідок функціонування системи загальнообов’язкового накопичувального пенсійного забезпечення громадяни України отримають змогу

одержувати після того, як досягнуть пенсійного віку, додаткові пенсійні виплати завдяки внескам до накопичувальної пенсійної системи. Впродовж усього періоду накопичення повинне виконуватися інвестування внесків. Накопичення кожного громадянина підпадають під облік на індивідуальному накопичувальному пенсійному рахунку такої особи й можуть успадковуватися. Такий підхід поволи зумовить зростання рівня соціального захисту осіб пенсійного віку, залучення значного внутрішнього довготермінового інвестиційного ресурсу, що допоможе примножити інвестиції в національну економіку.

Однак уведення системи накопичувального пенсійного забезпечення наразі перебуває на початковій стадії, а її законодавче закріплення розглядається у Верховній Раді України. Згідно зі змістом проекту Закону про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення, частина внесків до Пенсійного фонду України повинна скеровуватися до державного Накопичувального пенсійного фонду України, персоніфікуватися й братися до уваги на індивідуальних пенсійних рахунках.

Окрім того, соціальний захист дітей теж опинився у не найкращій ситуації. Наразі є проблеми щодо забезпечення коштами центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді, а також закладів соціального обслуговування. Деякі проблеми щодо покращення нормативно-правового забезпечення соціального захисту дітей зумовлює те, що в законодавстві відсутнє чітке формулювання завдань, які постають перед соціальним захистом дитинства, що дозволило б місцевим об'єднанням та закладам, а також виконавчим владним підрозділам, збільшувати кількість завдань і під час вирішення загальних соціальних проблем, коли працюють соціальні (освітній, культурний, дозвіллевий) процеси, не виокремлювати так званий дитячий аспект. Через таку ситуацію відбувається розмивання соціального захисту дітей у великій кількості соціальних напрямків [91, с. 154].

Попри великий перелік нормативно-правових документів, що призначені для гарантування належного рівня соціальної безпеки, не втрачає актуальності й питання узгодженості на практиці нормативних положень і повсякденного життя. На сьогодні законодавчій базі України потрібні свої покращення й наближення до європейських вимог, зважаючи на нинішні обставини функціонування соціальної галузі.

Чинному законодавству властива розгалуженість нормативно-правових актів, які врегульовують питання соціального захисту різних категорій громадян. Це зумовлює існування ряду протиріч та неузгодженості певних його положень. Названі характерні ознаки потребують кодифікації соціального законодавства, що дозволить зменшити його масштаби, спростити зміст, усунути термінологічне ускладнення, а також ліквідувати застарілі норми, які не задовольняють виклики соціуму на сучасному етапі. До того ж, це спричиняє й брак реально ефективного механізму одержання соціальних гарантій, забезпечення котрих визначається великим обсягом нормативно-правових актів. Окрім того, санкції, що передбачаються за порушення норм законодавства, котре покликане врегульовувати питання соціального захисту певних категорій громадян, доволі поблажливі. Як свідчить досвід, їхнє правозастосування теж є не дуже результативним. Це спонукає працівників соціальної галузі робити правопорушення й почуватися безкарними у разі нездійснення власних функціональних обов'язків у галузі, що розглядається. Також слід звернути увагу на те, що певні гарантії соціального захисту, визначені законодавством, є фактично формальними, тому що немає практики їх використання (яскравий приклад – невідпрацьований механізм захисту від психологічного й інформаційного насильства). Названі вище чинники спричиняють потребу напрацювання Соціального кодексу, що дасть змогу усунути всі наведені недоліки.

Необхідно наголосити, що національна модель нормативно-правового забезпечення соціальної безпеки впродовж тривалого часу формувалася, зазнаючи впливу неузгоджених рішень із боку держави, профспілок і бізнес-структур. Саме через це на сучасній стадії розвитку соціально-економічних відносин дублювання інституційних і нормативно-правових складових розвинених держав в Україні не можливе, передусім, зважаючи на брак ресурсного забезпечення, насамперед фінансового та інформаційного.

Українська держава в процесі створення сучасної “соціальної моделі” має визначити стратегію соціально-економічного розвитку країни, враховуючи майбутнє розширення ринку праці, і запобігати погіршенню правового статусу працездатних громадян. Становище ускладнює існування, крім глобальних проблем, багатьох перешкод на внутрішньому рівні, які завдають руйнації чинній системі соціального захисту. Одним із ефектів фундаментального реформування системи соціального забезпечення в нашій державі є зниження рівня життя й величезна концентрація доходів у руках вузького кола соціуму. Колишні політичні, правові, а також ідеологічні перешкоди для того, щоб стримати майнову нерівність, не є чинними, а нові, як не прикро, поки не утворено.

Сутність та своєрідність соціального захисту учасників бойових дій спричинені тим, що в учасників бойових дій є право на те, щоб задовольнити свої соціальні запити й гарантії соціального захисту, які визначаються спеціальним законодавством.

Головний закон, що встановлює загальні принципи здійснення регуляції соціального захисту учасників бойових дій, – це Конституція України. Так, гарантії соціального захисту зазначеної групи громадян встановлено ст. 17, в якій зауважується, що державою гарантовано соціальну захищеність громадянам України, які служать у Збройних силах України (далі – ЗСУ), членам інших військових формувань та їхнім родинам [66]. На цьому положенні Конституції України базується решта законодавчих актів стосовно соціального захисту

учасників бойових дій, що визначають конкретно і значно детальніше врегульовують різні сфери соціального захисту зазначеної групи громадян.

По суті у Конституції України ідеться про значущість сприяння й особливої уваги держави до названої категорії громадян, членів їхніх сімей, що повною мірою відповідає міжнародним та європейським положенням соціального забезпечення, які затверджені в Загальній декларації прав людини [59], Європейській соціальній хартії [55], а також у решті міжнародних документів.

Окрім того, до підгрупи законних нормативно-правових актів можна зарахувати кодифіковані акти законодавства, що здійснюють регуляцію відносин в різних галузях життя суспільства й вміщують певні норми, які здійснюють регуляцію деяких складових соціального захисту в галузі, що розглядається, а саме: положення Податкового кодексу України (щодо надання податкових пільг учасникам бойових дій) [139], Житлового кодексу України (отримання житла учасниками бойових дій) [56], Земельного кодексу України (виділення земельних ділянок учасникам бойових дій) [29].

Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” [84] є одним із головних у названій галузі й виражає зокрема і систему державних гарантій в Україні. В разі наявності статусу учасника бойових дій забезпечується право на різні пільги й допомоги. Зокрема, відповідно до Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, визначається досить значний перелік пільг, соціальних послуг і допомог учасникам бойових дій (понад двадцять). Перерахуємо, на нашу думку, найбільш важливі: “безкоштовне отримання ліків, лікарських препаратів, ліків імунобіологічного характеру, засобів, що мають медичне використання; виплата допомоги з тимчасової непрацездатності, що дорівнює ста відсоткам середнього заробітку, безвідносно до того, яким є робочий стаж; перевага у праві зберегти роботу, коли скорочують число або штат працівників; можливість поза чергою отримати житло й земельні ділянки, які можна використати для будівництва, займатися на них садівництвом

і городництвом, відремонтувати будинки і квартири цим громадянам, виділити їм паливо; отримання позики під будівництво, реконструкцію чи капітальний ремонт будинків та споруд, що розташовані у дворах, з'єднати їх з інженерною мережею, комунікаціями, одержання позик на те, щоб збудувати чи купити дачу, облаштувати ділянки під заняття садівництвом; можливість першочергового оформлення в заклади, що надають громадянам соціальні послуги, отримати вдома відповідні послуги від підрозділів соціального захисту; можливість пільгової оплати за надання комунальних послуг, проживання; пільги в оплаті за паливо” [84]. Цим же законом утворено також правову основу для здійснення соціального партнерства в сфері захисту соціальних прав учасників бойових дій.

Відповідно до Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” [82], визначено єдину систему соціального й правового захисту військовослужбовців, а також членів їхніх сімей, надано гарантії щодо належних умов для втілення їхнього конституційного обов’язку стосовно захисту Батьківщини в економічній, соціальній та політичній галузях. Так, згідно з п. 2 ст. 15 цього закону, встановлено нарахування одноразової фінансової допомоги мобілізованим військовослужбовцям, що має виплачуватися в день демобілізації. Також цим законом визначене право на виплату одноразової грошової допомоги у випадку загибелі (смерті) військовослужбовця чи втрати працездатності. Водночас слід зауважити, що сума допомоги не залежить від того, які військово звання, посадовий оклад і вислугу років має військовослужбовець.

Вагомим комплексом у системі законодавчих актів вважається ряд законів України, які безпосередньо або опосередковано мають стосунок до галузі соціального захисту учасників бойових дій, а саме: “Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні” [80], “Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні” [76], положення котрих відповідають міжнародним документам у визначеному аспекті. Фінансова основа соціального захисту

учасників бойових дій забезпечується Бюджетним кодексом України [24] та Законом України “Про Державний бюджет України на 2022 рік” [63]. Фінансування запланованих для цього коштів відбувається відповідно до програм, розпорядниками котрих вважаються центральні й місцеві органи виконавчої влади.

Як вважають деякі із українських та іноземних фахівців, певним положенням, які містяться у згаданих законах, нині досі притаманна декларативність. Насамперед необхідно: змінити критерії та методологію стосовно того, як додержуються та втілюються права, які Конституція гарантує особам, які мають інвалідність, зокрема пов’язану з війною (прирівняним до них учасникам бойових дій); здійснити вирішення актуальних проблем цієї соціальної групи (доступності послуг, рівних можливостей), зокрема беручи до уваги їхні особисті запити, дуже нагальними є проблеми щодо влаштування на роботу, залучення до повноцінної суспільної діяльності [178, с. 215].

Наголосимо, що законодавець призначив одержання державної соціальної допомоги громадянам, які набули інвалідність, яка трапилася в результаті низки зовнішніх умов, зокрема й через професійну діяльність. У розрізі теми, що розглядається, зауважимо, що відповідно до Закону України “Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист”, затверджено, що такими ветеранами вважають осіб, які мають інвалідність I та II групи, інвалідність, пов’язану з пораненням, контузцією, каліцтвом чи хворобою, які є наслідком виконання військових обов’язків, служби у складі військового резерву, коли людина була безпосереднім учасником АТО, забезпечувала національну безпеку й оборону, брала участь в опорі та стримуванні збройної агресії, яку вчинила росія на території Донецької та Луганської областей, під час безпосереднього перебування в тих локаціях і під час виконання згаданих заходів, або виконуючи службові обов’язки з охорони громадського порядку, пов’язані з

боротьбою зі злочинами та ліквідацією наслідків, спричинених надзвичайними ситуаціями [84].

Водночас наразі норм загальноновизнаних законів у цій галузі не вистачає. Зважаючи на вищенаведене, вагомим вектором для наступного покращення нормативно-правової основи вважається створення процедури щодо надання допомоги й формування спільної відповідальності держави, а також місцевих органів влади стосовно страхування життя свого населення з категорії учасників бойових дій. Безумовно, це вимагає обґрунтованого в науковому плані обчислення розміру фінансування у бюджетах певного рівня. Проте вже нині в Україні трапляються випадки, коли не приватні страхові компанії укладають договори на страхування життя військовослужбовців (дійсних та/або потенційних учасників бойових дій), а саме місцева влада вводить складові так званого муніципального страхування для цієї групи громадян.

До підгрупи законних нормативно-правових актів у галузі соціального захисту учасників бойових дій в Україні варто зарахувати такі закони: “Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю” [65], «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [64], “Про житлово-комунальні послуги” [66], “Основи законодавства України про охорону здоров’я” [62] та інші. Щодо гарантій пенсійного забезпечення учасників бойових дій, то основні норми і положення містяться у законах України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” [69] та “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб” [77].

Під час розгляду нормативно-правової процедури здійснення державної регуляції соціального захисту учасників бойових дій визначено ряд проблемних питань, які перебувають за рамками нормативно-правового поля, зокрема стосовно громадян, які зникли безвісти, а також військовополонених – учасників бойових дій, браку загальноновстановлених стандартів (протоколів) соціально-

психологічної реабілітації учасників бойових дій. Щоб зменшити випадки порушення прав цієї групи громадян, які придбавають житло через інвестування в об'єкти житлового будівництва, потрібне нормативно-правове врегулювання відповідальності забудовника, якщо він порушує введення в експлуатацію об'єкта нерухомості й надання документів стосовно права власності на житло після того, як завершено будівництво.

Отже, для того, щоб сформувати стан захищеності соціальних інтересів населення, необхідно покращити механізми нормативно-правового забезпечення, ґрунтуючись на провідних практиках соціально орієнтованих європейських держав із неодмінним зважанням на сучасний стан соціально-економічних відносин в Україні. А саме в розрізі: нормативно-правового закріплення соціального захисту, сучасних викликів і загроз та пріоритетів їх усунення; перспектив запровадження соціальних стандартів розвинутих держав, беручи до уваги сучасні економічні обставини в Україні; приведення законодавства України у відповідність до нормативних вимог Європейського Союзу. З-поміж головних проблем нормативно-правового забезпечення соціального захисту, які потребують усунення, ми вважаємо доречним виокремити такі:

- закріплення на законодавчому рівні соціальної безпеки й конкретне визначення заходів стосовно її гарантування (зокрема через внесення поправок до Закону України “Про національну безпеку”, а також внесення змін до Стратегії національної безпеки України);

- уведення соціальних стандартів розвинутих європейських держав у національну практику, зокрема за допомогою покращення правових основ функціонування системи соціального захисту громадян;

- погодження нормативно-правового забезпечення соціального захисту населення з міжнародними вимогами, зважаючи на сучасну ситуацію в Україні;

- спрощення правил та процедур соціального захисту персоналу;

– впорядкування соціально-трудоких відносин, ґрунтуючись на балансі між правами працівників та законними інтересами роботодавців;

– додаткове вирішення окремих теоретичних питань. Як бачимо, в українському правознавстві відсутня стала, загальноновизнана концепція, котра б давала пояснення правовому походженню соціально-економічних прав, а значить не існує єдиної стратегії гарантування втілення й охорони права громадян на соціальний захист.

2.2. Організаційний механізм реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні

Механізм організаційного забезпечення державної соціальної політики передбачає нерозривне сполучення організаційно-управлінських, нормативно-правових, фінансово-економічних, інформаційно-аналітичних складових, які в комплексі передбачають інструменти й заходи, за допомогою котрих створюється і реалізується на практиці державна соціальна політика. Організаційно-управлінська складова є системою організаційних (інституційних, структурних і процедурних) і управлінських (засоби, заходи, важелі, інструменти, методи, стимули) складових, завдяки котрим чиниться вплив суб'єктів на утворення й впровадження державної соціальної політики, їх взаємодія, а також реалізація заходів державної політики.

Організаційне забезпечення – одна з найбільш значущих складових соціальної політики, тому що має зв'язок, з одного боку, з напрацюванням стратегії соціального розвитку держави, згідно з запитами й реальними умовами та, відтак, цінностями, які містять уявлення про національні інтереси держави, а з іншого – втіленням згаданих інтересів на практиці за допомогою їх скерування на певну діяльність залученої до соціальних процесів адміністративної

бюрократії. Водночас погодимося із тим, що “інституційне забезпечення соціальної політики України у будь-який період має відображати тенденції, сформовані щодо нього у минулому” [114, с. 99].

Зауважимо, що організаційний механізм реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні – це система структур, інститутів та процесів, яка визначає, як саме буде впроваджуватися та здійснюватися соціальна політика в певному регіоні з метою забезпечення соціального захисту громадян. Даний механізм тісно пов’язаний з поняттями децентралізації та реформи місцевого самоврядування. Децентралізація передбачає передачу певних повноважень та функцій у сфері соціального захисту з центрального рівня влади на місцевий рівень, тому органи місцевого самоврядування отримують більше компетенцій у плануванні та впровадженні соціальних заходів. Децентралізація дозволяє місцевим органам самостійно адаптувати соціальні програми та послуги до конкретних потреб та особливостей свого регіону, тому організаційний механізм повинен враховувати місцеві реалії та генерувати ефективні рішення на місцевому рівні. Реформи місцевого самоврядування сприяють більш активній участі громадськості у прийнятті рішень, тому організаційний механізм повинен передбачати механізми взаємодії та консультації з громадськістю при плануванні та реалізації соціальних заходів. Окрім того, децентралізація вимагає покращеної координації між різними рівнями влади та структурами, тому організаційний механізм повинен сприяти ефективній співпраці між місцевими органами, регіональними владними структурами та центральними органами.

Організаційний компонент державної соціальної політики можливо класифікувати так: 1) суб’єкти напрацювання державної соціальної політики; 2) суб’єкти впровадження державної соціальної політики; а по-горизонталі: 1) суб’єкти державного рівня; 2) суб’єкти регіонального рівня; 3) суб’єкти місцевого рівня.

Головними суб'єктами прийняття державно-розпорядчих рішень, які змістовно стосуються актуальних проблем регіональної соціальної політики, є [114]:

- Кабінет Міністрів України – 1 805 (38 %) документів;
- міністерства (43 суб'єкти) – 1 563 (33 %), зокрема профільне міністерство (Міністерство соціальної політики України) – 372 (24 %);
- Верховна Рада України – 856 (18 %);
- Президент України – 385 (8 %), зокрема Рада національної безпеки і оборони України – 2 документи;
- судова влада – 133 (3 %).

Отже, стає очевидним, що в Україні регіональна соціальна політика й надалі розвивається від верхніх до нижніх рівнів, а формування концепції соціального розвитку протягом всього періоду незалежності було розділено між урядом та центральними установами виконавчої влади (такими, як міністерства, агенції, державні комітети, комісії, фонди та інші). У деяких випадках громадяни України звертаються до судових органів для захисту своїх соціальних прав, свобод та інтересів.

Аналізуючи розподіл повноважень у секторі реалізації державної політики, погодимося з тим, що найбільш важливе значення має Президент України. Про це свідчить також ряд формальних і неформальних повноважень, які Президент має змогу використовувати для того, щоб впливати на соціальну політику. Вже історично склалося, що Президентом України у текстах його щорічних послань, відповідних указів формується підґрунтя, на якому держава розвиватиметься у соціальному контексті й базуватиметься на елементах соціальної царини; ним ініціюються реформи та перетворення в галузі соціальної діяльності, встановлюється, за якими напрямками має працювати виконавча влада в цій сфері, й визначається, на яких засадах функціонуватиме регіональна політика держави. Користуючись власним правовим статусом, Президент мусить

гарантувати, що будуть втілені соціальні права особистості, насамперед на те, щоб: людина, родина мали гідне життя; працювати і своєчасно отримувати винагороду за виконану роботу; бути соціально захищеним, отримувати послуги зі сфер охорони здоров'я, медичної допомоги й медичного страхування; навчатися, жити в безпечному навколишньому середовищі. Виступаючи гарантом національної безпеки, Президент України зобов'язаний зробити все необхідне, аби ліквідувати виклики, що здатні порушити стабільність у суспільній соціальній царині [114, с. 100].

Єдиним законодавчим органом у державі є Верховна Рада України, яка “розробляє загальну стратегію соціальної політики, готуючи й затверджуючи закони, що мають загальну та спеціальну дію, та встановлює, якими мають бути мінімальні соціальні гарантії, які можуть бути надані населенню у відповідних економічних обставинах, створюючи й ухвалюючи нормативні акти, які потрібно постійно переглядати через те, що змінюється економічна кон'юнктура, і якими визначається, якого розміру мають бути соціальні виплати, обсяги безкоштовних чи пільгових соціальних послуг” [104, с. 97]. Верховна Рада України як суб'єкт утворення державної соціальної політики повинна погоджувати теорію соціальної політики, котра має окреслювати модель України як соціальної держави, визначати принципи державної соціальної політики, іншими словами, ті положення, ідеї, засади, що мусять бути основою державної соціальної політики та виражати суть соціальної держави. Також значуща функція Верховної Ради України – це затвердження Державного бюджету, що відіграє вкрай важливу роль для соціального сектора, й втілення певних заходів державної соціальної політики, а також інших програм, які мають соціальне значення.

Із 29 комітетів Верховної Ради України, враховуючи Спеціальну контрольну комісію Верховної Ради України з питань приватизації, а також народних депутатів, які не належать до жодного з комітетів, лише 7 спеціалізуються виключно на питаннях соціальної політики. Вона належить до

компетенції: “комітету, у віданні якого перебувають соціальна політика, зайнятість та пенсійне забезпечення; комітету, що опікується ветеранами, учасниками бойових дій, учасниками антитерористичної операції (далі – АТО), людьми, які мають інвалідність; комітету, під орудою якого – сім’я, молодіжна політика, спорт і туризм; комітету, який займається екологічною політикою, питаннями, у центрі уваги яких – користування природними ресурсами та ліквідація наслідків Чорнобильської катастрофи; комітету з наукових та освітніх питань; комітету, під кураторством якого перебуває охорона здоров’я; комітету, діяльність якого присвячена європейській інтеграції” [95]. Так, Комітет з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення є одним із найменш чисельних (кількість членів становить лише 7 осіб). Ключову позицію в системі органів, які є відповідальними за певні елементи утворення та загалом за впровадження державної соціальної політики, посідають органи виконавчої влади. Передусім це Уряд, Кабінет Міністрів України, що, “згідно з Основним Законом України, ініціює закони, здійснює розробку та внесення для ухвалення Верховною Радою України найбільш вагомих законопроектів, у яких встановлюється стратегія та головні характеристики, якими володіє соціальна політика, що мають на меті вдосконалювати соціальну галузь, втілювати соціальні проекти, завдяки яким буде охоронятися та відтворюватися фізичний, інтелектуальний, духовний і трудовий потенціал, формуватиметься організаційний та соціально-економічний клімат, в якому громадяни можуть задовольнити власні соціальні запити, права й інтереси” [104, с. 97]. Так, наприклад, у сфері соціальної політики Уряд “вживає відповідні заходи щодо забезпечення: прав і свобод людини та громадянина; проведення державної соціальної політики; розроблення та виконання державних програм соціальної допомоги; підготовку проектів законів щодо державних соціальних стандартів і соціальних гарантій і т. д.” [114].

Володіючи такими значними повноваженнями в соціальному секторі, Кабінет Міністрів України в своїх актах роз'яснює положення законів і реформ чи ініціює реформи, які з часом утверджуються положеннями законів. До того ж, Кабінет Міністрів України має значні повноваження стосовно формування, анулювання й реорганізації суб'єктів напруцювання й впровадження державної соціальної політики, іншими словами, центральних органів виконавчої влади, робота котрих скеровується і координується ним.

Значну роль щодо питань утворення й впровадження державної соціальної політики відіграє Міністерство соціальної політики України. Така ситуація склалася загалом через те, що “головне завдання – реалізувати політику держави в кожній конкретній суспільній галузі – зазвичай виконується структурами, які володіють спеціальною компетенцією. Щодо галузі соціальної політики, ця роль, окрім вказаного міністерства, виконується Пенсійним фондом України та фондами, що займаються соціальним страхуванням, а ще Державною службою з питань праці та Державною службою України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, іншими міністерствами й виконавчими владними підрозділами” [114]. На Міністерство соціальної політики України покладені функції центрального органу виконавчої влади, спрямуванням та координуванням якого займається Уряд України, Міністерство розробляє та впроваджує політику держави в соціальній царині, володіє масштабними повноваженнями, що охоплюють формотворчі та реалізаційні політичні процеси в кожній із соціальних сфер [121]. Як бачимо, регулюючий вплив міністерства відображається практично на всіх сферах соціальної галузі, крім культури, освіти й охорони здоров'я.

Щодо Міністерства соціальної політики, то воно керується Конституцією та законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, а також іншим законодавством України, а також Положенням про нього. У цьому Положенні визначені основні завдання, права, повноваження, кількість та

структура Міністерства соціальної політики, обов'язки Міністра соціальної політики та інші аспекти.

Міністерство соціальної політики можна визначити і як спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади щодо питань гарантування однакових прав і можливостей жінок та чоловіків, запобігання насильству в сім'ї, а також щодо питань протидії торгівлі людьми. Міністерство – центральний орган виконавчої влади, до повноважень котрого належать питання усиновлення й захисту прав дітей. Міністерство соціальної політики, згідно з дорученими йому завданнями: напрацьовує і подає у визначеному порядку на розгляд Президентів України й Кабінету Міністрів України проекти законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України; займається розробкою пропозицій стосовно покращення законодавства; виконує нормативно-правове регулювання в соціальній галузі, зокрема щодо надання адресної соціальної допомоги, соціальних послуг і соціального обслуговування населення; соціального захисту з питань сім'ї та дітей, а також інших заходів у сфері соціального захисту [122].

Проблемним продовжує залишатися питання відсутності в структурі Міністерства соціальної політики України єдиного координаційного державного центру соціальної роботи. Сформовані департаменти державної соціальної допомоги та соціальних послуг певною мірою охоплюють окрему ланку зазначеної діяльності, проте не гарантують усі встановлені законодавством України вектори втілення державної політики в зазначеному секторі. Здійснений аналіз засвідчує, що цей рівень владної вертикалі управління соціальним захистом, а він, як ми вважаємо, є вирішальним, остаточно поки не сформувався. Такий стан справ зумовлює такі негативні ефекти:

- ускладнення процесів забезпечення коштами політики соціального захисту, тому що встановлено багато розпорядників бюджетних фінансів;
- існування численних органів центральної виконавчої влади, котрим надано повноваження соціального захисту названих категорій та які потенційно

можуть становити загрозу щодо утворення адміністративних перепон у здійсненні соціальної політики;

– функції центральних органів влади конкретно не визначені й не розподілені, що стає на заваді цілісності й економічності функціонування системи.

Ще однією ключовою установою виконавчої влади, яка займається питаннями соціального захисту і має статус, подібний до Державного комітету України, є Пенсійний фонд України. Він “керується Конституцією України та законами України, актами Президента України і Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства соціальної політики України, іншими актами законодавства України, дорученнями Президента України” [137].

Практично у всіх центральних органах виконавчої влади, які відповідають за реалізацію важливих завдань у сфері соціального захисту, працюють місцеві представництва – відповідні підрозділи, що підпорядковані місцевим державним адміністраціям. Винятком є лише Державний комітет у справах ветеранів, який не має своїх територіальних органів, і Пенсійний фонд України, у якого є окремі місцеві структури. Його внесок у “реалізацію соціальної політики також дуже важливий, адже він впроваджує політику держави у сфері, яка займається пенсійним забезпеченням та веденням обліку громадян, на котрих поширюється загальнообов’язкове державне соціальне страхування” [114, с. 125].

Зважаючи на те, що головні умови життєдіяльності особи утворюються на рівні територіальної громади, де вона мешкає, під час секторальної децентралізації головний об’єм управлінських повноважень стосовно соціального захисту мешканців територіальної громади сконцентровується на місцевому рівні. Водночас зростають повноваження органів місцевого самоврядування в секторі соціального захисту населення шляхом їх передачі від районних державних адміністрацій.

Місцевий, або регіональний, рівень, з огляду на організацію діяльності соціального спрямування, представлений системою із трьох підсистемами:

“– членами територіальної громади;

– закладами-складовими, якими володіє соціальна інфраструктура: освітніми закладами, закладами й об’єднаннями із соціально-педагогічним спрямуванням, закладами соціального характеру (центрами, де для осіб, які мають функціональні особливості, проводять соціально-психологічну реабілітацію, соціальними гуртожитками, центрами, в яких надається соціально-психологічна допомога, закладами для людей із ВІЛ, центрами, де здійснюють медико-соціальну реабілітацію неповнолітнім), дитячими притулками, неурядовими організаціями із соціальним ухилом;

– органами місцевого самоврядування та місцевими виконавчими владними структурами (сільськими, селищними та районними радами, службами у справах дітей, управліннями (відділами) освіти, управліннями (відділами) у справах сім’ї, молоді та спорту)” [19].

Тож Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” встановлює, що “виконавчі органи сільських, селищних, міських рад у галузі соціального захисту населення здійснюють свої функції завдяки:

– власним повноваженням – це дозволяє надавати соціальні послуги, згідно із законом, використовуючи власне фінансування та кошти благодійників;

– повноваженням, які є додатковими до названих законом гарантій, що працюють на захист населення; йдеться про те, щоб створювати для літніх людей, які є малозабезпеченими, для громадян, які мають інвалідність, будинки-інтернати, організувати побутове обслуговування, продаж соціально доступних товарів через спеціальні магазини та відділи й безоплатне харчування;

– делегованим повноваженням – вони дають змогу, згідно із законодавством, надавати соціальні послуги громадянам і родинам з дітьми, які потрапили в непрості життєві обставини та яким потрібна стороння підтримка,

допомагати з утриманням і вихованням дітей, у житті яких виникли важкі обставини; здійснювати затверджений законодавчо соціальний нагляд за особами, які були покарані обмеженням чи позбавленням волі на відповідний термін, та людьми, до котрих застосували апробацію; організувати отримання соціальних послуг бездомними громадянами; здійснювати, згідно із законодавчою базою, кроки, які б унеможливили бездомність” [72].

Територіальні громади як основні суб’єкти місцевого самоврядування, намагаючись налагодити власні стабільні соціально-економічні системи, формують свої структури соціальної галузі, органічно вводячи в них системи соціального захисту населення, займаються пошуком відповідних у соціально-економічному плані варіантів налагодження втілення повноважень стосовно надання соціальних послуг.

Організаційне забезпечення здійснення повноважень органів місцевого самоврядування в секторі соціального захисту мешканців територіальної громади реалізується за допомогою таких способів:

- формування в структурі виконавчого органу територіальної громади структурного підрозділу щодо питань соціального захисту;
- визначення функцій стосовно здійснення повноважень щодо соціального захисту певній уповноваженій посадовій особі органу місцевого самоврядування;
- надання соціальних послуг на базі територіальних центрів;
- проведення прийому всіх звернень щодо питань соціального захисту адміністраторами центрів надання адміністративних послуг територіальних громад;
- залучення старост та організація віддалених робочих місць у старостинських округах;
- передача надання послуг із соціального захисту населенню територіальної громади місцевим органам виконавчої влади, зокрема щодо соціальних послуг із призначення та виплати пенсій, субсидій, компенсацій.

На тлі утворення якісно нових організаційно-функціональних структур органів місцевого самоврядування, функціонування територіальних громад відповідно до нового розширеного складу населених пунктів, вибір способу втілення механізму соціального захисту населення територіальної громади характеризується базовими факторами, а саме: інституційною спроможністю органів місцевого самоврядування здійснювати повноваження стосовно соціального захисту, згідно із визначеними на рівні законодавства вимогами; своєрідністю потреб і запитів щодо соціальних послуг, зважаючи на своєрідні економічні та соціальні характеристики територіальної громади.

Вчені акцентують: “якщо врахувати ідентифіковані запити громад та потенціал, яким володіє відповідний орган місцевого самоврядування, надавати соціальні послуги може як одна територіальна громада, так і дві чи кілька, які об’єднали зусилля, згідно з угодами про міжмуніципальне співробітництво. Перший варіант передбачає створення у відповідному підрозділі місцевого самоврядування структурної одиниці, призначення спеціаліста із соціальної роботи, щоб здійснювати такі завдання та ін.” [153].

Важливі додаткові змоги задля результативного впровадження механізмів соціального захисту населення територіальних громад з’являються із використанням ефективних форм налагодження співробітництва стосовно надання соціальних послуг у розрізі втілення положень Закону України “Про співробітництво територіальних громад”.

Органи місцевого самоврядування створюють належні умови для соціального захисту мешканців територіальної громади шляхом формування інституційного середовища впровадження державної соціальної політики та забезпечення державних гарантій соціального захисту на їх території, а також напрацювання місцевої соціальної політики, реалізуючи положення законодавчо-нормативних основ. Функціонування місцевих органів влади стосовно впровадження механізму соціального захисту населення територіальної громади

відповідно до принципів правової впорядкованості, а також законності, окреслюється низкою законодавчо-нормативних актів.

У системі державних установ, що відповідають за соціальне забезпечення на регіональному рівні, важлива роль належить головним управлінням соціального захисту населення обласних державних адміністрацій. Основними завданнями таких управлінь у сфері соціального забезпечення є: забезпечення реалізації державної політики у сфері пенсійного забезпечення, соціального захисту та обслуговування населення на відповідній території, зокрема громадян, які потребують допомоги та підтримки держави; дотримання законодавства щодо загальнообов'язкового державного соціального страхування, пенсійного забезпечення та соціального захисту населення; сприяння органам місцевого самоврядування у вирішенні питань соціально-економічного розвитку відповідних територій; удосконалення форм і принципів соціального партнерства; організація співпраці місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з профспілками, іншими громадськими організаціями та організаціями роботодавців України.

Державні та приватні соціальні служби, як один із аспектів соціальної діяльності, формують систему соціального обслуговування населення. Соціальні служби забезпечують соціальну підтримку через різноманітні послуги: від соціально-побутових, соціально-медичних та психолого-педагогічних до соціально-правових послуг та надання матеріальної допомоги. Вони також впроваджують соціальну адаптацію і реабілітацію для відповідних груп громадян. У практичній діяльності соціальних служб акцент робиться на тому, щоб: “організувати й надавати відповідну допомогу, встановлювати потрібні в цьому випадку взаємовідносини; супроводжувати в соціальному плані людей встановленої групи упродовж конкретного відрізка життя, контролювати ситуацію, щоб захистити їхні права; представляти інтереси осіб, котрим потрібна допомога, якщо вони не можуть здійснити це самотужки; впливати на органи

влади й управління, аби поліпшити рівень обслуговування та соціального захисту; інформувати інстанції різних рівнів стосовно негативних чинників, під вплив яких підпадають певні соціальні категорії громадян” [94].

На сьогодні кожний регіон України має можливість розробки власної стратегії і тактики соціальних реформ, лобювання інтересів у процесі того, як формуватиметься та реалізовуватиметься власна регіональна соціальна політика. Так, відповідно до Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”, у переліку компетенцій важливу роль відіграють ті, яких потребують “соціальний захист населення (ст. 34), освіта, охорона здоров’я, культура, фізкультура і спорт (ст. 32). Разом з тим в органів місцевого самоврядування є повноваження щодо ухвалення програм, в яких ідеться про місцевий та регіональний соціальний розвиток (п. 22 ст. 26, ст. 27), вони володіють бюджетами розвитку (наповнюються за рахунок доходів та видатків місцевого бюджету, формування та застосування яких підпорядковані втіленню програмних документів, спрямованих на те, щоб відбувався соціально-економічний розвиток, укріплювалася матеріально-фінансова основа)” [72].

Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад “розробляють програми, які передбачають, що села, селища, міста розвиватимуться в соціально-економічному та культурному напрямку, цільові програмні документи, які висвітлюють інші самоврядні питання, подають їх на ухвалення ради, забезпечують їхню реалізацію; надають до ради звіти про те, як виконуються ці програми, та про підсумки їхньої реалізації” [72].

У травні 2023 р. Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову “Про Координаційні центри підтримки цивільного населення” та затвердив відповідне Типове положення. Цей документ базується на основі Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення до 2025 р. та впроваджує ініціативу першої леді України О. Зеленської щодо Всеукраїнської програми ментального здоров’я. Координаційні центри будуть створені при обласних та Київській

міській державних (військових) адміністраціях із метою надання підтримки та супроводу населенню, що постраждало від збройного конфлікту, включаючи внутрішньо переміщених осіб та ветеранів війни. Основні завдання цих центрів полягатимуть у вирішенні соціального захисту, зокрема забезпеченні житлом та підтримці зайнятості постраждалого населення, а також у наданні психосоціальної, медичної та правової допомоги.

Відповідно до зазначеної постанови, “Координаційний центр підтримки цивільного населення – це консультативно-дорадча структура, яку створюють, щоб підтримувати громадян та узгоджувати допомогу, яка надається людям, які постраждали через збройну агресію, серед них – внутрішньо переміщені особи, ветерани війни, люди, інвалідність яких пов’язана з війною, громадяни, які володіють особливими заслугами перед Вітчизною, постраждалі учасники Революції Гідності, члени родин ветеранів війни, які загинули (померли), члени родин захисників та захисниць України, які загинули (померли), інші потерпілі (далі – постраждале населення); сприяти тому, щоб результативно співпрацювали органи виконавчої влади, правоохоронні та інші державні структури, органи місцевого самоврядування, громадські об’єднання, організації та установи, які під час своєї роботи взаємодіють із добровільними помічниками, волонтери, вітчизняні представництва міжнародних гуманітарних структур в ході процесу, під час якого вирішуються соціальні питання, ті, що стосуються надання житла, в яких розглядається, наскільки зайняте постраждале населення, яким чином надається психосоціальна, медична та правова допомога постраждалому населенню (далі – проблемні питання постраждалого населення)” [148].

Згідно із згаданою вище постановою, основними завданнями Координаційного центру є:

1. “Сприяння взаємодії між різними органами влади, правоохоронними та іншими державними установами, місцевими органами самоврядування,

громадськими організаціями, підприємствами та міжнародними гуманітарними організаціями для вирішення проблем постраждалого населення.

2. Організація збору та обробки інформації про невідкладні потреби та проблеми постраждалого населення.

3. Зібрання та аналіз інформації про ресурси територіальних громад для забезпечення доступності соціальних, медичних, освітніх та інших послуг для постраждалих громадян.

4. Аналіз діяльності постачальників соціальних послуг.

5. Розроблення пропозицій щодо вирішення проблем постраждалого населення, включаючи пропозиції для регіональних цільових програм.

6. Моніторинг стану вирішення проблем постраждалого населення.

7. Надання консультаційної підтримки координаційним центрам місцевих громад.

8. Співпраця з міжнародними та національними організаціями, громадськими об'єднаннями та іншими установами для вирішення проблем постраждалого населення.

9. Визначення шляхів вирішення проблем постраждалого населення та підготовка відповідних пропозицій для керівництва державною адміністрацією.

10. Інформування населення про діяльність Координаційного центру та стан виконання регіональних цільових програм” [148].

Як бачимо, в нинішніх обставинах стає поширеним практикувати таку соціальну роботу в межах громади, яка стимулює її членів активно вирішувати свої проблеми, акцентує на дієвих моделях її реалізації. Соціальну роботу в межах громади розглядають відповідно до таких основних напрямків:

– організація громади, що має на меті поліпшення координації діяльності різних суб'єктів;

– міжгалузеве співробітництво, спрямоване на допомогу дітям, сім'ям та молоді у вирішенні конкретних проблем;

- розвиток громади, спрямований на надання підтримки особам (групам) для активізації їх участі в житті громади, виробленні та реалізації відповідних рішень;
- соціальне планування на рівні громади, що передбачає аналіз соціальних умов, визначення цілей та оцінку діяльності існуючих служб із метою вдосконалення;
- впровадження програмних документів у царині освіти, що мають на меті встановлення тіснішої взаємодії відповідних установ та місцевих жителів;
- робота з етнічними меншинами для задоволення їх потреб, боротьба з проявами расизму;
- надання допомоги вдома, що має на меті вдосконалювати соціальні контакти, розвивати добровольчі служби та самодопомогу” [134].

У контексті соціальної роботи, активізація громади складається із певних процесів, таких як: залучення громадян до обговорення та усвідомлення проблем соціально вразливих груп у громаді; визначення можливих шляхів вирішення цих проблем, які відповідають потребам та можливостям громади; встановлення контактів із особами та установами, що можуть допомогти у вирішенні проблем; створення громадських організацій, які сприяють вирішенню соціальних проблем тощо.

Важливим аспектом поліпшення системи публічного управління у галузі соціальної роботи є співпраця між державними органами та громадськими організаціями. Україна тільки розпочала впроваджувати елементи соціального контракту, які успішно діють у багатьох країнах, де взаємодія з громадою вважається основною пріоритетною справою соціальних служб і працівників у цій сфері. Важливим є позитивний досвід діяльності громадських організацій у сфері захисту прав дітей в Україні. Вони є ключовими учасниками впливу на процес ухвалення публічних рішень у цій галузі та ефективними механізмами реагування на системні проблеми та порушення прав дітей. Наприклад,

“Громадським організаціям належить ініціатива здійснити деінституалізацію, розробити інноваційні підходи, які будуть задіяні під час реформи інтернатних установ та врахують дитячі інтереси, залучаючи їх до перетворень, вони ж й узяли активну участь у цих процесах. Громадські організації активізувалися, надаючи допомогу внутрішньо переміщеним особам, захищаючи права дітей, постраждалих через воєнні дії та збройні конфлікти. Вони надають чимало послуг: гуманітарну допомогу дітям і їхнім батькам, психологічну підтримку, прагнучи зберегти їхнє психологічне здоров’я, супроводжують та допомагають інтегруватися в нові громади тощо. Але зазвичай активною діяльністю вирізняються ті українські громадські об’єднання, сферою захисної дії яких виступають дитячі права й інтереси, що функціонують на національному рівні або у великих містах, це означає, що активна діяльність таких організацій не характеризується системністю та всеосяжністю. Разом з тим взаємодія, в рамках якої будують відносини громадські організації та державні органи, багато в чому є опосередкованою співпрацею, іншою стороною в якій виступають міжнародні структури або приватний сектор” [134].

Серед основних напрямів соціальної роботи за участі громадських організацій важливо виокремити: аналіз очікувань, потреб та інтересів громади; збір та структурування інформації про попит на послуги та реагування на зміни в соціальній ситуації; індивідуальне надання різних видів соціальних послуг відповідно до потреб різних категорій громадян; участь у формулюванні місцевих соціальних програм та плануванні розвитку системи соціальних послуг на регіональному рівні; здійснення громадського контролю за якістю надання соціальних послуг та ефективністю впровадження соціальних програм тощо.

Соціальний захист військовослужбовців відрізняється від решти громадян тим, що перші є обмеженими в певних конституційних правах і свободах, виконуючи свій обов’язок стосовно захисту України. З метою запобігання й попередження соціальних ризиків, які можуть мати відношення до

військовослужбовців, слід давати об'єктивну оцінку типу їхньої діяльності, зважаючи, на те, що в них не існує інших джерел надходження фінансів, щоб забезпечити у фінансовому плані себе й свою родину.

На тлі воєнного стану здійснення обов'язку державними органами щодо соціального захисту військовослужбовців одержує додаткове нормативне врегулювання: “заходи першочергового характеру можуть бути впроваджені виконавчими владними структурами, оскільки вони здійснюють щоденну оперативну роботу. Кабінетом Міністрів України, який за Конституцією є найвищим органом виконавчої влади, в оборонній галузі гарантується, що втілити своє право на соціально-економічну захищеність мають можливість військовослужбовці та особи, звільнені в запас або які пішли у відставку, члени їхніх родин, а також члени родин загиблих (померлих), пропалих безвісти військовослужбовців і тих, які отримали інвалідність, виконуючи обов'язки військовослужбовця, чи опинилися в полоні під час бойових дій (війни) або будучи учасником міжнародних контингентів, які забезпечують мир і безпеку. Міністерством оборони України мають виконуватися завдання, які мають на меті втілити соціально-економічні та правові гарантії цій групі громадян. Іншими міністерствами, центральними та місцевими структурами виконавчої влади за умови тісної співпраці з вітчизняним Міністерством оборони забезпечується реалізація законів, які регламентують надання соціально-економічного захисту громадянам нашої країни, які перебувають на військовій службі” [73].

Нинішня ситуація також доводить, що “об'єднання, до якого входять соціально відповідальні суб'єкти, які займаються соціальним захистом військовослужбовців, має набагато більші обсяги, його не обмежує військова сфера. Є приклад країн, де до намагання держави усунути негативні наслідки конфлікту долучилися бізнесові структури, інвестуючи у процеси місцевого розвитку, реінтеграцію, яку мають пройти екс-комбатанти, та в програми, завдяки яким внутрішньо переміщені можуть задовольнити свої запити. Деякою мірою

таку активність можна пояснити намаганням компаній таким шляхом поліпшити простір, в межах якого вони функціонують” [152, с. 104]. Популярності набула волонтерська допомога українським військовим, котрим потрібна була медична допомога й реабілітація.

В Україні постає нова дійсність, спричинена потребою початку військових дій, та, як результат, – введено воєнний стан. У державних органів з’являється завдання гарантувати посиленій соціальний захист військовослужбовців, що впливає на стан обороноздатності держави. Процедура захисту військовослужбовців визначається економічною здатністю країни. Гарантування високих стандартів соціальних прав має зв’язок із формуванням системи суб’єктів соціальної відповідальності, що не обмежується військовою сферою. До здійснення термінових і послідовних заходів соціального захисту військовослужбовців можна й необхідно залучати бізнес-сферу. Юридичні прийоми в такому разі можуть передбачати опосередкований вплив і схилити до бажаної діяльності. В майбутньому вагому роль відіграватиме розгляд соціального захисту громадян, які беруть участь в оборонній діяльності з окремим статусом (резервісти, військовозобов’язані, добровольці сил територіальної оборони, партизани), як засіб правового спонукання осіб до активної участі з гарантування національної безпеки Батьківщини.

Отже, в державі сформовано та провадить діяльність значне коло суб’єктів напрацювання та впровадження державної соціальної політики, котрим встановлені повноваження як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні. У функціональному аспекті на загальнодержавному рівні управлінська діяльність у секторі державної соціальної політики диференційована між Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, а також Міністерством соціальної політики України. На місцевому рівні утворення соціальної політики, а також її здійснення, диференційовано між кількома

суб'єктами, що провадять діяльність на регіональному, районному рівні, а також в об'єднаних територіальних громадах.

Напрацювання і реалізація державної соціальної політики здійснюється за допомогою сукупності адміністративно-правових інструментів, певних засобів, прийомів і способів, застосування яких дає змогу гарантувати як якісне напрацювання, так і реалізацію на практиці державної соціальної політики. Безумовно, комплекс цих адміністративно-правових інструментів буде неоднаковим. І це буде залежати як від сектора соціальної сфери, на регуляцію котрого націлений державно-управлінський вплив, так і від адміністративно-правового статусу суб'єктів, які застосовують згадані інструменти.

2.3. Фінансово-економічний механізм реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні

Попри послідовний перехід української економіки до нової системи соціально-економічних відносин, закономірність формування соціального захисту продовжує залишатися в головних своїх характеристиках незмінною та націленою на спонукання до заслуг перед державою, соціальну підтримку тільки певних прошарків громадян (осіб похилого віку, інвалідів, підтримку сім'ї й молоді), а також на розгалужену систему пільг, що абсолютно не пов'язуються з рівнем матеріального благополуччя домогосподарств. Підтримка такої розгалуженої системи соціального захисту, що переважно діє на засадах солідарності та субсидування, потребує суттєвого фінансового забезпечення, що на тлі непростих соціально-економічних і демографічних проблем як на теренах світу, так і в Україні, є заважким тягарем для економіки держави.

Зауважимо, що фінансово-економічний механізм реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні є системою економічних та фінансових інструментів, яка забезпечує фінансування та ефективне

використання ресурсів для впровадження соціальних програм і заходів у конкретному регіоні чи території. Даний механізм також тісно пов'язаний із поняттями децентралізації та реформи місцевого самоврядування. Зокрема, децентралізація може передбачати делегування місцевим органам самоврядування більшого обсягу повноважень управління соціальним захистом. Водночас, фінансова відповідальність також переходить на рівень місцевого самоврядування, і фінансово-економічний механізм використовується як інструмент для забезпечення достатніх ресурсів для виконання нових функцій. Децентралізація може передбачати формування та управління місцевими бюджетами на рівні громад чи регіонів. Фінансово-економічний механізм складається із процесів місцевого бюджетування, де визначаються пріоритети фінансування для соціального захисту на рівні конкретних місць. Децентралізація сприяє збільшенню фінансової автономії місцевих громад та органів самоврядування. Фінансово-економічний механізм дозволяє місцевим органам ефективно розпоряджатися фінансовими ресурсами для забезпечення соціального захисту відповідно до місцевих потреб. Фінансово-економічний механізм визначає джерела та механізми фінансування соціальних програм на місцевому рівні. Залежно від структури фінансово-економічного механізму, можна вирішувати, які соціальні програми фінансуватимуться та в якому обсязі.

Протягом останніх років воєнні дії, скорочення виробництва, збільшення безробіття, зростання тарифів на житлово-комунальні послуги, відсторонення держави від регулювання цін, а також решта негативних факторів спричинили масове збідніння громадян і посилили необхідність у здійсненні ефективної політики соціального захисту населення. Однією з найбільш значних складових у системі соціального захисту населення є його забезпечення коштами. Сучасні виклики та обмежені матеріальні змоги держави вимагають визнати реальною потребу створення ефективного соціального захисту як ключового вектора в державній політиці втілення найбільш вагомих потреб суспільства.

Соціальний захист та соціальне забезпечення є найбільшою видатковою статтею зведеного бюджету України, котра за масштабами йде попереду охорони здоров'я, освіти й видатків на економічну діяльність. В аспекті розвитку України до європейського рівня життя потрібно гарантувати належний рівень соціального захисту громадян. На сучасному етапі в Україні обрано політику, орієнтовану на інтеграцію європейських норм в українське законодавство, що дасть змогу стабілізувати економіку, сформувати умови нормативно-регуляторного базису, а також змінити соціальну захищеність населення, забезпечивши значний рівень якості життя у державі. Покращення соціального захисту громадян через введення дієвих програм допомагає покращити життєдіяльність громадян та стабілізує соціум. Соціальному захисту притаманні системні особливості – у виді на рівні законодавства визначених постійних грошових виплат, компенсацій з державного чи місцевого бюджетів, та періодичні – у виді одноразової грошової чи матеріальної допомоги з різних фондів чи від певних осіб тощо. Значну роль відіграє соціальний захист товаровиробників, які завдяки своїй праці формують споживні вартості задля розвитку добробуту держави.

Розвиток України в нинішніх обставинах вимагає націленості на європейські стандарти, формування соціально-економічної політики держави, а також діяльності уряду й орієнтований на поліпшення рівня життя. Соціальний захист, за якого громадяни надійно захищені, є впевненим кроком задля досягнення успішного розвитку держави та її громадян. Питання соціального захисту населення в контексті зростання євроінтеграційних процесів є надзвичайно актуальним, від нього залежить рівень життя і добробуту громадян, духовне, матеріальне, соціальне благополуччя, що мають вплив і спонукають до зайнятості громадян.

Із правового боку, Міністерство соціальної політики України – це центральний орган виконавчої влади, робота якого скеровується та координується Кабінетом Міністрів України та котрий гарантує напрацювання і втілює державну

політику в секторі праці та соціальної політики, соціального захисту, волонтерської роботи, щодо питань сім'ї та дітей, оздоровлення і відпочинку дітей, усиновлення і захисту прав дітей, запобігання насильству в сім'ї, соціального захисту ветеранів війни й учасників антитерористичної операції, зокрема створення відповідних умов для їхньої психологічної реабілітації, санаторно-курортного лікування, за допомогою технічних та інших засобів реабілітації, житла, надання освітніх послуг, організації поховання, соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених із військової служби та учасників антитерористичної операції.

Зважаючи на те, що об'єктами й суб'єктами соціальної політики є, з одного боку, державні інститути, а з іншого – населення, то доречно аналізувати комплексну систему соціального захисту як державний інститут опіки найменш захищеної категорії громадян. Подібна взаємодопомога втілюється у формі перерозподілу фінансів між різними соціально-економічними й соціально-демографічними категоріями громадян. Виокремлюють три складові соціальної солідарності: по-перше, гарантується сполученням різних ризиків у випадку однакових страхових внесків (саме у цьому випадку є зв'язок із правилом перерозподілу принципу соціального страхування); по-друге, визначається інтертемпоральний (міжчасовий) перерозподіл. Йдеться про так званий договір поколінь, відповідно до котрого здійснюється перерозподіл прибутків від працездатних молодих до непрацездатних старих членів суспільства; по-третє, базується на інтерперсональному (міжособистісному) перерозподілі. В такому випадку перерозподіл прибутків відбувається: між найбагатшими та найбіднішими соціальними прошарками; прямо між застрахованими суб'єктами; між застрахованими та незастрахованими учасниками системи соціального захисту.

Як зазначають науковці, “інструменти, які застосовує держава, щоб реалізувати соціальний захист, націлені не тільки на найбільш вразливі категорії

людей, а й на населення загалом, бо основне завдання, що постає перед соціальним захистом, полягає у тому, щоб кожен член соціуму, безвідносно до того, якими є його соціальний статус, національна чи расова приналежність, мав умови для вільного розвитку, втілення свого потенціалу, для чого необхідна дієва, ефективна система фінансування системи, що забезпечує громадянам соціальний захист. Фінансується соціальний захист за рахунок бюджетних і позабюджетних коштів. На рис. 2.1 розглянемо види джерел фінансування соціального забезпечення.

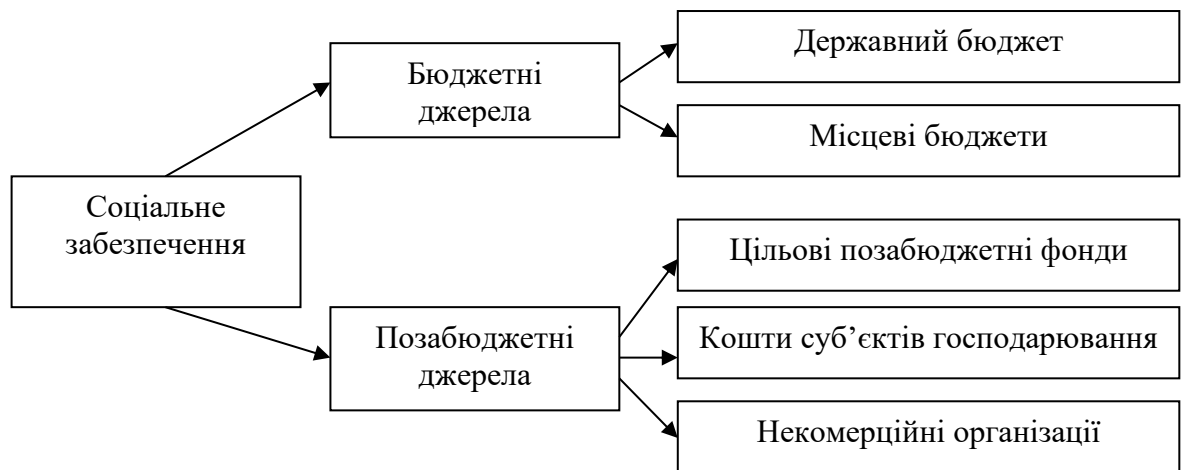

Рис 2.1. Види джерел фінансування соціального забезпечення в Україні

Джерело: згруповано автором на основі [179]

Як видно, бюджетні видатки, скеровані на те, щоб фінансувати соціальну сферу, доволі різні, тому що вони мають різне значення у відтворювальному процесі (поточні та капітальні), передбачають різне джерело фінансування (державний та місцеві бюджети), а також строк виконання (поточні, середньотермінові й довготермінові) й, до того ж, виконують різну функціональну, відомчу й цільову роль.

Після того, як в Україні було розпочато процес децентралізації, перед цього утвореною системою надання соціальних послуг постав ряд викликів. Так, головними проблемами, які потребували вирішення, виявилися взаємодія

учасників системи в нових обставинах, покращення механізму розмежування повноважень між різними рівнями територіальних організацій щодо надання послуг і заохочення до розвитку ринку соціальних послуг.

Із 1 січня 2020 р. набув чинності новий Закон України “Про соціальні послуги”, що визначає зміну власне підходу до надання соціальних послуг. Відповідно до цього закону, соціальні послуги передбачаються як “дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають” [83]. Слід наголосити, що акцентування на превентивній складовій в наданні послуг вважається перевагою, тому що запобігання значно результативніше, порівнюючи з усуненням уже існуючих проблем.

Окрім того, ще одним значущим компонентом профілактичної складової соціальної роботи вважається також те, що “звернутися стосовно того, що виникла необхідність у соціальних послугах, віднині може не тільки громадянин, якому послуга потрібна, чи людина, котра його представляє на законних підставах, а й інші особи, які діють в інтересах громадян, яким необхідні такі послуги. Оскільки Україна знаходиться на шляху цифрової трансформації, доцільно створити Реєстр, до якого входитимуть і ті, хто отримуватиме, й ті, хто надаватиме соціальні послуги. Інакше кажучи, це має бути автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система, завдання якої полягатиме в тому, щоб збирати, реєструвати, зберігати й використовувати інформацію про тих, хто надає та одержує соціальні послуги. Варто також запровадити спільні для всіх надавачів соціальних послуг вимоги – ними повинні керуватися як державні й комунальні, так і недержавні (прибуткові та неприбуткові) структури” [83].

Щодо процесу одержання соціальних послуг, то, відповідно до нового законодавства, передбачається існування певних ситуацій, за яких отримувачі послуг не мають змоги від них відмовитися, іншими словами, поняття добровільності одержання соціальних послуг є обмеженим. Віднині для деяких

груп громадян здійснюватимуться персональні програми корекційного типу: “для батьків, які батьківські обов’язки вважають необов’язковими; громадян, що здійснили насильницькі дії за ознакою статі, помічені в домашньому насильстві чи жорстоко поводяться з дітьми; осіб, що перебувають у процесі апробації згідно із законом; людей, яких судовий орган змусив пройти програму для кривдників; в інших ситуаціях, які передбачені законодавством” [83]. Подібні заходи можемо назвати “примусовими” соціальними послугами, які місцеві територіальні громади надаватимуть обов’язково.

Проаналізуємо нові функції, якими наділені виконавчі підрозділи міських рад міст обласного значення, рад об’єднаних територіальних громад, які містить ст. 25 згаданого вище закону:

“1) встановлювати, які соціальні послуги необхідні населенню адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади, в тому числі такі, що їх надає недержавний сектор, про отриманні результати поінформувати населення;

2) оприлюднювати перелік послуг соціального характеру, розкриваючи, в чому полягає їхня суть, та в якому порядку вони надаються, у вигляді, що буде доступним людям, незалежно від того, яке в них захворювання;

3) вживати заходи, аби виявляти вразливі групи людей, а також громадян/родини, що потрапили в непросту життєву ситуацію;

4) після здійсненої оцінки потреб, які має особа/родина, надавати основні соціальні послуги особам/родинам, згідно з їхніми запитамі, щоб надавати інші соціальні послуги таким особам/родинам, формувати мережу, до якої увійдуть надавачі соціальних послуг, які представлятимуть державний/комунальний сектор, та/або залучити недержавний сектор як надавача послуг соціального характеру (обравши як форму залучення соціальне замовлення, державно-приватну взаємодію, конкурс, на підставі якого будуть визначені дієвими

соціальні проекти, соціальні програми та ін.) та/або використати угоду зі структурами, які мають для того відповідні повноваження;

5) ухвалювати, забезпечувати виділення коштів та впроваджувати регіональні програми в частині забезпечення осіб/родин соціальними послугами, які створені на основі виявлених запитів щодо соціальних послуг у громадян, які проживають на території адміністративної одиниці чи в територіальній громаді;

б) підвищувати професійну компетентність/кваліфікацію представників структур, які надають соціальні послуги, які вони створили;

7) координувати роботу, яку здійснюють місцеві суб'єкти, що спеціалізуються на наданні соціальних послуг, та ін.” [163, с. 71, 72].

Варто наголосити, що головна перевага нового законодавства – це можливість формування комплексних установ/закладів надання соціальних послуг, структурних чи відокремлених (територіальних) підрозділів, де надаються різноманітні соціальні послуги різним категоріям громадян. Основна ціль подібних змін – це оптимізація й утворення комплексного підходу до надання соціальних послуг. Прогнозованим ефектом вважається ліквідація відомчих перешкод на рівні територіальної громади.

Доцільно зауважити, що по-особливому актуальним питання реформування національної системи соціального захисту, відповідно до плану імплементації, а також із застосуванням кращих практик європейських держав, стало після того, як було підписано Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Що стосується основних стандартів Ради Європи і Європейського Союзу, то “система соціального захисту згідно з ними включає такі форми соціального захисту, як державну соціальну допомогу, а також спеціальний і особливий (додатковий) соціальний захист для окремих категорій населення” [52, с. 569]. У системах соціального захисту більшості держав Європейського Союзу соціальне страхування відіграє пріоритетне значення, вважається найбільш значущою складовою.

Спеціалісти наголошують, що фінансування, яке виділяється на різні статті витрат Державного бюджету України, – непрозоре й несистемне. Зокрема, “деякі соціальні видатки, крім того, що входять складовою частиною в соціальний захист і соціальне забезпечення, внесені й до інших видаткових бюджетних статей, приміром: житлово-комунального господарства, освіти, духовного та фізичного розвитку, охорони здоров’я, громадського порядку й охорони праці. Містить соціальні видатки практично кожна видаткова стаття у зведеному бюджеті, до якого входять дані, які демонструють державний і місцевий бюджети. В такій ситуації всі соціальні видатки держави за своїм реальним обсягом у 3–4 рази перевищуватимуть вказаний у видатковій статті “Соціальний захист та соціальне забезпечення” й не корелюватимуться з міжнародними та європейськими стандартами статистики” [183, с. 110].

Під час здійснення видатків соціального призначення варто виокремлювати їх проміжну й кінцеву ціль. Перша визначає створення належних умов для відповідного формування бюджетних програм у тих галузях суспільного життя, що гарантують задоволення особистих та колективних потреб населення. А кінцевою ціллю реалізації соціальних видатків бюджету має стати покращення добробуту суспільства. Необхідно усвідомлювати, що надання фінансів для видатків бюджетів соціального призначення є безповоротним та безоплатним виділенням коштів із бюджетів на втілення загальнодержавних і місцевих програм, повинне спрямовуватися на забезпечення матеріальних та духовно-культурних потреб населення з метою покращення добробуту суспільства.

Проаналізуємо основні показники ефективності системи соціального захисту в Україні. На рис. 2.2 відображено державні витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення населення. Аналізуючи наведені дані, можемо побачити, що до 2016 р. динаміка частки видатків зведеного бюджету на соціальний захист була неоднорідною, коливаючись від 25,3 % до 30,9 %. Однак, починаючи з 2017 р., спостерігаємо стрімке погіршення значень даного показника

з 27 % до 11,58 %. Водночас сума видатків зведеного бюджету зросла із 104534,9 млн грн у 2010 р. до 514130,7 млн грн у 2023 р. Це пов'язано з тим, що Уряд перейшов до політики фіскальної консолідації, й видатки Зведеного бюджету за аналізований період скоротилися на 0,5 % ВВП (станом на 2022 р.). Зменшення відносної величини видатків відбулося в галузях соціального захисту населення; державного управління; оборони; правоохоронної діяльності та судової влади. З 2021 р. органи державної влади України концентрували бюджетне фінансування на таких значущих для держави векторах, як збереження здоров'я громадян, відновлення дорожньої інфраструктури і вкладення у дошкільну й середню освіту.

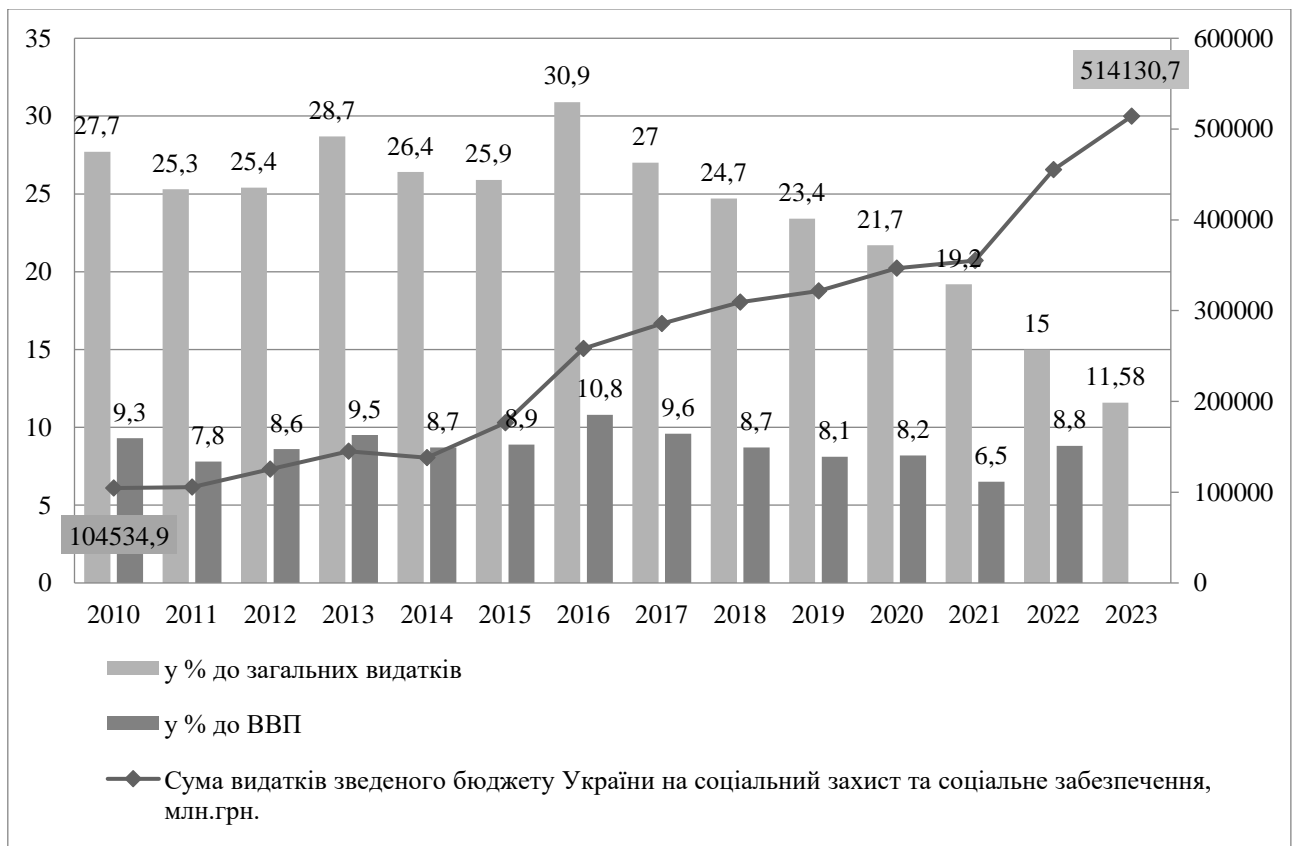

Рис. 2.2. Державні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення населення у 2010–2023 рр.

Джерело: за матеріалами [43]

Також припинили практику перманентного зростання неефективних видатків держави на правоохоронні й судові органи. В умовах війни збільшення асигнувань відбулося внаслідок надання додаткових коштів до Пенсійного фонду. Фінансування ж решти напрямів, таких як підтримка внутрішньо переміщених осіб, програма житлових субсидій тощо збереглися на попередньому рівні. Варто зауважити, що у 2022–2023 рр. сфера соціального забезпечення фінансується за участю Світового Банку. Попри великі обсяги соціальних видатків, чимало соціальних програм і допомог в Україні фінансується надзвичайно неефективно.

Певні види соціальних допомог в окремі роки зовсім не фінансувалися чи їхні обсяги, відповідно до законодавчого порядку, скорочувалися, тому що в Державному бюджеті України на це бракувало фінансів (до прикладу, допомога при народженні дитини та інше). Розосередження державних фінансових ресурсів і непрості економічні обставини в державі безпосередньо впливають на обсяг головних державних соціальних стандартів (прожитковий мінімум, мінімальна пенсія, мінімальна заробітна плата). Динаміку зазначених показників подано в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Динаміка розмірів основних державних соціальних стандартів України в 2014–2023 рр.

Показники	Роки										Абсолютне відхилення +/-
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Мінімальна пенсія	949	949	1074	1295	1409	1564	1769	1934	2093	2093	1144
Мінімальна заробітна плата	1218	1271	1438	3200	3723	4173	4723	6000	6700	6700	5482
Прожитковий мінімум	1176	1227	1376	1604	1745	1936	2189	2393	2589	2589	1413

Джерело: згруповано автором на основі [42; 85]

Аналіз даних табл. 2.1 показав, що основні державні соціальні стандарти України протягом аналізованого періоду зросли. В умовах війни додаткового

підвищення мінімальної зарплати та мінімальної пенсії у 2023 р. не передбачалося. Тому, аналізуючи дані за 2014–2023 рр., зауважимо, що розмір мінімальної пенсії зріс із 949 грн у 2014 р. до 2093 грн у 2023 р., тобто на 1144 грн. Розмір мінімальної заробітної плати зріс із 1218 грн у 2014 р. до 6700 у 2023 р., тобто на 5482 грн. Своєю чергою, прожитковий мінімум зріс із 1176 грн у 2014 р. до 2589 грн у 2023 р., тобто на 1413 грн.

У табл. 2.2 розглянемо співвідношення середнього розміру призначених місячних пенсій та прожиткового мінімуму у 2019–2023 рр. Як бачимо, на прикладі призначених місячних пенсій, розмір пенсії становив 146,47 % до прожиткового мінімуму на одну особу у 2019 р., при цьому у 2023 р. значення даного показника зросло до 206,64 %, тобто відбулося зростання на 60,17 % за останні 5 років.

Таблиця 2.2

Співвідношення середнього розміру призначених місячних пенсій та прожиткового мінімуму у 2019–2023 рр.

Показник	Рік					Абсолютне відхилення, +/-
	2019	2020	2021	2022	2023	
Прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць, грн	2027	2189	2393	2589	2589	562
для осіб, які втратили працездатність, грн	1638	1769	1934	2093	2093	455
Середній розмір призначених місячних пенсій пенсіонерів, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, грн	2969	3399	3801	4623	5350	2381
Розмір пенсії у %						
до прожиткового мінімуму на одну особу	146,47	155,28	158,84	178,6	206,64	60,17
до прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність	181,26	192,14	196,54	220,9	255,61	74,35

Джерело: розраховано автором за матеріалами [43]

Що стосується розміру пенсії у співвідношенні до прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, то даний показник зріс на 74,35 % та фактично становив 255,61 % у 2023 р.

У табл. 2.3 розглянемо співвідношення середнього розміру призначених місячних пенсій та середньомісячної заробітної плати у 2020–2023 рр. У 2023 р. рівень середньої заробітної плати (14847 грн) був більшим, ніж середній розмір призначеної місячної пенсії (4623 грн) у 3,2 рази. Порівняно з 2020 р., середньомісячна зарплата штатних працівників зросла у 1,41 рази, тоді як середня місячна пенсія – у 1,36 рази.

Таблиця 2.3

Співвідношення середнього розміру призначених місячних пенсій та середньомісячної заробітної плати у 2020–2023 рр.

Показник	Рік				Абсолютне відхилення, +/-
	2020	2021	2022	2023	
Середній розмір призначених місячних пенсій пенсіонерів, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, грн	3399	3508	3992	4623	1224
Середньомісячна заробітна плата, грн	10497	11591	14014	14847	4350
Розмір пенсії у % до розміру заробітної плати	32,38	30,3	28,5	31,1	-1,28

Джерело: розраховано автором за матеріалами [43]

Як бачимо, розмір пенсії по відношенню до розміру заробітної плати у 2023 р. становив 31,1 %, що на 1,28 % менше, ніж у 2020 р.

У табл. 2.4 розглянемо середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерів усіх категорій. За даними табл. 2.4, можемо зробити висновок, що за період 2020–2023 рр. кількість пенсіонерів зменшилася до 647 тис. осіб. Як відомо, “74,2 % пенсіонерів отримують виплати, призначені їм за віком. Пенсію по інвалідності отримують 13,8 % українців. У зв’язку із втратою годувальника пенсії призначені 5,9 %; за вислугою років – 5,4 %.

Таблиця 2.4

Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерів усіх категорій

Показник	Рік				Абсолютне відхилення, +/-
	2020	2021	2022	2023	
Усього пенсіонерів, тис. осіб	11335	11131	10841	10688	-647
Середній розмір призначеної місячної пенсії, усього	3399	3508	3992	4623,0	1224
за віком	3064,8	3539,0	3944,8	4522,9	1458,1
по інвалідності	2641,1	2859,5	3269,8	3790,7	1149,6
у разі втрати годувальника	2916,5	3249,9	3730,7	4416,9	1500,4
за вислугу років	4500,5	4763,3	6442,9	8104,9	3604,4
соціальні пенсії	1644,3	1786,1	1955,7	2140,0	495,7
довічне грошове утримання суддів у відставці (при повному і неповному стажі роботи)	45874,2	67961,4	90822,2	92296,85	46422,65

Джерело: розраховано автором за матеріалами [43]

Соціальні пенсії отримують 0,6 % українців. Із загальної кількості пенсіонерів 2,7 млн осіб продовжують працювати, середній розмір їх пенсії – 4532,91 грн. Переважна більшість пенсіонерів (40,4 %) отримують виплати в межах 2001–3000 грн. Ще 20,5 % пенсіонерів отримують виплати, що не перевищують 4000 грн. Пенсії у розмірі понад 10 тис грн призначені 6,2 % громадян. До 2000 грн на місяць отримують 3,7 % українців” [165]. Варто зазначити, що протягом аналізованого періоду пенсія за віком зросла на 1458,1 грн, пенсія по інвалідності – на 1149,6 грн, пенсія у разі втрати годувальника – на 1500,4 грн, пенсія за вислугу років – на 3604,4 грн, соціальні пенсії – на 495,7 грн, а довічне грошове утримання суддів у відставці – на 46422,65 грн.

У табл. 2.5 наведено кількість та середній розмір призначених місячних пенсій ветеранів війни у 2021–2023 рр.

Як бачимо, кількість учасників бойових дій за 3 роки зросла на 1629 осіб, кількість осіб з інвалідністю внаслідок війни зменшилася на 5711 осіб, кількість сімей загиблих і померлих ветеранів війни зменшилася найбільше, на 23368 осіб, кількість учасників війни зменшилася на 100527 осіб, кількість осіб, які мають

особливі заслуги перед Батьківщиною, зменшилася на 3 особи. Для учасників бойових дій середній розмір зріс із 5918,2 до 8524,4 грн, що є збільшенням на 2606,2 грн. Особи з інвалідністю внаслідок війни також отримали збільшення в середній пенсії на 3835,2 грн. Сім'ї загиблих і померлих ветеранів отримали збільшення на 1842 грн.

Таблиця 2.5

**Динаміка кількості та середнього розміру призначених місячних пенсій
ветеранів війни у 2021–2023 рр.**

Показник	Рік			Абсолютне відхилення, +/-
	2021	2022	2023	
Кількість ветеранів війни, осіб				
Учасники бойових дій	135916	137603	137545	1629
Особи з інвалідністю внаслідок війни	109202	107084	103491	-5711
Сім'ї загиблих і померлих ветеранів війни	122018	107419	98650	-23368
Учасники війни	236143	177275	135616	-100527
Особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною	17	16	14	-3
Середній розмір призначених місячних пенсій, грн				
Учасники бойових дій	5918,2	7313,2	8524,4	2606,2
Особи з інвалідністю внаслідок війни	9763,7	11343,1	13598,9	3835,2
Сім'ї загиблих і померлих ветеранів війни	4789,8	5621,3	6631,8	1842
Учасники війни	4101,7	4539,4	5071,5	969,8
Особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною	14723,5	14218,8	17321,4	2597,9

Джерело: розраховано автором за матеріалами [43]

Учасники війни отримали найменше збільшення в середньому розмірі пенсії – лише на 969,8 грн. Особи з особливими заслугами перед Батьківщиною отримали значне збільшення пенсій на 2597,9 грн. Загальна тенденція за ці три роки показує зменшення загальної кількості ветеранів, що може бути пов'язано з природним процесом старіння. Однак середні розміри призначених місячних

пенсій зросли для більшості категорій ветеранів, що може свідчити про соціальну підтримку з боку держави.

У табл. 2.6 наведено інформацію щодо кількості осіб з інвалідністю у 2021–2023 рр.

Як бачимо, за трьома роками загальна кількість осіб з інвалідністю майже не змінилася, зменшилася лише на 2,4 тис. осіб. Кількість осіб з інвалідністю І групи зменшилася за три роки на 10,1 тис. осіб. Кількість осіб з інвалідністю II групи також зменшилася на 8,4 тис. осіб. Кількість осіб з інвалідністю III групи зросла на 22,9 тис. осіб. Кількість дітей з інвалідністю зменшилася за три роки на 6,9 тис. осіб.

Таблиця 2.6

Кількість осіб з інвалідністю у 2021–2023 рр.

Показник	Рік			Абсолютне відхилення, +/-
	2021	2022	2023	
Усього, тис. осіб, зокрема	2724,1	2725,8	2721,7	-2,4
I групи	215,0	207,2	204,9	-10,1
II групи	897,1	886,7	888,7	-8,4
III групи	1449,1	1469,7	1472,0	22,9
діти з інвалідністю	162,9	162,2	156,0	-6,9

Джерело: розраховано автором за матеріалами [43]

Загалом, кількість осіб з інвалідністю майже не змінилася протягом трьох років, але варто відзначити зміни в структурі за групами, а саме зменшення кількості осіб з інвалідністю I і II груп може бути наслідком ефективніших методів лікування та реабілітації, а зростання кількості осіб з інвалідністю III групи може вказувати на збільшення випадків хронічних або складних захворювань, які потребують більш довготривалого догляду та підтримки.

У табл. 2.7 наведено інформацію щодо кількості технічних та інших засобів реабілітації (далі – ТЗР), якими забезпечено осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інші окремі категорії населення у 2021–2022 рр. (дані за 2023 р. Державною службою статистики України не сформовано).

Таблиця 2.7

Кількість технічних та інших засобів реабілітації, якими забезпечено осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інші окремі категорії населення у 2021–2022 рр.

Показник	Усього	За категоріями										
		Учасники АТО та/або ООС	Особи з інвалідністю внаслідок війни	Особи з інвалідністю від загального захворювання	Особи з інвалідністю з дитинства	Діти з інвалідністю	Особи з інвалідністю внаслідок аварії на ЧАЕС	Діти до 18 років з вадами слуху, зору, опорно-рухового апарату	Особи з інвалідністю внаслідок нещасного	Особи похилого віку	Інші категорії	Із загальної кількості – внутрішньо
2021 р.												
у звітному періоді	90624	422	1337	52108	8955	15501	1351	1972	14	7245	1719	18
Кількість індивідуальних засобів реабілітації, од.	283016	1093	3665	157571	22772	50503	4993	2810	41	33077	6491	31
Кількість технічних засобів реабілітації, од.	44820	164	1006	31945	5104	5148	531	10	11	348	553	12
2022 р.												
у звітному періоді	87589	598	1184	51916	8798	15349	1251	1530	5	6481	747	44
Кількість індивідуальних засобів реабілітації, од.	258404	1398	3316	50114	22512	46167	4556	2175	7	27784	3121	0
Кількість технічних засобів реабілітації, од.	29469	108	317	21349	3383	3736	227	4	1	253	91	50

Джерело: розраховано автором за матеріалами [43]

За результатами аналізу видно, що кількість технічних та інших засобів реабілітації загалом зменшилася в 2022 р., порівняно з 2021 р. Проте варто відзначити, що деякі категорії, такі як учасники АТО та/або операції об'єднаних сил, діти з інвалідністю та інші категорії, отримали збільшення кількості технічних засобів реабілітації у 2022 р. Також, слід врахувати, що кількість індивідуальних засобів реабілітації перевищує кількість технічних у обох роках, що може вказувати на пріоритетність індивідуального підходу до реабілітації.

У табл. 2.8 наведено дані щодо кількості інтернатних закладів та закладів соціального захисту для дітей у 2020–2022 рр., оскільки дані за 2023 р. Державною службою статистики України не сформовано.

Таблиця 2.8

Кількість інтернатних закладів та закладів соціального захисту для дітей
у 2020–2022 рр.

Показник	Рік			Абсолютне відхилення, +-
	2020	2021	2022	
Школи інтернати для дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування				
Кількість закладів, од.	8	1	1	-7
У них дітей, ос.	457	57	69	-388
Дитячі будинки системи МОН				
Кількість закладів, од.	22	17	12	-10
У них дітей, ос.	900	662	519	-381
Будинки дитини системи охорони здоров'я				
Кількість закладів, од.	40	37	36	-4
У них дітей, ос.	2387	2201	2092	-295
Будинки-інтернати системи Мінсоцполітики				
Кількість закладів, од.	36	36	-	-
У них дітей, ос.	4402	4332	-	-
Притулки для дітей				
Кількість закладів, од.	5	4	4	-1
У них дітей, ос.	549	564	623	74

Джерело: розраховано автором за матеріалами [43]

Загальна тенденція за останні три роки показує зменшення кількості закладів із соціальної підтримки дітей, таких як дитячі будинки і будинки дитини.

Це може бути результатом реформування системи соціального захисту дітей, перегляду пріоритетів та методів роботи з дітьми, а також покращення умов усиновлення та опіки. Однак варто відзначити, що кількість дітей, що знаходяться в притулках, зросла, що може свідчити про певні соціальні проблеми, такі як явища безробіття, війна та інші негативні фактори, які можуть призвести до збільшення кількості дітей, які потребують допомоги та підтримки від держави.

Реакція держави на складні соціально-економічні проблеми, здійснення відбудови економіки та формування довготермінових принципів її зростання після того, як завершиться війна, потребуватимуть кардинальної зміни системи державних видатків, напрацювання та забезпечення коштами нових програм. Динаміка видатків зведеного бюджету України є важливим показником економічного та соціального розвитку країни. Розглядаючи цю динаміку, можна отримати уявлення про пріоритети державної політики, темпи економічного зростання, а також ступінь уваги, приділеної різним сферам життя суспільства. Загалом, аналіз видатків зведеного бюджету України враховує оцінку витрат на такі сфери, як соціальний захист, охорона здоров'я, освіта, інфраструктура, оборона, культура, наука та інші. Динаміка цих видатків може відображати важливі тенденції та проблеми, з якими зіштовхується країна.

Аналізуючи державний бюджет України, розглянемо динаміку видатків зведеного бюджету України у 2019–2023 рр. у табл. 2.9.

До війни забезпечення фінансами головних категорій видатків відзначалося низхідною тенденцією, окрім видатків на охорону здоров'я та на економічну діяльність у результаті ажіотажу щодо будівництва доріг. До 2022 р. держава фінансувала систему соціального захисту на 6,7–8,7 % ВВП. Збільшення безробіття й мільйони внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) змусили уряд збільшити видатки.

Таблиця 2.9

Динаміка видатків зведеного бюджету України
у 2019–2023 рр., % ВВП

Категорія видатків	Рік					Абсолютне відхилення, +/-
	2019	2020	2021	2022	2023	
Видатки, усього	34,5	37,8	33,8	57,7	55,6	21,1
Загальнодержавні функції (без обслуговування боргу)	2,1	2,0	1,7	2,8	2,7	0,6
Обслуговування державного боргу і виплати за ВВП-варантами	3,0	2,9	2,9	2,8	4,6	1,6
Оборона	2,7	2,9	2,3	19,0	15,7	13
Правоохоронна діяльність, безпека, суди	3,6	3,8	3,2	8,3	5,8	2,2
Економічна діяльність	3,9	6,2	5,4	2,1	4,8	0,9
Охорона навколишнього середовища	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	-0,1
Житлово-комунальне господарство	0,9	0,8	1,0	0,7	2,5	1,6
Охорона здоров'я	3,2	4,2	3,7	4,4	3,7	0,5
Культура, мистецтво і спорт	0,8	0,8	0,8	0,7	0,6	-0,2
Освіта	6,0	6,0	5,7	6,3	6,0	0
Соціальний захист і соцзабезпечення	8,1	8,2	6,7	10,5	9,1	1
– трансферти Пенсійному фонду	4,6	4,8	3,7	4,0	3,9	-0,7
– інші види соціального захисту	3,5	3,4	3,0	6,5	5,2	1,7

Джерело: розраховано автором на основі даних Мінфіну [120] і Держстату [43]

Війна, яку розпочала росія, порушила традиційні тенденції, а саме видатки збільшилися із 33,8 % у 2021 р. до 55,6 % ВВП у 2023 р. Подібний приріст переважно можна пояснити фінансуванням сфери оборони, громадського порядку й безпеки. Дуже доречними є зміни, внесені Постановою Кабінету Міністрів № 269 від 13.03.2022 р. “Про внесення змін до Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи” [124]. Відповідно до цієї постанови, за довідкою щодо взяття на облік ВПО має змогу звернутися не тільки до органів соціального захисту населення, а також до уповноваженої особи територіальної громади, центрів надання адміністративних

послуг, або подати заяву за допомогою порталу “Дія”. Завдяки цьому спрощується механізм звернення за соціальною допомогою та, крім того, скорочуються терміни для одержання такої допомоги. Допомогу надають кожного місяця з місяця звернення на час запровадження воєнного стану й одного місяця після того, як його припинять або скасують, в обсягах: для громадян, що мають інвалідність, і дітей 3000 грн, для решти громадян – 2000 грн. Водночас допомогу на проживання встановлюють у автоматичному режимі без додаткового звернення ВПО, які станом на 1 березня 2022 р. одержували щомісячну адресну допомогу ВПО для того, щоб покривати видатки на проживання, зокрема й на оплату житлово-комунальних послуг. Варто наголосити, що з 1 травня 2022 р. допомогу надають ВПО, які переїхали з тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, території територіальних громад, які розміщені в районі проведення воєнних (бойових) дій чи які знаходяться в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), та, крім того, ВПО, в котрих житло зруйноване чи є непридатним для проживання в результаті пошкодження, та які подали заявку на відшкодування певних втрат, зокрема за допомогою Єдиного державного веб-порталу електронних послуг. Перелік територіальних громад, які розміщені у районі проведення воєнних (бойових) дій, чи які знаходяться в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), затверджує Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. До того ж, названий документ не фіксований та увесь час відбувається його актуалізація.

Також із введенням воєнного стану й для відповідного гарантування соціального захисту та виконання вчасних виплат і доставок пенсій та всіх видів грошових допомог Кабінет Міністрів України 26 лютого 2022 р. прийняв Постанову № 162 “Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану” [149]. Зокрема, в процесі воєнного стану в разі збоїв у функціонуванні тієї або іншої банківської установи та для ВПО, які одержують пенсію за допомогою поштового оператора й змінили місце

проживання, напрацьовані альтернативні методи одержання соціальних виплат і пенсій. Зокрема, у випадку звернення отримувачів пенсій до органів Пенсійного фонду України особисто, через засоби телекомунікаційного зв'язку або особистий електронний кабінет на вебпорталі електронних послуг Пенсійного фонду України, та у випадку особистого звернення чи через засоби телекомунікаційного зв'язку отримувачів грошових допомог до органів соціального захисту населення стосовно тимчасової зміни їхнього фактичного місця проживання, пенсії, грошові допомоги виплачуються за бажанням осіб АТ “Укрпошта” у виплатному об’єкті або з доставкою додому за місцем їх перебування чи за допомогою переказу коштів одержувачам, не відкриваючи рахунок у банку.

У системі одержання різних типів допомоги ВПО велика частка належить громадським організаціям (благодійним організаціям, волонтерським групам, групам вимушених переселенців, церковним громадам). Урядом України прийняте рішення, що гарантує змогу поширити додаткові виплати від міжнародних організацій на мешканців територій, що перебувають в окупації, є деокупованими чи перебувають у зоні активних бойових дій. Зазначене рішення визначає, що “міжнародні організації можуть також забезпечувати додатковими грошовими виплатами осіб, у яких не було й немає статусу ВПО, але місцем проживання яких є: деокуповані населені пункти, населені пункти, в яких ведуться активні бойові дії чи які постійно обстрілюються, населені пункти, що тимчасово окуповані, оточені (заблоковані). В кінці травня стане можливим подання заявки, щоб одержати згадані грошові виплати шляхом застосування інформаційної платформи “єДопомога” [196].

У 2023 р. соціальні видатки залишилися значними – 9,1 % ВВП. Із часом можливе зменшення названого показника до 8,4–8,5 %, з огляду на зменшення соціальної напруги та зважаючи на складні проблеми в галузях інфраструктури й відновлення економіки. Готуючи державний бюджет на 2023 р., Уряд здійснив

переформатування та зміну структури бюджетних програм основних пріоритетів соціальної політики, які сформувалися відповідно до вимог та потреб сьогодення, оскільки у період воєнного стану категорії соціально незахищених громадян відчувають особливу потребу у допомозі та підтримці з боку держави.

Що стосується 2024 р., то “соціальні видатки державного бюджету складуть 470 млрд грн, що на 25 млрд грн більше, ніж попереднього року. Збільшено розмір програми субсидій, 2024 року виділено на це 50 млрд грн, що на 12 млрд грн більше, ніж у 2023 році. Збільшено програму підтримки малозабезпечених родин, майже удвічі збільшено видатки на соціальний захист осіб з інвалідністю. Крім того, вперше буде виділено 1 млрд грн на розвиток соціальних послуг, що вкладається в урядову реформу соціального переходу, коли держава формує спроможність людей самим себе забезпечувати. Буде запущено пілотний проект безкоштовного зубопротезування для ветеранів. До того ж, 1 млрд грн буде виділено на облаштування укріплень та безпечних умов у лікарнях та ін.” [196].

Як засвідчує міжнародна практика, в міру того, як держава розвивається в економічному плані, змоги для застосування фінансових трансфертів, як одного із заходів соціального захисту, зростають. Коли економіка держави розвивається, дедалі більший відсоток працівників залучається до роботи в офіційній сфері економіки, а фінансова інфраструктура стає доступною для все більшої кількості осіб, що дозволяє державі значно легше прослідкувати рівень доходів своїх громадян, а також оцінювати рівень бідності як певних домогосподарств, так і держави загалом.

Соціальні потреби найбільш незахищених категорій громадян забезпечуються недостатньо. Значний рівень бідності в Україні, особливо в сім'ях із дітьми чи непрацездатними особами працездатного віку та в сім'ях, у котрих один із членів має інвалідність, вказує на недостатню результативність допомоги найбільш соціально незахищеним прошаркам громадян. Про те, що в Україні система соціального захисту не є відповідною європейським стандартам,

демонструє розгляд таких стандартів і нормативів, як прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата й мінімальна пенсія.

З-поміж головних проблем у фінансовому секторі соціального захисту населення України, що потребують термінового вирішення, можна виокремити такі:

- вкрай високий рівень участі держави в сфері соціального захисту, дуже мала участь у її діяльності населення;
- дуже швидке збільшення вартості послуг, що надаються в закладах охорони здоров'я, освіти, культури, що не відповідає їх якості;
- безрезультативність бюджетного управління існуючими фінансами як основними розпорядниками, так і певними соціальними установами;
- неналежне фінансування заходів у сфері соціального захисту населення.

Варто наголосити, що кожна окрема соціальна програма визначає досягнення власної конкретної мети, що дозволяє дати оцінку результативності їх фінансування не тільки загалом по Україні, а й по окремих регіонах. Водночас усі цілі певних соціальних програм зводяться до досягнення головних цілей системи соціального захисту населення, зокрема: зниження рівня бідності, збільшення доходів громадян, зменшення нерівності й зростання тривалості життя. Загалом, сучасні тенденції фінансового забезпечення соціального захисту в Україні не відповідають тим викликам, які створює для суспільства сучасне соціально-економічне та демографічне становище, що негативно відображається як на рівні фінансування, так і на його результативності. Надалі розвиток соціального захисту в Україні може відбуватися тільки в разі кардинальної структурної перебудови як власне системи соціального захисту (зменшення соціальних допомог і пільг; зростання адресності; скорочення кількості натуральних трансфертів тощо), так і головних умов і принципів фінансування (зростання частки приватних коштів; збільшення фінансування соціальних програм,

ґрунтуючись на накопичувальному принципі; збільшення монетизації й адресності соціальних допомог тощо).

Підсумовуючи зазначене вище, можемо зробити висновок, що основна проблема фінансового забезпечення соціального захисту в Україні – це брак фінансів, насамперед бюджетних, для того, щоб втілити повною мірою вимоги чинного законодавства. В Україні робота держави щодо фінансування соціальної галузі відіграє дуже важливу роль для життя громадян. Це передусім спричинено різким зменшенням доходів більшості громадян та націленістю населення на одержання допомоги саме від держави. Високий рівень фінансового забезпечення соціальних видатків в Україні не вважається свідченням того, що система соціального захисту та забезпечення населення дієва, з погляду на доступність та якість надання соціальних послуг і соціальної допомоги. Через це формування дієвої системи фінансового забезпечення соціального захисту й забезпечення населення є наразі пріоритетним завданням в Україні та вимагає її наступного покращення, а також реформування.

Висновки до розділу 2

1. Проаналізувавши нормативно-правові засади реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні та шляхи адаптації національного законодавства до законодавства ЄС, з'ясовано, що для того, щоб сформувати стан захищеності соціальних інтересів населення, необхідно покращити механізми нормативно-правового забезпечення, ґрунтуючись на провідних практиках соціально орієнтованих європейських держав із неодмінним зважанням на сучасний стан соціально-економічних відносин в Україні. Зокрема, в розрізі: нормативно-правового закріплення соціального захисту, сучасних викликів і загроз та пріоритетів їх усунення; перспектив запровадження соціальних стандартів розвинутих держав, беручи до уваги сучасні економічні обставини в

Україні; приведення законодавства України у відповідність до нормативних вимог Європейського Союзу. З-поміж головних проблем нормативно-правового забезпечення соціального захисту, що потребують усунення, доречно виокремити такі: закріплення на законодавчому рівні соціальної безпеки й конкретне визначення заходів стосовно її гарантування (зокрема через внесення поправок до Закону України “Про національну безпеку”, а також через внесення змін до Стратегії національної безпеки України); введення соціальних стандартів розвинутих європейських держав у національну практику, зокрема за допомогою покращення правових основ функціонування системи соціального захисту громадян; погодження нормативно-правового забезпечення соціального захисту населення з міжнародними вимогами, зважаючи на сучасну ситуацію в Україні; спрощення правил та процедур соціального захисту персоналу; впорядкування соціально-трудових відносин, ґрунтуючись на балансі між правами працівників та законними інтересами роботодавців; додаткове вирішення окремих теоретичних питань. Так, в українському правознавстві відсутня стала, загально визнана концепція, котра б давала пояснення правовому походженню соціально-економічних прав, а значить, і не існує єдиної стратегії гарантування втілення й охорони права громадян на соціальний захист.

2. На основі аналізу організаційного забезпечення реалізації політики соціального захисту виявлено, що в державі сформовано та провадить діяльність значне коло суб’єктів напрацювання і впровадження державної соціальної політики, котрим встановлені повноваження як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні. У функціональному аспекті на загальнодержавному рівні управлінська діяльність у секторі державної соціальної політики диференційована між Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, а також Міністерством соціальної політики України. На місцевому рівні утворення соціальної політики, а також її здійснення диференційовано між кількома суб’єктами, що провадять діяльність на

регіональному, районному рівні, а також в об'єднаних територіальних громадах. Напрацювання і реалізація державної соціальної політики здійснюється за допомогою сукупності адміністративно-правових інструментів, певних засобів, прийомів і способів, застосування яких дає змогу як гарантувати якісне напрацювання, так і реалізацію на практиці державної соціальної політики. Безумовно, комплекс цих адміністративно-правових інструментів буде неоднаковим. І це буде залежати як від сектора соціальної сфери, на регуляцію якого націлений державно-управлінський вплив, так і від адміністративно-правового статусу суб'єктів, які застосовують згадані інструменти.

3. Проаналізовано фінансово-економічний механізм реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні та зроблено висновок, що основною проблемою фінансового забезпечення соціального захисту в Україні є брак фінансів, насамперед бюджетних, для того, щоб втілити повною мірою вимоги чинного законодавства. В Україні робота держави щодо фінансування соціальної галузі відіграє дуже важливу роль для життя громадян. Це передусім спричинено різким зменшенням доходів більшості громадян та націленістю населення на одержання допомоги саме від держави. Високий рівень фінансового забезпечення соціальних видатків в Україні не вважається свідченням того, що система соціального захисту та забезпечення населення дієва, з погляду на доступність та якість надання соціальних послуг і соціальної допомоги. Через це формування дієвої системи фінансового забезпечення соціального захисту й забезпечення населення є на сьогодні пріоритетним завданням в Україні та вимагає її наступного покращення, а також реформування.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

3.1. Прогнозування ефективності публічного управління у сфері соціального захисту на регіональному рівні

Передусім, варто зауважити, що прогноз економічного та соціального становлення України на 2022–2024 рр. затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 586 від 31.05.2021 р. “Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2022–2024 роки” [150]. Прогноз напрацьовано Міністерством економіки України, до якого були залучені зацікавлені центральні органи виконавчої влади. За інформацією Міністерства економіки України, “документ розроблявся, аби отримати бачення, як розвиватиметься економіка до 2024 року, ґрунтуючись на аналізі того, якими були результати економічного розвитку 2020 року, як на процеси вплинула пандемія COVID-19 у 2020–2021 роках, враховуючи, яким чином реалізувалися ключові положення, які містять Програма діяльності Кабінету Міністрів України, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 12.06.2020 № 471, Державна програма, покликана стимулювати економіку, щоб подолати негативні наслідки, які обумовили обмежувальні заходи, введені, щоб не допустити виникнення й розповсюдження COVID-19, яку спричинив коронавірус SARS-CoV-2, на 2020–2022 роки, ухвалена постановою Кабінету Міністрів України від 27.05.2020 № 534, Національна економічна стратегія на період до 2030 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179, інші програмні та прогнозні акти й обмеження, що продиктовані зовнішніми та

внутрішніми факторами економічного функціонування” [154]. Прогноз розробили відповідно до базового сценарію на 2022 – 2024 рр. У прогнозі на 2022–2024 рр. розміщено кількісні оцінки й орієнтири стосовно становлення економіки й соціальної сфери (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Основні прогнозні макропоказники економічного і соціального розвитку
України на 2022–2024 рр.

Найменування показника	2022	2023	2024
	рік	рік	рік
	(прогноз)		
Валовий внутрішній продукт, номінальний, млрд грн	5368,7	5993,9	6651
Індекс споживчих цін: у середньому до попереднього року, %	107,2	106	105,2
Індекс цін виробників промислової продукції (грудень до грудня попереднього року), %	107,8	106,2	105,7
Прибуток прибуткових підприємств, млрд грн	1199,4	1381,5	1586,9
Фонд оплати праці найманих працівників і грошового забезпечення військовослужбовців, млрд грн	1606,1	1814	2025,7
Середньомісячна заробітна плата працівників, бруто:			
номінальна, грн	15258	17159	19063
номінальна, скоригована на індекс споживчих цін, % до попереднього року	104,4	106,1	105,6
Кількість зайнятих економічною діяльністю у віці 15–70 років, млн осіб	16,45	16,83	17,25
Рівень безробіття населення у віці 15–70 років, за методологією Міжнародної організації праці, % до робочої сили відповідного віку	8,5	8	7,8
Продуктивність праці, % до попереднього року	101,7	102,3	102,5
Сальдо торговельного балансу, визначене за методологією платіжного балансу, млн дол. США	–8595	–10623	–12096
Експорт товарів і послуг:			
млн дол. США	70286	75686	81668
% до попереднього року	106,5	107,7	107,9
Імпорт товарів і послуг:			
млн дол. США	78881	86309	93764
% до попереднього року	109,2	109,4	108,6

Джерело: розраховано за матеріалами [150]

У прогнозі береться до уваги те, що в короткотерміновій перспективі на ринку України, зокрема, утворюватиметься нова бізнес-модель, котра стане значно гнучкішою до змін у середовищі, а також буде динамічно адаптуватися до умов здійснення діяльності. Не тільки зараз, а і в майбутньому, попит на віддалену

роботу з боку роботодавця буде загальноприйнятою тенденцією. Підприємства, зокрема ІТ-сфери, фінанси, страхування, консалтинг і, до того ж, торгівля товарами й послугами в онлайн-режимі тощо можуть обходитися без постійних офісів, тому що працівник зможе виконувати свої посадові обов'язки “онлайн”. Водночас поволі зазнаватиме змін і підхід до роботи з працівниками – головним може бути не утримання осіб у штаті, а формування під конкретний запит підприємств завдання, що здійснюватиметься шляхом залучення спеціалістів у відповідній галузі. Іншими словами, найближчим часом стануть поширеними альтернативні види найму і посилення попиту на персональні послуги на ринку праці. При цьому в Україні багато виробничих підприємств, котрим подібна версія роботи не підходить, муситимуть по-максимуму зменшувати видатки й оптимізувати внутрішні процеси.

Політика Уряду в секторі зайнятості акцентуватиме на заохоченні до зростання підприємництва і самозайнятості, створенні належних умов для формування гідних умов праці й детінізації відносин у секторі зайнятості громадян, розширенні системи професійної (професійно-технічної) освіти й створенні відповідних умов для формування умов для професійного навчання протягом життя, гарантуванні зростання інклюзивного ринку праці, підтримці зайнятості молодих людей, гарантуванні втілення результативної державної політики в аспекті трудової міграції тощо.

У секторі соціальної політики надалі буде продовжуватися підвищення державних соціальних стандартів і гарантій: прожиткового мінімуму й мінімальної заробітної плати, зважаючи на фактичні можливості економіки, проте не нижче індексу споживчих цін, та, крім того, зростання розміру посадового окладу працівника й тарифного розряду Єдиної тарифної сітки. При цьому гарантуватиметься систематична індексація пенсій і об'єктивний процес нарахування виплат пенсіонерам. Окрім того, головним завданням буде залишити введення накопичувальної професійної пенсійної системи для певних категорій

працівників віком до 35 років, які працюють у особливо складних і небезпечних умовах, і деяких інших категорій громадян, у котрих є право на пільгове пенсійне забезпечення. Також триватиме й утворення належного правового середовища для введення другого рівня системи пенсійного забезпечення України – загальнообов’язкового накопичувального пенсійного забезпечення, беручи до уваги найкращі світові стандарти. Водночас це гарантуватиме результативне інвестування фінансів накопичувальної системи в економіку держави, відповідне державне регулювання, а також надійне збереження пенсійних накопичень.

Податково-бюджетна політика скеровуватиметься на поліпшення умов ведення бізнесу в Україні, соціальне сприяння громадянам, підтримку соціально-економічного розвитку держави, що передбачатиме зростання результативності в адмініструванні податків, зборів та митних платежів зі збереженням балансу між безпековими вимогами й простотою процесів, зменшення залежності економіки від боргового навантаження.

Відтак, “якщо попит на ринку праці зростатиме, а пропозиція буде обмеженою, вартість праці підвищуватиметься, а значить, підвищиться заробітна плата. Сприятиме збільшенню винагороди за працю й урядова соціальна політика, яка прагне, аби продовжували підвищуватися державні соціальні стандарти й гарантії (прожитковий мінімум та мінімальна зарплата, де враховуватимуться реальні економічні можливості, однак не нижче за індекс споживчих цін, має зрости й посадовий оклад працівника I тарифного розряду за Єдиною тарифною сіткою). В результаті збільшення середньомісячного заробітку має відбутися і номінально, і реально, зокрема повинно бути враховано, що в економічному середовищі згасають інфляційні процеси: номінальний вимір – з 15 258 гривень 2022 року до 19 063 гривень 2024-го, реальний – протягом 2022–2024 років ріст зарплати в середньому буде на рівні 5,4 відсотка щорічно (2022 року – на 4,4 відсотка, 2023 року – на 6,1 відсотка, 2024 року – на 5,6 відсотка). Водночас фіксуватиметься позитивна роль у динаміці, якої зазнаватиме продуктивність

праці, матеріальних стимулів, в яких існує зв'язок із процесом подальшого зростання зарплати, та модернізації економічної сфери, яка втілюватиме інноваційні рішення, завдяки чому підвищиться технічний і технологічний виробничі рівні. У 2022–2024 роках продуктивність праці, за прогнозами, зростатиме в межах 2,2 відсотка в середньому щороку (2022 року – 1,7 відсотка, 2023 року – 2,3 відсотка, 2024 році – 2,5 відсотка)” [154].

Таким чином, загалом у 2022–2024 рр., після того, як буде згладжено негативні ефекти 2020–2021 рр., Міністерство економіки України припускає, що й надалі здійснюватиметься політика, орієнтована на ліквідацію перепон у напрямку результативного зростання економіки, гарантування макроекономічної стабільності й зменшення фінансових ризиків, формування підґрунтя для змін технологічності виробництва, зокрема й через заохочення щодо просування товарів на зовнішні конкурентні ринки й поліпшення інвестиційної привабливості України.

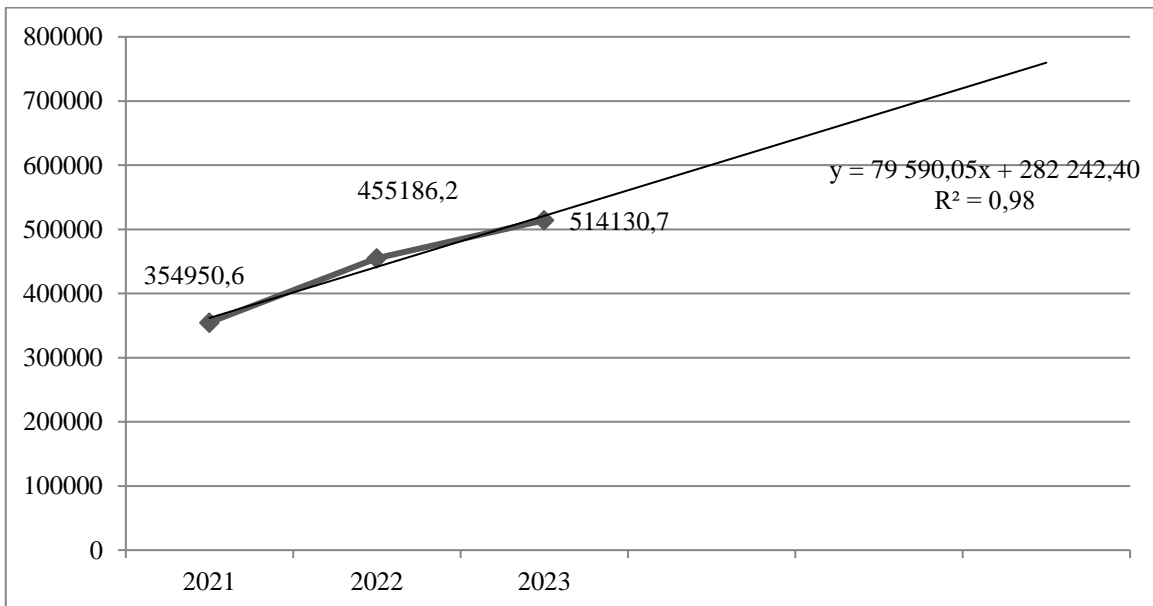

Рис. 3.1. Динаміка державних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення населення за період 2021–2023 рр., млн грн

Джерело: результати власних розрахунків на основі матеріалів, представлених у

Спрогнозуємо рівень державних видатків на систему соціального захисту та соціального забезпечення громадян на 5-річний термін за умови, що не відбуватимуться жодні зміни, в яких задіяні трендові моделі. Шляхом використання даних про державні видатки на сферу соціального захисту й соціального забезпечення населення в минулі роки виведемо формулу лінійного тренду для здійснення прогнозу: $y = 79590,05x + 282242,40$ (рис. 3.1).

За допомогою побудованої моделі розрахуємо прогнозні значення на 2024–2028 рр. Результати розрахунків подано в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Прогнозування державних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення населення на 2024–2028 рр.

Показник	Період	Вид моделі	R ²	Прогноз
Державні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення населення	2024	$y = 79590,05x + 282242,40$	0,98	600602,6
Державні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення населення	2025	$y = 79590,05x + 282242,40$	0,98	680192,7
Державні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення населення	2026	$y = 79590,05x + 282242,40$	0,98	759782,7
Державні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення населення	2027	$y = 79590,05x + 282242,40$	0,98	839372,8
Державні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення населення	2028	$y = 79590,05x + 282242,40$	0,98	918962,8

Джерело: результати власних розрахунків на основі матеріалів, представлених у

Розділ 2

Отже, у 2024–2028 рр. прогнозні значення державних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення населення збільшуються. На рис. 3.2 відобразимо динаміку державних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення населення, з урахуванням розрахованих прогнозних значень.

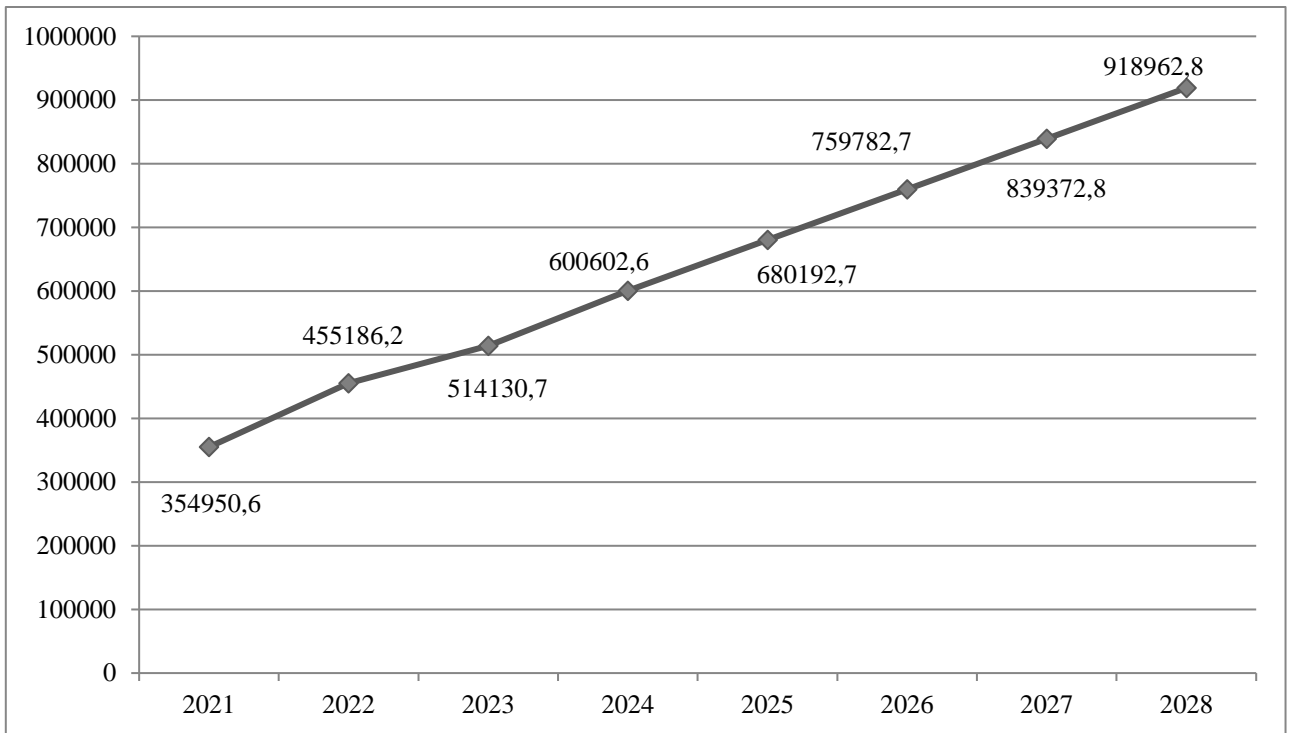

Рис. 3.2. Динаміка державних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення населення у 2021–2028 рр., млн грн

Джерело: результати власних розрахунків на основі матеріалів, представлених у Розділі 2

За прогнозом, державні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення населення у 2024 р. становитимуть 600602,6 млн грн, у 2025 р. – 680192,7 млн грн, у 2026 р. – 759782,7 млн грн, у 2027 р. – 839372,8 млн грн, а у 2028 р. – 918962,8 млн грн. Таким чином, як свідчать проведені розрахунки, без впровадження будь-яких змін за лінійним трендом прогнозується збільшення державних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення населення за п'ять років на 404832,1 млн грн.

Здійснимо SWOT-аналіз системи надання соціальних послуг в Україні з метою розробки сценаріїв ефективності публічного управління у сфері соціального захисту на регіональному рівні (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

SWOT-аналіз системи надання соціальних послуг в Україні

SWOT-аналіз системи надання соціальних послуг	
Переваги	Недоліки
Використання високого професіоналізму та інноваційних підходів до виконання справ працівників у секторі соціального захисту населення	Недостатність досвіду у стратегічному плануванні та застосуванні програмно-цільового методу управління у сфері соціального захисту
Наявність динамічного та результативного підходу у розвитку системи надання соціальних послуг	Недостатнє матеріально-технічне та фінансове забезпечення суб'єктів надання послуг соціального спрямування, соціально-економічні втрати у зв'язку з тривалими бойовими діями на території країни
Організація муніципальних суб'єктів, що надають соціальні послуги (центри надання соціальних послуг) із відповідним кадровим та методичним забезпеченням, суттєвим матеріально-технічним потенціалом	Відсутність належного досвіду у координаційному та методичному супроводі соціальних послуг у відділах соціального захисту населення
Підвищення готовності керівників сектору соціального захисту населення до впровадження інноваційного досвіду управління соціальним захистом у практичну діяльність	Обмежена кількість соціальних послуг у діяльності суб'єктів надання соціальних послуг, стихійність надання вже наявних послуг соціального значення
Зацікавленість у розвитку системи надання соціальних послуг населенню	Відсутність у територіальних громад перспективних планів впровадження нових соціальних послуг для мешканців територіальних громад
Запровадження підходу надання соціальних послуг через центри надання адміністративних послуг як основа для подальшого запровадження інноваційних урядових реформ	Обмеженість кількості соціальних послуг, що подаються на територіях поза межами територіальних громад, що характеризуються складною транспортною інфраструктурою, окупація окремих територій країни
Наявність високої обізнаності управлінських кадрів щодо рівня сучасних стандартів надання послуг у соціальній сфері	Недостатність можливостей для професійного зростання та підвищення кваліфікації працівників у сфері надання соціальних послуг
Наявність зацікавленості суб'єктів господарювання та бізнесу у розвитку соціального захисту громад	Обмежений доступ керівництва територіальних громад до обміну кращим досвідом щодо провадження інновацій у сфері соціального захисту населення
Можливості	Загрози
Впровадження ефективних інноваційних продуктів у сфері соціального захисту на рівні держави та регіону	Неефективне використання ресурсного потенціалу у територіальних громадах, зокрема корупція

Більш активне використання у практичній діяльності інструментів децентралізації	Ухвалення законодавчих нормативів та урядових рішень, які ускладнюють реформу соціального захисту на регіональному рівні через ігнорування місцевих потреб та демографічних особливостей територіальних громад
Розвиток міжсекторального співробітництва між місцевою владою та суб'єктами господарювання	Непослідовна законодавча політика у сфері соціального захисту, що призводить до хаотичного розподілу бюджетних коштів
Підвищення зацікавленості донорів у фінансуванні соціальних проєктів, зокрема тих територіальних громад, що розміщують велику кількість переселенців	Поширення підходу щодо відсторонення держави від відповідальної соціальної підтримки громадян
Запровадження вітчизняного та міжнародного інноваційного досвіду щодо розвитку соціального захисту на місцевому рівні	Неефективне застосування громадського контролю за розвитком регіональної соціальної політики
Більш ефективне використання переваг діджиталізації соціальної сфери територіальних громад	У зв'язку з воєнними подіями в країні утруднений зворотній зв'язок між місцевою владою та центральною, зокрема щодо інформування про реальне становище у регіонах, окреслення проблемних аспектів та надання пропозицій у сфері удосконалення соціальної політики
Розроблення платформ для забезпечення професійного розвитку працівників, що здійснюють свою діяльність у сфері надання послуг соціального спрямквання	Зменшення соціальної відповідальності бізнесу у сфері соціального захисту, релокалізація бізнесу у безпечні регіони
Збільшення кількості каналів для інформування мешканців територіальних громад про зміни у сфері соціального захисту	Наявність загрози відтоку працівників ключових спеціальностей через нестабільне соціально-економічне та безпекове середовище

Джерело: згруповано автором

Виклики окреслено, ґрунтуючись на взаємозв'язках та співвідношеннях недоліків і можливостей, які визначають необхідність інтенсифікації недоліків із метою гарантування втілення можливостей на зовнішньому рівні. На базі сформульованих найістотніших співвідношень недоліків і можливостей визначені найзначніші виклики:

– покращити ступінь інформованості населення територіальних громад, зокрема застосовуючи цифрові засоби, значно більше залучати населення до

надання соціальних послуг, збільшити канали інформування громадян у публічній сфері;

– гарантувати введення досвіду й “кращих практик” територіальних громад до розвитку системи надання публічних послуг за допомогою застосування інструментів міжмуніципального співробітництва, які можна використовувати в соціальній галузі, поліпшення методичного забезпечення галузі надання соціальних послуг із боку центральної влади, аналітичних структур, дослідницьких і освітніх інституцій;

– збільшити перелік соціальних послуг, які надаються за межами невеликих територіальних одиниць, зважаючи на обмежену транспортну мобільність;

– гарантувати змоги для професійного зростання персоналу сектора надання соціальних послуг за допомогою різноманітних платформ для гарантування професійного зростання працівників сфери надання соціальних послуг, пролонгування процедури стандартизації соціальних послуг і професій названої галузі, введення нових державних гарантій покращення якості послуг і збільшення їх переліку.

Ризики окреслюються, ґрунтуючись на взаємозв'язках та співвідношеннях недоліків і загроз, дають поняття щодо необхідності виправлення недоліків для того, щоб запобігти згубному впливу зовнішніх ризиків. Найнебезпечнішими ризиками подальшого розвитку і діяльності системи надання соціальних послуг вважаються такі:

– брак у територіальних громад досвіду стратегічного планування і використання програмно-цільового методу в соціальній галузі, що може негативно впливати в результаті ухвалення парламентських і урядових рішень, які переобтяжують здійснення реформ у галузі соціальних послуг, незакономірності в ухваленні рішень у соціальній галузі, що зумовлює непродуктивне використання бюджетного фінансування, припинення донорських

проектів, націлених на допомогу соціальній галузі, скорочення уваги бізнесу щодо заходів у аспекті соціальної відповідальності;

- неналежний ступінь матеріально-технічного й фінансового забезпечення роботи надавачів соціальних послуг;

- брак досвіду координаційного й методичного супроводу соціальних послуг із боку відділу соціального захисту населення, що може негативно впливати у разі відсторонення загальнодержавного й регіонального рівнів публічної влади від консультативного, а також методичного супроводу сектора соціальних послуг територіальних громад;

- недостатній потенціал для професійного зростання персоналу сфери надання соціальних послуг, що по-особливному може значно впливати в результаті відтоку працівників потрібних спеціальностей і певного рівня кваліфікації за межі міста, регіону, держави;

- обмежений перелік соціальних послуг, які надаються за межами невеликих територіальних одиниць у контексті обмеженої транспортної мобільності, що небезпечно під час надмірної політизації соціальної політики, зниження уваги бізнесу до заходів у аспекті соціальної відповідальності.

Позитивні моменти окреслюються, ґрунтуючись на взаємозв'язках і співвідношеннях переваг і можливостей, дають розуміння ймовірних “точок зростання”. До переваг розвитку системи надання соціальних послуг належать:

- високий професіоналізм, а також інноваційні підходи до здійснення діяльності персоналу сфери соціального захисту населення невеликих територіальних одиниць;

- існування діяльності організацій громадянського суспільства (далі – ОГС), які зацікавлені в розвитку системи надання соціальних послуг;

- зростання кадрових і методичних можливостей, покращення матеріально-технічної бази сформованого муніципального надавача соціальних послуг, яким є Центр надання соціальних послуг;

- подальший розвиток практики введення надання адміністративних послуг соціального плану за допомогою Центру надання соціальних послуг.

На основі проведеного аналізу розглянемо сценарії розвитку ефективності публічного управління у сфері соціального захисту на регіональному рівні.

Завдяки використанню сценарного моделювання з'явиться можливість враховувати існуючий стан соціального захисту населення в громадах, а також характерні риси розвитку громад під час реформування, діяльності партнерських секторів і надання соціальної допомоги вразливим категоріям.

Кожен сценарій базується на базових сценарних припущеннях, враховуючи ймовірність змін, що можуть відбутися, зазнаючи впливу загальнодержавних і місцевих процесів чинників впливу.

За основну сценаріїв обрано розробку песимістичного (інерційного) реалістичного (цільового) та оптимістичного (модернізаційного).

Песимістичний (інерційний) сценарій розвитку системи надання соціальних послуг створюється на базі припущень, що баланс зовнішніх і внутрішніх чинників впливу на стан громад, як територіальної соціально-економічної системи, залишається незмінним, іншими словами, систематичність станів системи зазнає змін за інерцією, соціально-економічний розвиток держави не допомагає становленню соціальної галузі. Так, законодавство, епідеміологічна ситуація, політична обстановка не зазнають змін, військовий конфлікт триває чи заморожується, зростає зубожіння громадян, незначно зменшується рівень корупції. Змоги самоврядування обмежуються на державному рівні, ресурсів громад недостатньо для розвитку й гарантування владних і наданих повноважень стосовно соціального захисту громадян.

Ефект песимістичного (інерційного) сценарію на регіональному рівні:

- тенденції зміни демографічної ситуації на найближчий період продовжують залишатися негативними: віковий склад громадян змінюється в напрямку “старіння” населення і зменшення його працездатної частини, через що збільшується кількість тих, хто отримує соціальні послуги, догляд;

- не зменшується чисельність пільгових категорій, які виживають завдяки державним соціальним виплатам (матері-одиначки, багатодітні сім’ї, сім’ї, які одержують із малозабезпеченості тощо);

- перелік соціальних послуг не розширюється, не вводяться інноваційні зразки соціальної роботи, громадяни не одержують потрібний спектр допомоги, частина громадян самовиживає;

- невисокий рівень зарплат персоналу соціальної галузі зумовлює плінність кадрів, не заохочує до зростання професійності.

Як результат погіршується якість і результативність послуг соціальної допомоги, серед населення громад переважають патерналістичні настрої стосовно одержання допомоги від органів державної влади різного рівня, посилюється соціальна напруга серед громадян.

Оптимістичний (модернізаційний) сценарій розвитку системи надання соціальних послуг базується на припущеннях, що чинники, за котрих створюються найбільш сприятливі зовнішні та внутрішні методи впливу, зазнають змін у позитивному аспекті, громади дієво застосовують змоги на тлі динамічного суспільно-економічного розвитку держави.

Результати модернізаційного сценарію на місцевому рівні:

- державні й регіональні органи публічного управління ініціативно сприяють розвитку соціальної галузі, вводять нові стандарти надання соціальних послуг. Забезпечують матеріально-технічну, методичну, а також фінансову допомогу;

- громади утворюють свою ідентичність і динамічно зростають;

- утворені основні документи громад, що гарантують планові зміни й поліпшення: стратегія соціального захисту, соціальний паспорт громад;
- в громадах уводяться інноваційні підходи щодо надання соціальних послуг, створюються відповідні умови для того, щоб по-максимуму охопити соціальними послугами всі соціально незахищені категорії громадян, згідно з потребами кожного отримувача;
- громади результативно використовують державні субвенції для розвитку соціального захисту, займаються залученням громадських і благодійних організацій до розвитку соціальної галузі;
- рівень обізнаності населення громад, розуміння й поінформованості стосовно власних прав, можливостей і обов'язків підвищується. Населення активно задіяне у вирішенні питань соціального розвитку громад, налагодження сприяння вразливим категоріям громадян.

Як наслідок покращується якість соціальних послуг, а також рівень життя у громадах.

Реалістичний (цільовий) сценарій розвитку системи надання соціальних послуг є наслідком критичної оцінки, а також ймовірних обмежень створення системи припущень оптимістичного сценарію розвитку: громади вживають заходів для розвитку, однак тенденції змін суспільно-економічного становища держави загалом продовжують залишатися без значних змін.

Результати реалістичного сценарію на місцевому рівні:

- реформа управління в системі соціального захисту закінчена, окреслені повноваження і функції органів управління системою соціальних послуг на державному, регіональному й місцевому рівнях;
- органи місцевого самоврядування ефективно застосовують змоги фінансування ззовні, проєктів міжнародного технічного сприяння, дякуючи високому професіоналізму керівників, а також усіх працівників системи надання соціальних послуг;

- основні планові документи громад: стратегія, соціальний паспорт громад напрацьовані;
- основні соціальні послуги встановленої якості надаються згідно з запитами вразливих категорій громадян;
- громади по-максимуму застосовують державні субвенції на розвиток соціальних послуг, збільшується надання послуг за допомогою Центру надання адміністративних послуг, водночас реалізують заходи стосовно залучення до надання соціальних послуг недержавних організацій.

Як наслідок поволі зростає активність населення громад, соціальна свідомість і поінформованість щодо питань соціального захисту й підтримки, якість соціальних послуг і рівень життя населення поволі покращується.

Підсумовуючи усе вищесказане, можемо зробити висновок, що соціальний захист населення має здійснюватися в межах державної стратегії подолання бідності, котра повинна зважати на такі пріоритетні вектори його розвитку: врегулювання законодавчо-нормативної бази, зокрема вирішення спірних положень, а також концентрація всього комплексу регулюючих положень в одному Соціальному кодексі; покращення надання соціальної допомоги, зокрема додержання принципу адресності соціальних виплат із послідовною відмовою від загальних пільг і субсидій; забезпечення умов для гарантування самозахисту населення, іншими словами, можливостей працевлаштування з гідною реальною заробітною платою; проведення результативного перерозподілу фінансів від крупного бізнесу на користь простих працівників; гарантування однакового фінансування програм соціального захисту, зокрема формування трирівневої пенсійної системи, загальнообов'язкового медичного страхування, зростання значення місцевих бюджетів й органів самоврядування в соціальному забезпеченні, заохочення до благодійних заходів, акцій соціально-етичного маркетингу, соціальної відповідальності бізнесу.

3.2. Формування Комплексної системи удосконалення механізмів реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні

Зважаючи на особливості та глибину змін, що відбулися у суспільстві в Україні, та беручи до уваги незадовільний стан і тенденції погіршення соціального розвитку, обґрунтування, напрацювання і реалізація продуманої та погодженої із закономірністю реформ модернізації державної політики в галузі соціального захисту стають по-особливому актуальними. У даному контексті пропонуємо нижче комплексну систему удосконалення механізмів реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні (рис. 3.3).

I. Удосконалення нормативно-правового механізму реалізації соціального захисту на регіональному рівні.

Нормативно-правове забезпечення модернізації державної політики в сфері соціального захисту вимагає формування єдиної системи соціального захисту, що дасть змогу оминати дублювання та розбіжності в законах з одного й того ж питання та, крім того, сформувати внутрішньо несуперечливу систему законодавчих актів. Ми переконані, що терміновим питанням вважається напрацювання й ухвалення закону, котрий би окреслив єдиний порядок надання пільг, містив би ефективні механізми їх втілення і фінансування, зважав на доходи та матеріальне благополуччя пільговика і його сім'ї, що дасть змогу налагодити систему пільг та забезпечить соціальну справедливість.

Покращить соціальний захист громадян, що працюють, ухвалення законів про загальнообов'язкове медичне страхування і про введення накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, покращення законодавства в частині повноважень проведення державного нагляду в системі накопичувального пенсійного забезпечення.

удосконалення нормативно-правового механізму реалізації соціального захисту на регіональному рівні:

- створити єдину систему соціального захисту;
- на законодавчому рівні виробити єдині стандарти якості та доступності послуг соціального спрямування для місцевих органів виконавчої влади та здійснювати контроль за їх дотриманням;
- здійснити розробку та впровадити національні стандарти виховання, освіти, медичного та соціального захисту дітей;
- розробити та прийняти закон, який визначав би алгоритм єдиного порядку надання пільг, включав би дієвий механізм їх реалізації та фінансування, забезпечував врахування доходів і матеріального добробуту пільговиків та їх сімей з метою впорядкування системи пільг та забезпечення соціальної справедливості;
- прийняти закон про загальнообов'язкове медичне страхування та накопичувальну систему пенсійного страхування, забезпечити державний нагляд за системою накопичувального пенсійного забезпечення та ін.;

КОМПЛЕКСНА СИСТЕМА УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Мета: забезпечення соціального захисту населення окремих регіонів відповідно до їхніх внутрішніх потреб та запитів спираючись на соціально-економічний розвиток та фінансові можливості, дотримуючись національних та міжнародних стандартів визначених законодавством України.

удосконалення організаційного механізму реалізації соціального захисту на регіональному рівні:

- оптимізувати соціальні та державні інститути (забезпечити структурно-функціональну обумовленість у роботі таких інституцій, як міністерства, відомства, відповідні управління у місцевих органах влади, соціальні служби та ін.);
- диференціювати підходи до соціального захисту різних категорій населення;
- змінити функції міністерств і відомств щодо установ, які підпорядковуються їх відповідальності, тобто замість опікування та контролю виконання рутинних задач необхідно визначити стратегічні напрями і контролювати результати роботи;
- розширити функції міністерств та відомств, які підпорядковуються їх відповідальності, зокрема надати місцевим органам виконавчої влади більшу самостійність у прийнятті рішень;

удосконалення фінансово-економічного механізму реалізації соціального захисту на регіональному рівні:

- оптимізувати видатки на соціальні цілі та раціонально їх використовувати;
- здійснити ефективні та раціональні фінансово-економічні заходи, залучити позабюджетні джерела фінансування;
- поєднати державні та приватні форми фінансування соціального захисту;
- розробити систему критеріїв та індикаторів ефективності отриманих результатів, за допомогою яких регулярно моніторити основні заходи у соціальній сфері;
- запровадити прогресивну шкалу оподаткування всіх доходів, ввести податок на предмети розкоші та ін.

Рис. 3.3. Комплексна система удосконалення механізмів реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні

Джерело: власна розробка автора

Для того, щоб зменшити нерівність доступу до соціальних благ та послуг між дітьми в сім'ях із різним рівнем добробуту, між дітьми, які живуть у сільських населених пунктах та містах, між дітьми, що проживають з батьками та в закладах системи соціального захисту, доречно розробити й запровадити національні стандарти виховання, освіти, медичного й соціального захисту дітей.

Значуща складова політики соціального захисту на регіональному рівні – це методологічні інструменти оцінки якості їх надання. Постановою Кабінету Міністрів України від № 449 від 1 червня 2020 р. затверджено Порядок проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг [145]. Він окреслює процес здійснення моніторингу надання й оцінки якості соціальних послуг, вводить єдиний підхід до збору, обробки, узагальнення відомостей про здійснення названих моніторингу й оцінки в структурі надання соціальних послуг. Вважаємо, що цей порядок потребує покращення, зокрема на регіональному рівні, з метою виконання таких завдань:

1. Застосування науково обґрунтованих та уніфікованих підходів до формування єдиного переліку показників зовнішнього моніторингу та оцінки, а також методів їх обчислення, що використовуються різними установами та організаціями під час виконання різних програм і проєктів.

2. Аналіз інформації про кількість та якість наданих соціальних послуг, прогнозування соціальних ефектів програм розвитку громад, а також підготовка пропозицій щодо необхідних оперативних заходів.

3. Розвиток статистичної бази в сфері реалізації регіональної соціальної політики через поліпшення методів обліку й звітності та підвищення професійної підготовки фахівців.

4. Систематичне збирання, оброблення та аналіз показників регіонального моніторингу та оцінки якості надання соціальних послуг місцевими органами влади, установами та громадськими організаціями.

5. Удосконалення методів збирання, зберігання та використання даних моніторингу та оцінки якості надання соціальних послуг із використанням новітніх інформаційних технологій.

6. Створення та підтримка електронних систем і баз даних моніторингу та оцінки, що надають інформацію на запит зацікавлених місцевих органів влади та інших сторін.

Із метою поліпшення системи надання соціальних послуг слід звернути більшу увагу на якісні аспекти, такі як результативність, індивідуальний підхід, своєчасність, доступність, відкритість та повага до користувачів, а також професійна компетентність фахівців у сфері соціальної роботи. Одночасно, практична спрямованість соціальної роботи повинна базуватися на дотриманні таких принципів:

1. Розгляд соціальної роботи має бути важливою складовою системи публічного управління, що охоплює такі сфери, як послуги, освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення та дозвілля.

2. Головна мета системи соціальної роботи повинна полягати у захисті прав та сприянні розвитку потенціалу кожної особи.

3. Визначення особливостей системи соціальної роботи має враховувати взаємозв'язки та вплив як внутрішніх, так і зовнішніх факторів.

4. Розроблення моделі соціальної роботи повинно ґрунтуватися на загальній методологічній основі, яка передбачає врахування потреб соціально вразливих груп населення.

5. Залучення громади до публічного управління в галузі соціальної роботи передбачає налагодження співпраці, розвиток потенціалу та надання технічної підтримки з метою зміцнення та покращення дієвості громади.

Стосовно умов введення накопичувальної системи тривають численні дискусії. Поки Україна не здобула незалежність, не існувало потреби в організації накопичувального пенсійного страхування, тому що держава була єдиним

роботодавцем. Проте наразі пенсійне забезпечення виконується відповідно до тієї ж солідарної системи. Перевагою солідарної системи є захист пенсій від ринкових коливань, проте подібна система є чутливою до демографічних ризиків. Частку внесків, яка скеровуватиметься в накопичувальну систему, необхідно збільшувати кожного року, одночасно перекладаючи її з роботодавця на працівника, в такий спосіб послаблюючи навантаження на фізичних осіб-підприємців (далі – ФОП), із одномоментним підвищенням заробітної плати. Послідовне зростання частини внеску до накопичувальної системи дасть змогу Пенсійному фонду України пристосуватися до новітніх умов і нормально функціонувати солідарній системі.

Як зауважують науковці, “коли формується накопичувальна система, варто врахувати можливе розширення меж інвестицій в зарубіжні грошові активи, оскільки вітчизняний фондовий ринок володіє обмеженими можливостями засвоювати вкладення. В разі серйозного інвестування коштів у межах країни, враховуючи недосконалий стан, у якому перебуває фондовий ринок, фінансові механізми зростуть у своїй вартості, в той час як дохідна здатність системи накопичення зменшиться. Аналогічними є процеси і в недержавному пенсійному страхуванні. Обрання пенсійних фондів, які займатимуться обслуговуванням накопичувального рівня, має відбуватися в результаті конкурсу, головні критерії можуть характеризуватися: кількістю клієнтів, які були додатково залучені і які починають працювати; обсягами, яким дорівнюють адміністративні видатки; вартістю одиниці пенсійних активів; рівнем надання послуг та ін. В регулярно здійснюваному конкурсі мають брати участь усі пенсійні фонди, й не важливо, займаються вони накопиченнями, чи цей рівень діяльності ними не охоплений. Важливо, щоб не відбувалося зміни умов, відповідно до яких фонду вдалося стати переможцем конкурсу, до часу, коли проводитиметься наступний конкурс. Якщо фонди конкуруватимуть між собою, це сприятиме тому, що ринок отримає наявність найкращих умов, які запропонує застрахованим і страхувальникам.

Пенсійним фондам недержавного сектора доцільно зайнятися створенням кількох видів вкладення фінансів, де в різному співвідношенні будуть загрози й дохідність (види можуть бути: ризиковим, поміркованим, консервативним), аби у клієнтів була можливість вибору прийняттого для них варіанта” [181]. До того ж, важливе значення має передбачення умов переходу з одного варіанту на інший. Передусім потрібно сформувавши процедури, які зроблять неможливими шахрайство і зловживання на другому й третьому рівнях. Це має відношення насамперед до системи обліку фінансів.

Ще одним вектором покращення діяльності недержавного пенсійного фонду (далі – НПФ) є започаткування особистої відповідальності тих, хто керує роботою фонду. В міжнародному досвіді особи, які займають відповідальні посади, особисто відповідальні (матеріально) за результати діяльності адміністратора й компанії з управління активами фонду. Зростанню довіри громадян сприятиме також і оприлюднення справжніх власників пенсійних фондів та інших фінансових посередників.

Щодо обов’язкового медичного страхування, його впровадження залишається актуальним, але наразі малоімовірним. Поточна система фінансування охорони здоров’я в Україні лише на одну восьму задовольняє потреби медичних закладів, при цьому майже 70 % коштів йде на зарплати медичних працівників. Очевидно, за таких умов недостатньо ресурсів спрямовується на фінансування медичних технологій. Тому потрібно знайти шляхи для залучення коштів з інших джерел, з одного боку, і поліпшення якості медичного обслуговування – з іншого.

Ми вважаємо, що лікарняні каси (далі – ЛК) є найкращим варіантом введення медичного страхування, яке має здатність охопити більшість громадян. Лікарняні каси реагують на щоденні суспільні потреби в соціально доступному та якісному забезпеченні медичною допомогою. Робота лікарняних кас ґрунтується на страхових принципах, через це їх можна обговорювати як варіант

добровільного медичного страхування. Як засвідчує світова практика, ЛК можуть ефективно співіснувати й бути доповненням до обов'язкового медичного страхування, а в певних державах (Ізраїль) бути також головною моделлю медичного страхування (як обов'язкового, так і добровільного).

Оскільки внески вирізняються невисокою вартістю, “навіть малозабезпеченим категоріям громадян доступне членство в лікарняних касах, і, відповідно, якісні медичні послуги, які полягають у: обстеженні, діагностиці, лікуванні, якщо планується операція, лікарняна каса надає потрібні матеріали й медикаменти. Наскільки відповідною є надана допомога, перевіряють лікарі-експерти. В Україні якраз лікарняними касами вперше відбулося створення державного формуляра лікарських засобів, що виходить з регулярною періодичністю, здійснюється реалізація лікувальних протоколів. Серед переваг ЛК – прозорість системи, за якою залучаються асигнування для медичного обслуговування як особисті внески, здійснені членами, підприємствами, організаціями в солідарній формі, та розумне користування цими асигнуваннями з використанням сучасних інформаційних технологій” [40]. Щоб покращити результативність, лікарі-практики теж мають бути залучені до менеджменту призначення й використання ресурсів. Стимулом продуктивно й із користю застосовувати лікарські засоби для них може стати: “фінансова відповідальність лікарів щодо використання ресурсів ЛК; моніторинг показників дотримання стандартів та вартості лікування; надання доступу лікарю до інформації щодо результатів лікування чи діагностики” [166].

Щоб успішно й злагоджено працювати, лікарські каси мають взаємодіяти з місцевими органами влади й управлінням охорони здоров'я. Крім того, потрібно організувати філії функціонуючих лікарських кас у райцентрах, тому що в мешканців містечок, селищ і сіл менше можливостей одержати якісне медичне обслуговування. Новий світовий та вітчизняний досвід, хоча й незначний, вказує

на те, що в ЛК є великий потенціал, що дасть змогу зробити кращим медичне обслуговування, а також перейти до медичного страхування.

Треба відзначити, що соціальний захист членів сімей військовослужбовців є ваговою складовою їхньої трудової діяльності. Водночас варто зауважити, що головною особливістю такого захисту є її системність. Іншими словами, членам сімей військовослужбовців забезпечуються заходи соціального захисту від того часу, як військовослужбовця прийнято на службу, й діють протягом періоду несення його всієї служби, іншими словами, довічно, за винятком ситуацій, що визначені законодавством.

Щоб поліпшити соціальний стан членів сімей військовослужбовців, потрібне покращення їхнього соціального захисту. А саме, внесення змін до законів України та інших нормативно-правових актів за різними напрямками, з-поміж котрих виділяють: покращення законодавства щодо питань збільшення соціального захисту членів сімей військовослужбовців; погодження рівня матеріального й решти видів забезпечення, з визначеними для них законодавством правами та свободами. Це пов'язано із тим, що соціальний захист як військовослужбовців, так і членів їхніх сімей, підтримка їхнього життя на відповідному рівні є ваговою складовою соціальної політики держави, що несе відповідальність за благополуччя, розвиток та безпеку своїх громадян.

Великим недоліком існуючої системи пільгового забезпечення учасників бойових дій є положення, відповідно до котрого більшість існуючих пільг передбачає компенсаторний, а не мотивувальний напрям. Таким чином, наявна система пільг не може гарантувати належний рівень життя для учасників бойових дій. Зважаючи на це, створення системи пільгового забезпечення названої категорії осіб вимагає абсолютно іншого підходу, що забезпечуватиме передумови для їхнього пристосування до мирного життя, отримання ними компетенцій і навичок, що потрібні для успішної самореалізації.

Не втрачає актуальності, крім того, потреба у врегулюванні на законодавчому рівні й розвитку діяльності волонтерських організацій. Серйозним є питання покращення законодавства для формування передумов, що потрібні для реабілітації й соціальної адаптації учасників бойових дій на рівні центральних і місцевих органів державної влади, залучаючи можливості бізнес-сфери, волонтерських, громадських та міжнародних організацій.

Згідно з чинними нормативно-правовими актами, військові, після того, як закінчують службу в Збройних силах України (далі – ЗСУ), отримують статус цивільних осіб та, як наслідок, позбуваються права одержувати допомогу у військових шпиталях. Із огляду на це, важливу роль відіграє передбачення для демобілізованих військовослужбовців змоги лікувати вияви посттравматичних синдромів й решти хвороб, що з'явилися в результаті здійснення військової служби, не в цивільних, а у військових медустановах, у яких їм зможуть надати специфічну висококваліфіковану допомогу навіть після того, як завершено строкову службу.

II. Удосконалення організаційного механізму реалізації соціального захисту на регіональному рівні.

Значного покращення вимагає система налагодження соціальної роботи на регіональному (місцевому) рівні, що має зв'язок зі своєрідністю трансформаційних процесів у результаті реформування місцевого самоврядування, становлення територіальних громад, децентралізації державного управління. Своєрідність публічного управління в секторі соціальної роботи зводиться до зростання змог та самостійності громадян щодо подолання життєвих проблем, створення зв'язків із соціальними службами й іншими організаціями, що мають відповідні ресурси та пропонують належні соціальні послуги. Варто погодитися з Т. Іващенко, що “зміна економічних взаємин у процесі трансформації економіки зумовлює відповідні реформи інституційної структури, коли певні інститути припиняють своє існування, з обов'язковим

формуванням інших, більш ефективних в сучасних ринкових умовах. Особливо це справедливо для сучасної української економіки в цілому, яка знаходиться в умовах фінансово-економічної кризи і для якої характерний пошук ефективних інструментів економічного характеру і способів, відповідно до яких в інституційному плані буде організовано соціально-економічну систему, щоб і надалі зберігати й активно створювати соціальні блага, підтримувати стан національного здоров'я, забезпечувати населенню соціально-економічний захист, взявши за основу оптимальний у соціальному аспекті баланс, що існує в розподілі національного прибутку” [88].

До основних пріоритетів удосконалення організаційного механізму реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні пропонуємо долучити низку заходів. Головними завданнями публічного управління в секторі соціальної роботи є: формування органами державної влади й місцевого самоврядування відповідних умов для соціальної допомоги та соціально-правового захисту вразливих верств громадян, повноцінного розвитку; створення належних умов для того, щоб діти росли в комфортному середовищі, додержання їхніх прав, запобігання соціальному сирітству; сприяння виховним можливостям родин, надання соціальних послуг сім'ям, які потрапили в складні життєві обставини, внутрішньо переміщеним особам, учасникам бойових дій тощо.

Необхідне також проведення оптимізації мережі певних установ системи соціального захисту і видатків з метою їх утримання, з одномоментним покращенням якості надання соціальних послуг; перепрофілювання дитячих будинків у будинки сімейного типу; трансформації стаціонарних закладів на допоміжні служби, які дадуть змогу неповносправним жити, не відриваючись від суспільства, а також одержувати реабілітаційні послуги за місцем проживання чи в центрах денного перебування.

Потрібно переглянути державні соціальні програми. Це дасть змогу скоротити їх чисельність та дозволить збільшити їх цільове фінансування, а також

покращити їхню дієвість. Вимагає перегляду також методика розрахунку розміру прожиткового мінімуму й показників бідності, зважаючи на місцеві характеристики рівня й глибини бідності; покращення методики розрахунку межі бідності окремо для великих та малих міст та сільської місцевості, тому що існує великий розподіл витрат мешканців тощо.

Не втрачає актуальності втілення низки інформаційно-пропагандистських та адміністративних заходів стосовно профілактики соціального сирітства, безпритульності й бездоглядності дітей, формування у соціумі позитивної репутації багатодітних сімей та надання переваг сімейним формам улаштування дітей-сиріт і дітей, які позбавлені батьківського піклування.

Із метою інтеграції осіб, що мають обмеження в життєдіяльності, усунення їх соціального виключення потрібно: підтримувати введення на всій території України інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах; слід значно більше застосовувати потенціал дистанційної освіти та роботи; збільшувати державний нагляд за тим, як роботодавці додержуються квоти щодо працевлаштування громадян, які мають інвалідність, й гарантувати їм відповідні умови роботи; доречно провести відповідну перевірку стосовно додержання нормативів та стандартів під час формування безбар'єрного середовища; потрібно перевіряти забудовників стосовно надання певної частини квартир для згаданої категорії населення та інше.

Ми вважаємо, беручи до уваги внесення змін у законодавство, що потрібно провести на центральному, регіональному й місцевому рівнях навчальні семінари для держслужбовців – персоналу місцевих органів виконавчої влади й посадових осіб місцевого самоврядування – стосовно характерних ознак соціального захисту й налагодження та забезпечення надання соціальних послуг на тлі воєнного стану, залучивши представників Міністерства соціальної політики України, Національної соціальної сервісної служби України, Національного агентства України з питань державної служби (далі – НАДС) тощо.

Перед організацією названих навчальних семінарів слід провести опитування стосовно навчальних потреб спеціалістів служб у справах дітей, органів соціального захисту населення, центрів соціальних служб/центрів надання соціальних послуг, які постають в умовах воєнного стану. Названі навчальні семінари повинні допомогти ознайомити їхніх учасників із характерними ознаками налагодження соціального захисту, надання й фінансування соціальних послуг на тлі воєнного стану, зокрема із: тим, як організувати процес, у ході якого надаватимуться соціальні послуги, враховуючи законодавчі новації, в період, коли запроваджено воєнний стан; послугами, які можливі як екстрені (кризові), та порядком, за яким вони надаватимуться; специфікою, що існує в підходах до критеріїв роботи, яку виконують надавачі послуг соціального спрямування, та до стандартів, встановлених державою у сфері соціального забезпечення в період воєнного стану; з'ясуванням того, які соціальні послуги необхідні жителям територіальних громад, коли діє воєнний стан; особливостями, з якими стикаються соціальна діяльність та забезпечення соціальним супроводом осіб/родин, що опинилися у непростих життєвих ситуаціях, в обставинах оголошеного воєнного стану тощо; впровадженням політики держави стосовно такої категорії, як внутрішньо переміщені особи; нагальними питаннями, які стосуються того, як забезпечуються права українських громадян завдяки застосуванню механізмів, притаманних Міжнародному гуманітарному праву; соціальною допомогою населенню (рівнем, регіональною своєрідністю, головними векторами втілення); практичними порадами щодо того, як перемогти стрес у критичних обставинах [118].

Загальна ціль реалізації згаданих семінарів – покращення знань учасників професійного навчання (держслужбовців – працівників місцевих органів виконавчої влади й посадових осіб місцевого самоврядування) стосовно використання засобів Міжнародного гуманітарного права, впровадження державної політики соціального захисту населення на регіональному й місцевому

рівнях та, крім того, покращення їхніх професійних навичок і умінь роботи з ВПО стосовно гарантування їхніх прав і свобод, забезпечення психологічної допомоги на тлі воєнного стану в Україні.

III. Удосконалення фінансово-економічного механізму реалізації соціального захисту на регіональному рівні.

Система соціального захисту, що існує, не дуже результативна, а фінансові можливості держави є невідповідними її соціальним зобов'язанням. Можна стверджувати, що на сьогодні не повністю дотримуються положення Конституції України, де Україна окреслюється як соціальна держава, оскільки значно спадає життєвий рівень більшості громадян. Наразі головна мета соціального захисту – це гарантування виживання соціально-незахищених категорій громадян і насамперед захист певних груп населення (військовослужбовців, вимушених переселенців, постраждалих тощо). На майбутнє потрібно розглядати мету, яка відповідає ст. 46 Конституції України [99], за якою людям надається право на забезпечення їх у випадку повної, часткової чи тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття через незалежні від них обставини, та, крім того, в старості й інших ситуаціях, що визначені в законодавстві. Як зазначає А. Стопчак [181], “характерними особливостями існуючої системи соціального обслуговування є її орієнтованість на стаціонарний догляд, відсутність безперервності надання послуг конкретним клієнтам, орієнтованість на пропозицію, а не на попит”. Незважаючи на суттєві зміни системи соціального обслуговування протягом останніх років, вона ще далека від міжнародних стандартів.

У контексті головних напрямків фінансово-економічного механізму необхідно здійснити такі заходи: оптимізувати видатки на соціальні цілі та раціонально їх використовувати (проведення аудиту соціальних програм, спрощення адміністративних процедур та скорочення витрат на управління соціальними програмами); здійснити ефективні та раціональні фінансово-

економічні заходи (впровадження інноваційних фінансових інструментів, таких як соціальні облигації, які залучають інвесторів для фінансування соціальних проектів; створення спеціалізованих фондів, які привертають приватний та громадський капітал для розвитку соціальних ініціатив); залучити позабюджетні джерела фінансування (встановлення партнерських відносин із корпораціями та бізнес-структурами для спільного фінансування та реалізації соціальних проектів; залучення коштів від благодійних фондів, неприбуткових організацій та інших джерел грантового фінансування); поєднати державні та приватні форми фінансування соціального захисту (створення сприятливого середовища для розвитку ДПП у сфері соціального захисту через податкові пільги, гранти та інші ініціативи; проведення конкурсів на реалізацію соціальних проектів серед приватних компаній); розробити систему критеріїв та індикаторів ефективності отриманих результатів, за допомогою яких регулярно моніторити основні заходи у соціальній сфері (встановлення чітких критеріїв та індикаторів для оцінки ефективності соціальних програм; проведення регулярного моніторингу результатів модернізації фінансово-економічного механізму) тощо.

Для того, щоб гарантувати в українському суспільстві соціальну справедливість, потрібно привести в порядок класифікацію соціальних пільг за фінансовим та майновим станом тих, хто отримує пільги, рівнем дієздатності, способом і формою надання пільг, видами й джерелами фінансування тощо. Значну роль у цьому відіграє введення точного обліку реально наданих і спожитих послуг, що вимагає напрацювання й погодження єдиних соціально й економічно обґрунтованих розрахунків норм споживання послуг за видами пільг на одну особу. Принципово важливим є захід щодо запровадження мораторію на визначення нових пільг та нових категорій пільговиків.

Модернізація державної політики в секторі соціального захисту населення України вимагає: збільшення суб'єктів процедури модернізації, зокрема приєднання недержавного сектора й інститутів громадянського суспільства до

розробки й впровадження державної політики в названій галузі; залучення соціальної чи професійної спільноти до процедур напрацювання і втілення політики для того, щоб зважати на їхні інтереси; зростання державно-приватного партнерства, зокрема й надання та встановлення нормативів, стандартів соціальних послуг недержавними організаціями, поширення волонтерства (застосування для волонтерів податкової соціальної пільги, котра б стосувалась оренди житла, транспортних витрат чи зарахування волонтерської діяльності до загального трудового стажу); зростання благодійництва; нормалізації взаємозв'язку з тими, хто отримує послуги.

На фоні обмеженого фінансування для соціального розвитку доречно розподілити джерела фінансування системи соціального захисту, збільшити значення позабюджетних джерел (недержавних пенсійних фондів, страхових фондів, фінансів благодійних організацій, спонсорства, меценатства), покращити мотивацію роботодавців щодо гарантування легальної зайнятості й виведення з тіні доходів, сплати повною мірою податків і єдиного соціального внеску, що, своєю чергою, вимагає зменшення податкового тиску, вирівнювання співвідношення страхових внесків між роботодавцем та працівником тощо.

Для економічно активних громадян, до того ж, не втрачає актуальності державна політика стосовно налагодження цивілізованих соціально-трудова відносин: створення належних умов для постійного зростання розмірів інвестицій в людські ресурси; зростання уваги до безпеки й охорони праці; усунення дисгармонії між попитом і пропозицією робочої сили, заохочення до збільшення нових якісних робочих місць відповідно до запитів певного регіону; зростання мотивації роботодавців до створення відповідних умов для легальної зайнятості, а також виведення з тіні доходів.

Під час подолання наслідків війни та створення умов для стійкого розвитку України, необхідно провадити збалансовану та обґрунтовану політику у сфері державних видатків. Державний бюджет та зовнішня допомога відіграють

ключову роль у відновленні та модернізації державного сектору, а також у підтримці відновлення приватного сектору. Основними напрямками відбудови, які потребують значного фінансування з бюджету, є: відновлення та модернізація фізичної інфраструктури, зокрема транспортної та енергетичної; соціальна реабілітація постраждалих від війни та відновлення соціальних закладів; ремонт і реконструкція житлового фонду; відновлення мережі закладів освіти та охорони здоров'я, а також проведення реформ у цих сферах; відновлення та модернізація промислових об'єктів, створення робочих місць та підтримка малих і середніх підприємств; відбудова пошкоджених аграрних об'єктів, розмінування та рекультивация земель; розширення виробничих потужностей та замовлень для військово-промислового комплексу.

Згідно з оцінками Світового банку, приблизно 80 % короткострокових економічних та гуманітарних потреб України будуть задоволені за рахунок державного фінансування. Це фінансування буде спрямоване на відновлення державних активів та підтримку приватного сектору. З огляду на обмежені внутрішні ресурси в умовах виснаженої війною економіки, адекватний обсяг зовнішньої допомоги стає критично необхідним для успішної реконструкції України. Зовнішня допомога буде направлятися в економіку через такі основні канали: збільшення внутрішніх бюджетних можливостей України для фінансування програм відбудови, коли іноземні кошти надходять безпосередньо до державного бюджету; доповнення національних програм України конкретними проектами або програмами, які фінансуються та контролюються зовнішніми донорами; надання гарантій та страхування ризиків для приватних інвестицій.

Основні аспекти реформування системи соціального захисту в Україні під час воєнних та післявоєнних періодів враховують:

1. Збільшення виплат для вразливих верств населення (осіб із низьким доходом та військовополоненим).

2. Фінансування допомоги, пов'язаної з війною (для інвалідів та сімей тих, хто загинув або зазнав травм).

3. Реалізація програм пільг та виплат для військовослужбовців та їх родин, а також надання пенсій ветеранам війни.

4. Витрати на реабілітацію постраждалих груп населення (сиріт, ветеранів війни, осіб з інвалідністю).

5. Реалізація програм, що сприяють відновленню робочих місць (підтримка при переїзді, допомога у адаптації, субсидії на зарплату для роботодавців).

Кабінет Міністрів України користуватиметься універсальним підходом у процесі, під час якого будуть надаватися субсидії на поточний ремонт і реконструкцію помешкань, із врахуванням усіх потерпілих домогосподарств, що містить Національний план відновлення. Однак аналітиками Світового банку акцентується: беручи до уваги, що ресурси держави обмежені, а необхідність відновлення житлових приміщень велика, потрібно встановити перелік ознак, за якими визначатиметься, наскільки пріоритетним у плані інвестування й виділення субсидії є той чи інший об'єкт житлового сектора. Завдяки цьому буде надана допомога найбільш постраждалим жителям та отримана підтримка вразливими домогосподарствами. Передбачається, що зарубіжними донорами буде реконструйовано певну кількість житла, що було зруйноване, та відремонтовано частково пошкоджені об'єкти, в ході чого будуть залучені міжнародні та місцеві підрядники. Субсидювання оренди помешкань та виділення тимчасового житла (надання притулку), загалом, належатиме до зони відповідальності місцевої влади.

Найближчим часом є суттєвим створити умови для того, щоб координувати й гармонізувати національні державні видатки на відбудову із програмними документами, які пропонують зарубіжні донори. Зовнішнім донорам та міжнародним організаціям бажано взаємодіяти з національними інститутами,

сприяти зміцненню внутрішнього потенціалу держави, не прагнучи замінити чинні управлінські органи. Залучення українських інституцій і сприяння тому, аби українці відчули відповідальність за те, як саме вони відбудують свою країну, повинні увінчатися позитивними та стійкими відбудовчими результатами.

Особливу роль відіграє розгляд факторів, із погляду на головні варіанти стану системи соціального захисту. За цього існує змога окреслити техніко-технологічні, соціально-економічні та духовно-етичні рішення в управлінні соціальним захистом. Завдяки розрахунку стану факторів за головними варіантами стану системи соціального захисту буде можливість встановити типові моделі й тоді окреслити кількісні та якісні особливості векторів трансформації системи на кожному рівні соціально-економічної системи. Характерна ознака системи соціального захисту – це існування своєрідних факторів, таких, як “людський капітал”, де виражається соціальна роль особи в соціальному захисті себе і сім’ї. Відтак, “за однакових соціально-економічних обставин, за умови, що ідентичне число факторів діють рівно, сім’я може розвиватися різними шляхами. Якщо брати до уваги цей факт, можна досягти суттєвого прогресу в тому, щоб сформувані мікрорівневі стратегії, відповідно до яких отримуватиме соціальну захищеність окрема родина. Особливі фактори залучення громадян у соціальний захист, в основу визначення яких покладено цілісний аналіз циклів, що відтворюються, полягають у тому, щоб: а) створювати важливі для суспільства соціальні цінності, що виступають дійсними регуляторами в соціальному житті; б) застосовувати наявний професійно-кваліфікаційний потенціал як стартовий майданчик для того, щоб підвищувати соціальну мобільність” [110].

Кожен із видів соціальної роботи є своєрідним фактором соціального захисту, від впливу котрого залежить, як буде розвиватися система соціального захисту. Як зазначають науковці, “соціальні сподівання, які переважали раніше і в основі яких була впевненість, що створення сприятливих життєвих умов

залежить від держави, стали підґрунтям, на якому сформувалися багато поколінь громадян. Нині ця обставина здійснює дуже сильний вплив на те, яким чином будується соціальний захист як система. Тож змінити її менш гуманний рівень на гуманніший надто швидко не можна, адже варто враховувати об'єктивну наявність обігу модернізації соціального захисту (триває протягом 25 років), в основі якого лежить зміна поколінь. Під час перших 25 років в людини відбувається особова й соціальна ідентифікація, протягом наступних 25 років за її участю триває формування іншого покоління, яке виховують на чинній нині ідеології” [101]. Таким чином, ідеології можуть змінитися лише через покоління. Відтак, якщо нині умовно 7-ий – 8-ий стан соціального захисту, то для того, щоб перейти на новий якісний рівень, потрібно видозмінити співвідношення впливу факторів комплексного механізму соціального захисту населення з метою ефективного становлення соціального захисту.

Варто акцентувати: “в разі, якщо суспільний розвиток перебуває на низькому рівні, держава та її інституції приділяють недостатньо уваги соціальному захисту населення; у центрі уваги – сім'я і людина, немає компенсацій від держави; людина і суспільство не отримують повного набору, яким володіє соціальний захист; соціальному захисту притаманні стихійні значні коливання і трансформації; в міру того, як суспільство розвивається, держава та соціально-економічна система на всіх своїх рівнях потужніше впливає на соціальний захист, громадянин як центральний об'єкт уваги змінюється на сукупність усіх подальших рівнів, якими володіє соціально-економічна система, що контролює держава” [110].

Іншими словами, є багато досліджень, що стосуються впливу становлення суспільних відносин на самовизначення особистості та стратегію її життєдіяльності.

Отже, державну політику в секторі соціального захисту населення України не можна модернізувати, не використавши системний підхід. Без системного,

стратегічного мислення не вдасться реалізувати комплексні реформи, складно здійснювати координацію взаємообумовлюючих компонентів державної політики, напрацьовувати перспективи суспільного становлення. Брак системного підходу до впровадження соціальної політики держави зводить нанівець зусилля органів влади на всіх рівнях та органів місцевого самоврядування, сповільнює суспільний розвиток, зумовлює зменшення довіри громадян до влади.

Система соціального захисту населення має націлюватися на формування передумов для самостійного гарантування громадянами належного рівня добробуту. Щоб збалансувати систему соціальних послуг, потрібно її перенаправити з інститутів, що надають послуги, до попиту, котрий утворюють ті, хто користується згаданими послугами. Крім того, розвитку ринку послуг буде допомагати формування однакових умов усіх надавачів соціальних послуг. До механізмів модернізації державної політики зараховуємо три механізми: організаційний, нормативно-правовий, фінансово-економічний. Втілення названих механізмів вимагає виконання головних управлінських рішень, а саме: оптимізувати соціальні та державні інститути (забезпечити структурно-функціональну обумовленість у роботі таких інституцій, як міністерства, відомства, відповідні управління у місцевих органах влади, соціальні служби та інші); диференціювати підходи до соціального захисту різних категорій населення; змінити функції міністерств і відомств щодо установ, які підпорядковуються їх відповідальності, тобто замість забезпечення та контролю виконання рутинних завдань необхідно визначити стратегічні напрями і контролювати результати роботи; розширити функції міністерств та відомств, які підпорядковуються їх відповідальності, зокрема надати місцевим органам виконавчої влади більшу самостійність у прийнятті рішень; створити єдину систему соціального захисту; виробити єдині стандарти якості та доступності послуг соціального спрямування для місцевих органів виконавчої влади та

здійснювати контроль за їх дотриманням; здійснити ефективні та раціональні фінансово-економічні заходи, залучити позабюджетні джерела фінансування; поєднати державні та приватні форми фінансування соціального захисту; розробити систему критеріїв та індикаторів ефективності отриманих результатів, за допомогою яких регулярно моніторити основні заходи у соціальній сфері.

3.3. Впровадження управлінських інноваційних механізмів у процесі реалізації соціального захисту на регіональному рівні

Розвиток людства, зміна його цінностей супроводжуються посиленням проблем, що мають соціальні ознаки. Це ставить вимогу щодо введення нетрадиційних підходів до надання громадянам соціальної допомоги, напрацювання сучасних соціальних методик, застосування сучасних методів соціальної роботи. Погоджуємося з В. Николаєвою у тому, що “нинішній стан, у якому перебуває вітчизняна соціальна галузь, ставить перед публічними управлінськими органами завдання знайти нові підходи до того, яким чином організувати соціальний захист населення, соціальну підтримку, якісні соціальні послуги не лише на рівні держави та регіону, а й у громаді, наповнити гарантовані Конституцією права і свободи громадян реальною суттю. Сучасним концепціям публічного управління, в яких акцентується на гідному рівні надання населенню послуг, притаманне врахування інформаційних імперативів. Відповідно до інформаційної парадигми, одного з аспектів публічного управління, інформація розглядається як стратегічний ресурс. Від того, наскільки управлінські процеси забезпечені інформаційним інструментарієм, залежить, яким чином будуть затверджені ефективні управлінські рішення. Країнами ЄС відбулося затвердження основних ідей, програми й заходів стосовно користування інформаційними та комунікаційними технологіями в публічному управлінні, оформлене в концепцію електронного уряду, реалізація якої полягає

в тому, щоб публічні послуги могли надаватися в цілому шляхом використання Інтернету на кожному із владних щаблів” [124].

Наразі залишається поза сумнівом той факт, що європейський напрям розвитку – це державний пріоритет для України, а країни Європи (наприклад, Німеччина, Швеція, Австрія) вважаються гарною ілюстрацією того, як панує верховенство громадянського суспільства й соціально-орієнтованої економіки. Будь-яке економічне, технічне, соціальне, культурне становлення, а також труднощі, що з ним пов’язані, ставлять перед будь-якою окремо взятою державою, й перед світом загалом, нові завдання, розкривають нові перспективи. Держави Європи заради формування таких перспектив, оптимального втілення їх можливостей та вирішення проблем, що виникають, із огляду на це, велику увагу зосереджують на інноваційних технологіях у різних галузях.

Важливість інноваційного розвитку актуалізувала також економічна криза, що поставила вимогу ухвалювати нетипові політичні, економічні, соціальні, технологічні рішення політиків, публічних службовців, бізнесменів, політиків різного рівня. Коли говорять про інновації та інноваційну діяльність, то вони передусім пов’язуються з технологічними винаходами, новими економічними стратегіями й процедурами, однак інновації потрібні також і соціальній галузі. Напрямок України до Євросоюзу визначається не тільки за допомогою економічного й політичного компонента, а й соціального, що вважається не менш важливим і відчутним для громадян, порівнюючи з попередніми двома. Саме соціальні інновації повинні бути тим мотивом, що має здатність кардинально змінити стан справ у соціальній галузі України, а також оптимізувати її роботу.

Україна як демократична європейська держава виявляє повагу до соціальних цінностей Євросоюзу та намагається сформувати свою соціальну систему, подібно до тих, які вже протягом багатьох років із успіхом діють в Західній Європі. Владі стає зрозумілою аксіома: не розвинувши соціальну сферу, Україні не вдасться стати частиною Європейського Союзу, а соціальна сфера в

Україні наразі вимагає здійснення реформ та інновацій. Інноваційний вектор розвитку соціальної сфери України повинен бути одним із ключових напрямів розвитку нашої держави на шляху до європейського соціального середовища.

Фахівці вважають, що інтегрований підхід до надання соціальних послуг є інноваційним методом соціальної роботи, який значно підвищує їх ефективність за рахунок кращої координації дій соціальних служб. Уведення нових проектів, які містять інноваційні підходи до реформування системи опіки над дітьми та роботи з вразливими сім'ями, є показником цього. Розвиток інтегрованого підходу до надання соціальних послуг вразливим сім'ям і дітям націлений передусім на гарантування права дитини на виховання у сім'ї. Зазначений підхід визначає надання соціальних послуг, ґрунтуючись на оцінці потреб дітей та сімей, створенні відповідних умов для дієвої участі клієнтів під час планування та моніторингу соціальних послуг, залученні потенціалу громади до вирішення проблем дітей та сімей, усунення складних життєвих обставин. Вдале впровадження інтегрованого підходу втілюється відповідно до принципів міцного співробітництва органів публічного управління, закладів соціального захисту дітей та громадських організацій.

Згідно з міжнародними стандартами, інновація має зв'язок із трансформацією можливого науково-технічного прогресу в реальний, що виражається у виді нового чи покращеного продукту, який введено на ринок, нового чи вдосконаленого технологічного процесу, який застосовується на практиці чи в новому підході до соціальних послуг. Слід наголосити, що одним із міжнародних етичних стандартів соціальної діяльності є реалізація новацій, застосування інноваційних технологій соціальної роботи.

Соціальна діяльність має технологію, що полягає у “сукупності засобів функціонування, завдяки яким відновлюється, зберігається або поліпшується соціальна дія об'єкта, а також вдається уникнути негативних соціальних явищ” [127]. Інноваційні технології соціальної роботи можливо сформулювати як

методи та засоби інноваційного функціонування соціальних служб і соціальних працівників, які зумовлюють якісні зміни в секторі надання соціальних послуг і постійний розвиток соціальної системи.

У сфері соціальних послуг, як і в багатьох інших сферах життєдіяльності, відбулися деякі інновації протягом останніх років, що передусім пов'язані з реформами та залученням соціальних інвестицій. До недавнього часу інновації в цьому секторі, зокрема, стосувалися реформ пенсійного забезпечення та соціальних виплат. Однак нещодавно розпочався процес формування системи надання соціальних послуг певного рівня якості, що передусім обумовлено зростанням потреби у розширенні цих послуг та різноманітні їх видів. Це призвело до появи нових соціальних послуг, що ґрунтуються на принципах соціального партнерства та деінституціоналізації (коли людина може перебувати в звичайному для неї оточенні, а послуги надаються на рівні громади), спрямованих на інтеграцію людини в суспільство, а не лише на його підтримку. Ці нові послуги враховують індивідуальні потреби користувачів і використовують індивідуальні плани для виходу із складних життєвих ситуацій.

З-поміж усіх інновацій в соціальній сфері заслуговує уваги соціальне замовлення. Застосування такого механізму є початком нового рівня співробітництва держави й недержавних організацій (далі – НДО), однією з численних особливостей розвиненого громадянського суспільства. Попри те, що в Україні розвиток механізму соціального замовлення започаткувався в жовтні 1996 р. (під час міжнародної конференції щодо проблем соціальної допомоги, що була влаштована в Одесі міським Центром соціальної допомоги), воно до цього часу продовжує залишатися інноваційним явищем, а не механізмом, що встановився на практиці. Як не прикро, але в Україні механізм соціального замовлення достатньою мірою не поширився, й через це про нього змушені говорити як про соціальну інновацію, що набула актуальності тільки протягом останнього часу. У країнах Європи та Співдружності Незалежних Держав (далі –

СНД) соціальне замовлення визнане як найбільш ефективний інструмент співпраці між владою та неприбутковими організаціями. Цей підхід полягає у реалізації комплексу заходів, що мають організаційно-правове спрямування і направлені на виконання загальнодержавних та місцевих цільових соціальних програм і проектів за рахунок бюджетних та інших коштів шляхом укладення соціальних контрактів на конкурсній основі. Соціальне замовлення – це механізм визначення та відбору результативної, корисної (заради вирішення чітких соціальних проблем) громадської ініціативи й створення належних умов для її сприяння в майбутньому, ґрунтуючись на контракті. Фінансування від держави здійснюється після того, як відбувся конкурсний розгляд послуг та спроможності НДО стосовно вирішення окреслених місцевих проблем. Відмінність зазначеного механізму від прямих державних субсидій зводиться до цільового скерування фінансів на те, щоб сприяти послугам організації.

Соціальне замовлення реалізують на основі договору (соціального контракту), що підписаний між замовником, яким є орган влади, та виконавцем – переважно не комерційною організацією. Контракт підписують на декілька років і він закріплює зобов'язання стосовно надання послуг певного змісту, кількості та якості, показники ефективності надання послуг. Це дає змогу здійснювати контроль якості та оцінювати результативність реалізації замовлення. Такий механізм можна визнати консолідацією державних субсидій та закупівлі послуг. Життєвий цикл соціального замовлення містить декілька стадій, під час яких визначають соціальні проблеми, займаються підготовкою та формуванням, а також розміщують соціальне замовлення й, окрім того, виконують його і дають оцінку результатам. Стадії соціального замовлення полягають у тому, щоб: “1) встановити і сформулювати соціальну проблему; 2) провести конкурс між владними структурними підрозділами й некомерційними організаціями щодо того, аби розробити найкращий варіант цільової соціальної програми і реалізувати розроблену та ухвалену соціальну програму; 3) укласти соціальний

контракт, сторонами якого будуть замовник і виконавець соціального замовлення; 4) виконавець, відповідно проконтрольований замовником, здійснив всі потрібні процедури, аби виконати завдання, викладене в соціальному контракті; 5) замовник і виконавець соціального замовлення моніторили цільову соціальну групу” [34].

Соціальному замовленню як інструменту, завдяки якому вирішуються соціальні проблеми, притаманна “найбільша ефективність на тих відрізках соціального захисту, де максимально гострі соціальні проблеми і де найбільшу користь можуть принести недержавні організації. Як правило, поширення соціального замовлення відбувається на ті сектори громади, які не охопили державні соціальні послуги. Дуже часто це відноситься до психологічної допомоги й підтримки, профілактичної роботи з групами ризику, роботи з родинами, в яких виховуються діти-інваліди, створення притулків для безпритульних, розподілу гуманітарної допомоги, роботи на вулиці з особами, які не мають місця проживання, забезпечення їх їжею та притулком, організації відпочинку дітей, молодих людей та осіб з інвалідністю, активізації громади, роботи клубів за інтересами, консультування та інформування, волонтерської підготовки та ін.” [34]. Розмір фінансової допомоги встановлюється, зважаючи на прямі витрати на налагодження й надання відповідного переліку послуг, кількість клієнтів.

Очевидними є переваги соціального замовлення, а саме: гнучкість адміністративних і бюджетних регламентів, порівняно невисока собівартість, краща продуктивність роботи з клієнтами. Через застосування механізму соціального замовлення економляться адміністративні ресурси, а також бюджетні кошти органів влади, оскільки формування й утримання нових інституцій і нового апарату персоналу обтяжує бюджети, а звичайна купівля послуг вартує набагато менше. Важливу роль відіграє також той факт, що у випадку нездійснення умов або невисокої якості послуг контракт із недержавними надавачами можливо

припинити (чи продовжити, якщо потрібно), чого не можна зробити з державним закладом.

В Україні тільки розпочинають вводити складові соціального контракту, що є діючими у великій кількості держав, у яких робота в громаді давно вважається елементом роботи соціальних служб і соціальних працівників. Зважаючи на недосконалу методичну основу і брак законодавства, неналежний рівень знань та умінь щодо влаштування й проведення конкурсів представників органів влади і недержавних надавачів соціальних послуг, в нашій державі соціальне замовлення є не досить розповсюдженим явищем. На сьогодні перешкодою для розвитку соціального замовлення є й проблеми, що пов'язані із вивільненням частки із того фінансування, що призначається на соціальний захист та соціальне забезпечення, тому що зазначені гроші прив'язані до утримання державних установ та визначені у повноваженнях місцевої влади.

Супервізія. Супервізія персоналу – це метод, через котрий керівник чи експерт (супервізор) надає допомогу працівникам (супервізованим), щоб вони могли продуктивніше здійснювати власні посадові завдання, згідно із стандартами діяльності. Супервізія враховує “контроль якості роботи працівника, розбір складних професійних випадків, емоційну підтримку працівника, елементи навчання та встановлення довірчих партнерських стосунків у колективі. На неформальному рівні супервізійні процедури завжди здійснювалися в професійному середовищі вітчизняних соціальних служб, але проект пропонує фахівцям чітку структуру супервізійного процесу і навчання навичкам її проведення. Супервізія має бути впроваджена як необхідний і обов'язковий елемент професійної діяльності у соціальній сфері, адже працівники є головним ресурсом кожної соціальної служби і потребують уваги й підтримки у розвитку. Супервізія також дає керівництву можливість стратегічно планувати розвиток колективу в цілому” [155].

Оцінювання та планування догляду. Соціальні послуги потрібно надавати згідно з підсумками оцінки потреб на професійній основі. Під час оцінки треба брати до уваги бажання й розуміння потенційних користувачів послуг, застосовувати холістичний (цілісний) підхід до життя клієнта й брати за основу припущення, які ґрунтуються на ціннісних орієнтирах соціальної роботи.

Після того, як проведено оцінку, необхідно узгодити й задокументувати “план догляду”. Ним є робочий документ, що окреслює перелік та спосіб надання послуг та, до того ж, відповідальність і сподівання постачальника та користувача соціальних послуг. Плани догляду потрібно постійно переглядати й коригувати у встановлений термін. Новий план формують на базі нової оцінки і зустрічі, в якій повинні бути задіяні всі, в кого є законний інтерес у благополуччі й розвитку користувача соціальних послуг.

Оцінка запитів клієнта та планування процедури догляду за ним – потрібна складова обслуговування. У соціальних служб в Україні є затверджені й випробувані механізми початкової оцінки стану клієнта. Це підхід має на меті порівняти й доповнити вітчизняний досвід корисною практикою соціальних служб Європи, насамперед методикою оцінки психологічного стану клієнта та стану мережі його соціальних і сімейних зв’язків, а також покращити оцінювальні форми, зробивши їх більш практичними й точними. Точна оцінка потреб дозволить цілком відповідно сформулювати пріоритети в діяльності та ефективно спланувати ресурси, що потрібні для того, щоб надати послуги клієнту.

Механізми планування догляду за клієнтом, відповідно, сполучатимуть вітчизняний досвід і європейський. Насамперед, інноваційність зводиться до формулювання чіткої мети обслуговування, конкретних критеріїв успішності догляду й повноважень та обов’язків як клієнта, так і служби, яка надає послуги. Отже, соціальне обслуговування повинне бути процесом, який дає клієнту наснагу та пожвавлює його, робить значно самостійнішим.

Групи взаємодопомоги. Під час вирішення проблем, які мають клієнти, істотну роль може відігравати робота груп самопомоги. Клієнтів потрібно мотивувати до надання взаємної допомоги одне одному за сприяння спеціалістів, які володіють належним досвідом. Обговорення подібного співробітництва й, окрім того, особистого досвіду в тих або інших обставинах, обопільна підтримка клієнтів – все це передбачає терапевтичну функцію і допомагає знизити навантаження на соціальних працівників, що пов'язане з наданням терапевтичних послуг.

Попередження жорстокого поводження з клієнтами. Користувачі послуг можуть потерпати від насильства, яке над ними чинитимуть інші клієнти, власні родини чи навіть працівники соціальних служб. Міжнародні погляди щодо насилля зосередилися на чотирьох його формах, таких як: фізична, емоційна, недбале ставлення, сексуальне насильство. Велика кількість держав не будуть мати відомостей щодо насильства, від котрого можуть потерпати користувачі послуг, доки не напрацюють і не реалізують стратегії та механізми його виявлення й усунення. Клієнти, котрим надають послуги, за своїм фізичним та соціальним станом вразливі стосовно ймовірного жорстокого поводження із ними. З огляду на це, у діяльність повинні бути введені моделі їх захисту від подібного ризику, зокрема: належне навчання для поліпшення розуміння соціальними працівниками різних форм насильства; офіційні механізми оскарження дій працівників клієнтом; незалежні установи чи органи, які повинні дати оцінку ситуації, та, коли потрібно, захистити клієнта. Основна мета – це зменшення рівня ризику скоєння насильства і формування більш безпечного навколишнього середовища для клієнтів.

Незалежна адвокація. Представлення інтересів клієнтів незалежними організаціями або працівниками, чи або незалежна адвокація – широко використовуваний вид захисту прав клієнтів, які знаходяться в установах та є значно залежними від їх адміністрації. Поняття “адвокація” (захист прав,

представництво інтересів) треба застосовувати не в розрізі юридичної термінології, а в контексті соціальної підтримки, а також як гарантування впевненого права голосу. Представник клієнта має бути незалежним від системи управління закладом. До таких представників можна зарахувати громадські організації, волонтерів. Метою незалежного представлення інтересів є “забезпечити прозорість та відкритість стану клієнтів у відповідності до вимог Конвенції Організації Об’єднаних Націй (далі – ООН) про права дитини та відповідного законодавства про права людини. Зміст діяльності полягає в тому, що представники інтересів відвідують клієнтів і, встановивши з ними довірчі стосунки, можливо, надаючи їм послуги з організації дозвілля або навчання, обговорюють з клієнтами їхній стан та якість послуг, які клієнти отримують у закладі. Їхнє завдання – свого роду громадський контроль, тобто визначення усіх проблем та питань, про які клієнти не схильні самі розповідати працівникам організації з будь-яких причин” [155].

Диверсифікація. Відповідно до економічного визначення, “диверсифікація (новий продукт – новий ринок) – стратегія, що дозволяє компанії використати поточні переваги в нових сферах діяльності за умов істотної мінливості середовища господарювання” [155].

Досвід демонструє, що за останні роки прослідковується стала тенденція, напрям котрої спричинений ідеологією диверсифікації соціальної допомоги, зростанням її організаційно-правових і фінансових форм, гарантуванням відповідної якості й змісту соціальних послуг, що відповідають потребам осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Соціально-економічне становлення регіонів України в найближчому майбутньому акцентує на пріоритетному розвитку системи соціальної роботи в терміні покращення якості, доступності й результативності, формуванні ринку соціальних послуг із однаковими можливостями для різних постачальників, уведенні нових видів соціальних сервісів.

Водночас уведення на регіональному рівні принципів бюджетування, націленого на результат, потребує напрацювання і впровадження цільових бюджетних програм, формування систем управління якістю наданих державних та муніципальних послуг, щоденного моніторингу й контролю результатів та, крім того, системи показників роботи людей, які є відповідальними за здійснення фінансової політики та модернізацію соціальної сфери.

Не можна оминати увагою й інформаційно-комунікаційні інновації у соціальній сфері. На сучасній стадії розвитку діяльність системи управління неможлива без правдивої, своєчасної, а також релевантної інформації. Динамічно відбувається процес реалізації, покращення наявних та напрацювання нових інформаційних технологій, що вважається основною умовою модернізації інформаційного механізму публічного управління системою соціальної роботи. На тлі нинішньої ситуації існує низка переваг для застосування інформаційних технологій під час управлінського процесу. До них можна зарахувати такі: “підвищення ступеня контролю (керованості); зниження впливу людського фактору; зменшення паперової роботи; достовірність інформації; підвищення оперативності та зниження витрат; оптимізація обліку і контролю; забезпечення прозорості інформації для інвесторів” [14].

Інноваційні технології вимагають беззаперечних змін у таких організаційних структурах: менеджменті, його регламенті, кадрових ресурсах, документаційній системі, системі з передавання та фіксації інформації. Зміни, які зумовлюють розвиток інформаційного менеджменту, пов’язані із системою налагодження обробки інформації, поступовим її розвитком до рівня інтегрованих автоматизованих систем управління, які охоплюють по горизонталі та вертикалі всі рівні та ланки. Слід відзначити, що “до основних тенденцій розвитку автоматизованих інформаційних технологій відносяться:

1. Оновлення якостей, якими володіють інформаційні продукти, в яких все більше з’являється аналітичних можливостей.

2. Об'єднання всіх інформаційних видів, які запрограмовані на те, що людина їх сприйматиме одночасно (утворення мультимедійних систем, за допомогою яких одночасно обробляється текстова, аудіо- та відеоінформація).

3. Спрямування зусиль на те, щоб джерело інформації та її споживач позбулися проміжного сегмента завдяки сучасним інформаційним технологіям: відеоконференціям, електронній пошті, телеконференціям.

4. Присутність глобалізації в інформаційних процесах, що обумовлене Інтернетом та супутниковою системою зв'язку.

5. Наявність конвергенції – зникнення ознак, які відрізняють матеріальне та інформаційне виробництва. Сучасні ІТ створюють базис, на якому суспільство у своєму розвитку здійснює відповідний крок: залишає індустріальну та переходить в інформаційну епоху” [205].

На нашу думку, доречно виокремити низку об'єктивних чинників, що потребують термінових змін методик обробки інформації стосовно різних векторів соціальної роботи з громадянами, які задовольняють нові запити. До головних із них належать [126] :

– зростання на постійній основі інформаційного масиву, що обробляється, та потреба скорочувати терміни обробки інформації, причиною чого є часта зміна законів, які регламентують процеси в пенсійному забезпеченні та соціальному захисті малозабезпечених категорій громадян, що є відображенням нестабільної ситуації, яка склалася в державній економіці та політиці;

– високі темпи, якими актуалізується нормативно-правова інформація як стосовно змістового наповнення певних нормативів, так і окремих частин, навіть документів, які містять нормативні положення – через динамічніше збільшення обсягу і складності нормативно-правового поля, в порівнянні з можливостями, якими володіє персонал структур соціального захисту населення щодо засвоєння правил користування ним на практиці;

- необхідність на належному рівні враховувати реальні потреби всіх категорій громадян, які є соціально незахищеними (надання адресної допомоги);
- необхідність мати сильну інформаційно-аналітичну основу, завдяки чому можливе здійснення контролю витрачених фінансів, проведення аналізу поточної ситуації, розробка цільових програмних документів;
- регулярне оновлення характеристик роботи, яку мають виконати органи публічного управління системою соціального забезпечення, динамічне здійснення ними новітніх непростих функціональних обов'язків;
- регулярне зростання вимог, які постають перед співробітниками підрозділів соціального спрямування, що полягають у необхідності підвищувати продуктивність і якість праці, а значить, у потребі знизити плінність та підвищувати престижність їхнього фаху;
- здійснення активної комп'ютеризації різноманітних ділянок управлінської роботи що базується на тому, що високими темпами розповсюджуються відносно недорогі персональні електронні обчислювальні машини (далі – ПЕОМ), технічні характеристики яких стрімко прогресують, і телекомунікаційне обладнання, завдяки якому можлива поява інтегрованих систем, посередництвом яких користувачі можуть оперативно скористатися розподіленими базами даних і знань, швидко обробити великий обсяг інформації та отримати результати у формі, яка зручна для користувача.

Один із новітніх інструментів модернізації публічного управління в Україні – це система електронних закупівель ProZorro, котру ввели 2015 р. для того, щоб боротися з корупцією. Завдяки веб-порталу ProZorro забезпечується відкритий доступ до бази тендерів усім громадянам України, а не тільки тим, хто є учасниками тендерів. Отже, механізм застосування державного фінансування стає прозорим і результативним, а корупційні схеми в державних закупівлях унеможливлються.

Розгляд проекту ТАРАС (“Прозорість та підзвітність в державному управлінні та послугах”) [215] засвідчив, що відкриті дані вже принесли українській економіці більше 700 млн доларів. Якщо введення відкритих даних продовжуватиме динамічно розвиватися, то до 2025 р. названа сума зросте до 1,4 млрд дол., або 0,92 % ВВП держави, дякуючи ряду прямих і непрямих впливів. Дані є не тільки інструментом для поліпшення рівня управління, а й ресурсом, що допомагає економіці розвиватися.

Щоб гарантувати доступ до безоплатної правової допомоги населенню, “у цивільних та адміністративних справах створено веб-сайт загальнонаціонального просвітницького проекту Міністерства юстиції України “Я маю право!”. Другим етапом розвитку системи надання безкоштовних правових послуг регіональних центрів стало створення довідково-інформаційної платформи правових консультацій Wiki Legal Aid, що дає змогу громадянам (передусім уразливих категорій) отримати актуальні вичерпні правові консультації та сприяє посиленню їхньої правової спроможності та обізнаності” [213]. Зазначимо, що запровадження сучасних інформаційних технологій в сферу публічного управління системою соціальної роботи може відбутися за такими напрямками: управління пенсійним забезпеченням населення; забезпечення соціального захисту малозабезпечених верств населення; організація соціально-побутового забезпечення інвалідів і ветеранів; проведення медичного огляду для встановлення інвалідності та лікарсько-трудова експертиза інвалідів; забезпечення проживання пенсіонерів та інвалідів у будинках-інтернатах; ведення бухгалтерського обліку та здійснення контролю; планування фінансування органів соціального захисту населення.

Спроба ввести електронні реєстри пільгових категорій населення Міністерством соціальної політики вже триває друге десятиліття. І, нарешті, 11 листопада 2020 р. в Україні вводиться Експериментальний проект щодо

запровадження першої черги Єдиної інформаційної системи соціальної сфери [146], завданнями якого є:

“1) відпрацювати технології, на базі яких формується Єдиний соціальний реєстр, користуючись реєстром осіб, які застраховані, що входить у Державний реєстр загальнообов’язкового державного соціального страхування, увівши в Єдиний соціальний реєстр інформацію з інших джерел, потрібну для того, щоб надавати електронні послуги, які містить підпункт 1 пункту 3 цього акта;

2) відпрацювати з використанням бази Пенсійного фонду України такі технологічні процеси:

– централізовану обробку інформації, щоб надавати електронні послуги і при цьому не дублювати ділові процеси та не використовувати паперовий документообіг, заклавши можливість оцифровувати (ретроконверсія) паперові документи;

– централізоване фінансування та прямий перерахунок пенсій, а також інших соціальних асигнувань структурам, які виплачують і доставляють пенсії, або одержувачам на їхні поточні банківські рахунки;

3) забезпечити електронну інформаційну співпрацю Єдиної інформаційної системи галузі соціального обслуговування, централізованого банку даних, який опікується проблемами інвалідності, інших інформаційних систем, а також Єдиного державного веб-порталу, на якому надаються електронні послуги (далі – Портал Дія), для того, щоб усі послуги, які надають соціальні інститути, були громадянам дистанційно доступні;

4) забезпечити процес, під час якого в Єдиній інформаційній системі соціальної сфери діятиме Реєстр, де вказані надавачі й отримувачі соціальних послуг, функціонуватиме банк даних, до якого будуть занесені діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, а також родини, що можуть стати потенційними усиновителями, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі;

5) забезпечення надання на Порталі Дія із використанням функціоналів Єдиної інформаційної системи соціальної сфери послуг у міру впровадження функціоналів Єдиної інформаційної системи соціальної сфери” [146].

Серед переваг згаданого електронного сервісу можна назвати:

- автоматизацію нарахування й одержання різних соціальних виплат, допомог, пільг, соціальних послуг і житлових субсидій;
- сприяння покращенню продуктивності роботи публічних службовців і соціальних інспекторів;
- запобігання порушенням і зловживанням під час призначення соціальної допомоги;
- додержання принципу адресності й справедливості під час надання різноманітних видів соціальної допомоги;
- сприяння значно ефективнішому використанню бюджетного фінансування. Стосовно застосування інтернет-мереж для комунікації з місцевою владою, допомоги в ухваленні рішень, що мають відношення до місцевого самоврядування чи звичайної комунікації громади з міськими чиновниками, такі інновації поки широко не розповсюджені.

Основні засоби е-демократії, які використовуються в Україні на різних рівнях управління, складаються із таких електронних сервісів: електронні звернення, електронні петиції, електронні консультації громадськості та платформи для участі у формуванні бюджету (громадські бюджети). Однак у напрямку впровадження названих тенденцій, а також зважаючи на можливі переваги застосування інструментів електронної демократії, виникає низка проблем (чинників, що ускладнюють механізм її втілення): цифрова нерівність; комп’ютерна грамотність; неналежна нормативно-правова основа для створення відповідних умов для е-демократії; невисокий рівень компетенції людей у галузі е-демократії; неналежний рівень ефективності інструментів електронної демократії тощо.

Необхідно додати, що “в 2020 році запровадилася система фронт-офісів, яка дозволила надавати соціальні сервіси в кожній територіальній об’єднаній громаді (ОТГ). Тобто для подачі документів на призначення різних видів соціальних допомог любому громадянину не треба буде їхати у районний чи обласний центр. Даний сервіс буде доступний навіть у маленькому населеному пункті. З метою стимулювання ОТГ до розвитку цієї системи, Мінсоцполітики платитиме за кожен прийом документів із державного бюджету, на впровадження цієї інновації заплановано у бюджеті на 2020 рік – 150 млн грн” [215]. Така ініціатива зробить ближчими соціальні сервіси прямо до споживачів, мешканців громади. Таким чином, це дасть їм змогу суттєво зекономити власні зусилля й час, тому що пункти прийому документів розташовуватимуться навіть у невеликому населеному пункті, а не тільки у великих містах і райцентрах, як це прийнято нині. У фронт-офісах тільки прийматимуться документи й видаватимуться результати обробки заявникам. Водночас опрацюванням документів буде займатися “бек-офіс”, куди інформація скеровуватиметься відразу з кількох “фронтів”.

Зауважмо, що зараз “тільки 237 підрозділів, які входять до структури соціального захисту населення, із 700, що загалом функціонують у великих населених пунктах, працюють в ОТГ. У близько 70 % об’єднаних територіальних громад країни не можуть оперативно і в зручній для людей спосіб здійснювати соціальний захист. Щоб отримати знання з організаційних процесів та розібратися в тому, як функціонує система соціальної роботи, можна стати учасником он-лайн курсу “Соціальні послуги в ОТГ. З чого почати” та інших курсів. У зв’язку з постійним зростанням кількості об’єднаних громад в налагодженні контактів із представниками спільнот зі всієї України все вагоміша роль належить новітнім цифровим технологіям та навчальним механізмам. Якраз через це Програмою “U-LEAD з Європою” почалася розробка електронних навчальних модулів розвитку потенціалу для використання об’єднаними

територіальними громадами. З електронними модулями можна працювати всім охочим – без обмежень та реєстрації” [215].

В Державній службі зайнятості 2019 р. було введено такі електронні сервіси: освітній портал ([skills.dcz.gov.ua.](http://skills.dcz.gov.ua)); надання соціальних послуг громадянам і роботодавцям. Віднині люди матимуть змогу навчатися, розвивати свої навички, а працівники служби – підвищувати професійну кваліфікацію дистанційно, в режимі “онлайн”. Особливу важливість відіграє створення відповідних умов для людей, що мають інвалідність, і мешканців віддалених регіонів України для надання освітніх й тренінгових послуг, незважаючи на змогу добратися до курсів, навчальних установ.

У червні 2021 р. Уряд України “затвердив розподіл 231 млн грн субвенції з державного бюджету місцевим на розвиток мережі Дія Центрів. Мінцифра відібрала 165 громад, що отримують фінансову допомогу від держави. Це забезпечило 5 мільйонів українців сучасним державним сервісом” [119]. При цьому, “Дія Центри” сприяють вирішенню необхідних питань, зокрема пов’язаних із соціальним захистом. Додаток “Дія” є простим і зрозумілим єдиним сервісом для отримання послуг держави. Як додаток і портал, який об’єднує в єдиному електронному вікні усі послуги, що надаються державою громадянам і бізнесу 2021 р., були оцифровані, і їх застосовують понад 80 % людей [119]. До 2024 р. уряд поставив за мету перевести в онлайн 100 % державних послуг. У “Дії” є такі цифрові документи, які потрібні для того, щоб отримати соціальні послуги:

- “паспорт громадянина України у вигляді ID-картки;
- картка платника податків (РНОКПП);
- студентський квиток;
- довідка переселенця (ВПО);
- свідоцтво про народження дитини” [180].

Подавати документи, використовуючи застосунок “Дія”, стає значно простіше. Завдяки інформаційному порталу можна скористатися комплексом послуг “Е-малятко”, через який можливо одночасно одержати послуги соціального плану, зокрема подати заяву з метою:

- “оформлення субсидії;
- призначення державної допомоги при народженні дитини;
- призначення грошової компенсації “пакунку малюка”;
- призначення допомоги дітям, які виховуються у багатодітних сім’ях” [180].

Окрім того, “громадяни, які звертаються до департаменту та при собі не мають паспорта чи іншого документа, що посвідчує особу, але мають у мобільному телефоні налаштований застосунок “Дія”, можуть пред’явити свій цифровий документ про посвідчення особи. То ж підтвердити особу заявника тепер простіше” [180]. Також у процесі розробки перебувають дві функції – оформлення допомоги самотнім матерям та компенсації для відшкодування витрат “муніципальна няня”.

У застосунку “Дія” доступна “автоматична послуга для внутрішньо переміщених осіб – скасування статусу. Переміщені особи, які повернулися на місце постійного проживання, можуть скористатися цим сервісом у застосунку самотійно. При цьому, заявки обробляються онлайн, а послуга працює повністю автоматично. Скористатися послугами можуть українці, які мають довідку ВПО виключно в Дії” [39].

На основі проаналізованих даних, головними заходами інформаційного забезпечення вважаємо такі: реалізація технологічних та інноваційних проектів (створення єдиної електронної бази даних про отримувачів соціальної допомоги, пільг, соціальних послуг, впровадження комп’ютеризації в різні сфери діяльності тощо); проведення інформаційно-роз’яснювальної кампанії серед населення щодо конкретних заходів модернізації державної політики у сфері соціального

захисту та введення компенсаторних механізмів для усунення негативних наслідків. Ці заходи також охоплюють потенційних клієнтів і зацікавлених осіб щодо переліку соціальних послуг і установ, які надають їх у конкретних місцевостях. Заходи інформаційного спрямування також враховують створення позитивного уявлення про багатодітні сім'ї та надання пріоритету сімейним формам усиновлення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; розроблення ефективних заходів для запобігання соціальному сирітству, безпритульності та бездоглядності дітей. Створення єдиної інформаційно-аналітичної системи та централізованої електронної бази даних отримувачів різних видів соціальної допомоги, пільг і послуг, доступної для всіх учасників процесу, сприятиме уникненню зайвого дублювання в діях і функціональних обов'язках структурних підрозділів сфери соціального захисту, покращить якість та швидкість управлінських рішень, зменшить витрати та звільнить значні кошти з державного бюджету. Доцільно створити уніфіковане програмне забезпечення щодо обліку одержувачів пільг, обсягів спожитих послуг, а також алгоритмів автоматизованих розрахунків вартості пільг.

Децентралізація соціальної сфери й усунення держави від непритаманних їй функцій прямого надання соціальних послуг населенню дасть змогу одержати дієві ефекти публічного управління системою соціальної роботи, зокрема:

- скоротити прямі бюджетні витрати та зекономити гроші для значно кращого надання соціальних послуг;
- утворити ефективний ринок послуг, де пануватиме реальна конкуренція організацій, які забезпечують подібні послуги;
- покращити якість та скоротити витрати на соціальні послуги;
- по-максимуму наблизити соціальні послуги до безпосередніх споживачів;
- зменшити корупційні прояви через зменшення повноважень публічних службовців під час ухвалення рішень;

- розвивати громадянське суспільство через розширення сфери відповідальності громадських об'єднань та прозору участь під час розподілу бюджетного фінансування;

- інтегруватися в міжнародне середовище і покращити довіру до держави шляхом введення соціальних стандартів розвинених держав;

- здійснювати контроль органів державної влади громадськістю;

- збільшувати соціальну активність населення;

- скоротити дистанції влади.

Підсумовуючи усе вищесказане, можемо зробити висновок, про те, що безумовно позитивним ефектом вважається виникнення протягом останніх років багатьох інновацій, бо це вказує на те, що в Україні соціальна сфера рухається в інноваційному напрямку розвитку, котрий в майбутньому має здатність по максимуму наблизити нашу державу до європейських соціальних стандартів. Попри існування великого потенціалу стосовно введення новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в усі галузі життєдіяльності України й значну суспільну потребу на таке введення, стан розбудови інформаційного суспільства в нашій країні, порівнюючи із світовими тенденціями, є недостатнім. Щоб усунути ці негативні аспекти, необхідно, з одного боку, змінити управлінський підхід до застосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ), а з іншого – політичної волі.

Однак під час втілення названих тенденцій, зважаючи на потенційні переваги застосування електронних інструментів, виникають певні проблеми (низка чинників, що ускладнюють механізм її втілення): цифрова нерівність; комп'ютерна й ІКТ грамотність; неналежна нормативно-правова основа для створення відповідних умов для е-демократії; невисокий рівень компетенції людей у галузі е-демократії; неналежний рівень ефективності інструментів електронної демократії тощо. Так, інноваційні підходи в публічному управлінні організацією системи соціальної роботи на місцевому рівні передбачають:

кваліфікований аналіз певної проблеми, розгляд, напрацювання соціальних проектів, планів, програм стосовно вирішення встановленої проблемної ситуації та їх реалізацію, виконання. Отже, інновації повинні суттєво оптимізувати публічне управління системою соціальної роботи, практично унеможливити корупційний складник та, крім того, покращити контроль та якість надання соціальних послуг і підтримки.

Окрім того, пропонується впровадження розглянутих інноваційних соціальних інструментів, а саме: соціальне замовлення, супервізія, оцінювання та планування догляду, групи взаємодопомоги, попередження жорстокого поводження з клієнтами, незалежна адвокація, диверсифікація соціальної допомоги, розширення її організаційно-правових та фінансових форм, забезпечення належної якості та змісту соціальних послуг та відповідають запитам громадян, що потрапили у важку життєву ситуацію.

Висновки до розділу 3

1. Здійснено прогнозування ефективності публічного управління у сфері соціального захисту на регіональному рівні, на основі якого розроблено три сценарії його подальшого розвитку. Песимістичний (інерційний) сценарій розвитку системи надання соціальних послуг створюється на базі припущень, що баланс зовнішніх і внутрішніх чинників впливу на стан громад, як територіальної соціально-економічної системи, втримується незмінним, іншими словами, систематичність станів системи зазнає змін за інерцією, соціально-економічний розвиток держави не допомагає становленню соціальної галузі. Так, законодавство, епідеміологічна ситуація, політична обстановка не зазнають змін, військовий конфлікт триває чи заморожується, зростає зuboжіння громадян, незначно зменшується рівень корупції. Змоги самоврядування обмежуються на державному рівні, ресурсів громад недостатньо для розвитку й гарантування

владних і наданих повноважень стосовно соціального захисту громадян. Оптимістичний (модернізаційний) сценарій розвитку системи надання соціальних послуг базується на припущеннях, що чинники, за котрих створюються найбільш сприятливі зовнішні та внутрішні методи впливу, зазнають змін у позитивному аспекті, громади дієво застосовують змоги на тлі динамічного суспільно-економічного розвитку держави. Реалістичний (цільовий) сценарій розвитку системи надання соціальних послуг є наслідком критичної оцінки, а також ймовірних обмежень створення системи припущень оптимістичного сценарію розвитку: громади вживають заходів для розвитку, однак тенденції змін суспільно-економічного становища держави загалом продовжують залишатися без значних змін.

2. Запропоновано напрями удосконалення механізмів реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні, зокрема розроблено комплексну систему, що враховує удосконалення таких механізмів, як: нормативно-правовий, організаційний та фінансово-економічний. При цьому, основною метою реалізації даної системи є забезпечення соціального захисту населення окремих регіонів відповідно до їхніх внутрішніх потреб та запитів, зважаючи на соціально-економічний розвиток та фінансові можливості, дотримуючись національних та міжнародних стандартів, визначених законодавством України. Втілення названих механізмів вимагає виконання головних управлінських рішень, а саме: оптимізувати соціальні та державні інститути (забезпечити структурно-функціональну обумовленість у роботі таких інституцій, як міністерства, відомства, відповідні управління у місцевих органах влади, соціальні служби та інші); диференціювати підходи до соціального захисту різних категорій населення; змінити функції міністерств і відомств щодо установ, які підпорядковуються їх відповідальності, тобто замість опікування та контролю виконання рутинних завдань необхідно визначити стратегічні напрями і контролювати результати роботи тощо.

3. Обґрунтовано можливості впровадження управлінських інновацій у процеси реалізації соціального захисту на регіональному рівні. Так, інноваційні підходи в державному управлінні організацією системи соціальної роботи на місцевому рівні передбачають: кваліфікований аналіз проблеми, розгляд, напрацювання соціальних проектів, планів, програм стосовно вирішення встановленої проблемної ситуації та їх реалізацію, виконання. Отже, інновації повинні суттєво оптимізувати державне управління системою соціальної роботи, практично унеможливити корупційний складник та, крім того, покращити контроль та якість надання соціальних послуг і підтримки. Окрім того, пропонується впровадження розглянутих інноваційних соціальних інструментів, а саме: соціальне замовлення, супервізія, оцінювання та планування догляду, групи взаємодопомоги, попередження жорстокого поводження з клієнтами, незалежна адвокація, диверсифікація соціальної допомоги, розширення її організаційно-правових та фінансових форм, забезпечення належної якості та змісту соціальних послуг, що відповідають запитам громадян, які потрапили у важку життєву ситуацію.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі вирішено важливе наукове завдання, яке полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні управлінських механізмів реалізації політики соціального захисту та розробленні перспективних напрямів її удосконалення на регіональному рівні, що конкретизовано у низці наукових положень, відповідно до чого сформульовано такі висновки та рекомендації:

1. Досліджено теоретичні аспекти функціонування механізмів реалізації політики соціального захисту як об'єкта публічного управління та класифіковано їх. Враховуючи вплив глобалізаційних чинників та внутрішню ситуацію в Україні, пов'язану з війною, удосконалено сутність категорії “соціальний захист населення”, під яким запропоновано розуміти одну зі складових діяльності держави, у контексті якої реалізуються законодавчо визначені економічні, соціальні, юридичні гарантії та права громадянина, який має законодавче право на соціальний захист, практичне втілення яких забезпечують державні соціальні інститути та установи, що беруть на себе відповідальність створити умови для підтримки життєвого забезпечення та діяльного існування різних соціальних верств населення, а також усунення соціальних ризиків в умовах наднаціонального фінансового перерозподілу, впливу руйнівних наслідків збройної агресії, що своєю чергою передбачає реалізацію сукупності взаємодіючих суспільно-державних правових, фінансово-економічних, організаційних заходів, що спрямовані на забезпечення високої ефективності діяльності інституцій у сфері соціального захисту населення. Під механізмом реалізації політики соціального захисту як об'єкта публічного управління трактовано як спосіб впливу органів публічної влади на політику соціального захисту, який забезпечує максимальний ефект та точно реалізує визначені цілі публічного управління і що, на відміну від існуючих підходів до визначення даного поняття, підкреслює необхідність

застосування комплексного підходу та координації дій різних учасників, відповідає сучасним вимогам до ефективного управління та досягнення конкретних результатів, сприяє підвищенню транспарентності та відповідальності в управлінні соціальною сферою. Доповнено існуючу класифікацію механізмів (серед яких: інституційний, правовий, фінансово-економічний) інформаційно-організаційним та сервісно-орієнтованим. Інформаційно-організаційний механізм реалізації політики соціального захисту складається з комплексу інструментів, правових норм та принципів, які регулюють зміст і процес здійснення політики соціального захисту, а в практичній площині спираються на потенціал цифровізації, широке використання сучасних цифрових та мережевих технологій. Сервісно-орієнтований механізм є системою чітко регламентованих дій та заходів, що виконують спеціальні державні заклади щодо надання соціальних послуг, які передбачає система соціального захисту з метою задоволення потреб споживачів цих послуг.

2. Розглянуто зарубіжний досвід реалізації політики соціального захисту, її механізмів; обґрунтовано, що з огляду на вимоги прискореної євроінтеграції (у зв'язку із набуттям Україною статусу країни – кандидата на вступ до ЄС) та можливості імплементації позитивного досвіду організації соціального захисту для України, таких країн, як: Німеччина (забезпечення захисту від незаконного звільнення з роботи, що особливо актуально у контексті воєнного стану в Україні; охорона праці жінок та молоді; забезпечення безпечних умов праці, релокація виробництва в інші регіони у разі небезпеки різного типу; регулювання робочого часу; змішане державно-приватне вирішення проблем соціального спрямування); Франція (децентралізація управління соціально-економічним розвитком держави та її регіонів; забезпечення гідних умов життєдіяльності; стимулювання зайнятості населення; забезпечення рівних можливостей громадян у реалізації своїх соціальних прав, вирівнювання

поляризації у суспільстві шляхом зменшення диференціації доходів багатих та бідних; організація розгалуженої системи професійно-галузевих схем соціального страхування; розвиток системи сімейних виплат; розроблення додаткових систем соціального захисту в галузях пенсійного та медичного страхування, що є доцільним у контексті військової агресії на території України); Великобританія (об'єднання всіх програм соціального захисту в рамках єдиної системи, тісний зв'язок між державними інституціями, що відповідають за соціальний захист населення, та приватними страховими програмами; використання практики цільових страхових внесків, які спрямовані на фінансування конкретних програм, таких як пенсійне, медичне страхування та пенсії за інвалідністю; держава строго перевіряє потреби у соціальній допомозі, існує обмеженість соціальних трансфертів та акцентується на згладжуванні соціальної нерівності та стимулюванні трудової активності населення; спостерігається посилення децентралізації управління соціально-економічним розвитком, звернення акцентів соціальної політики на регіональний рівень і забезпечення та підтримка мінімальних умов життєдіяльності населення) тощо.

3. З урахуванням особливостей нормативно-правових, організаційних та фінансово-економічних засад реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні виявлено, що національна модель нормативно-правового забезпечення соціальної безпеки формувалася впродовж тривалого часу, зазнаючи впливу неузгоджених рішень із боку держави, профспілок і бізнес-структур. З-поміж головних проблем нормативно-правового забезпечення соціального захисту, які потребують усунення, доречно виокремити такі: закріплення на законодавчому рівні соціальної безпеки й конкретне визначення заходів її гарантування (зокрема через внесення поправок до Закону України “Про національну безпеку”, а також внесення змін до Стратегії національної безпеки України); прискорене введення, у зв'язку із набуттям Україною статусу країни – кандидата на вступ до ЄС, соціальних стандартів розвинутих

європейських держав у національну практику, зокрема за допомогою покращення правових основ функціонування системи соціального захисту громадян; погодження нормативно-правового забезпечення соціального захисту населення з міжнародними вимогами, зважаючи на нинішню ситуацію в Україні; спрощення правил та процедур соціального захисту персоналу тощо. На основі аналізу організаційного забезпечення реалізації політики соціального захисту виявлено, що в організаційному аспекті на загальнодержавному рівні управлінська діяльність в секторі державної соціальної політики диференційована між Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, а також Міністерством соціальної політики України. Проаналізовано фінансово-економічний механізм реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні та зроблено висновок, що основна проблема фінансового забезпечення соціального захисту в Україні – це брак фінансів, насамперед, бюджетних, для того, щоб втілити повною мірою вимоги чинного законодавства. З-поміж головних проблем у фінансовому секторі соціального захисту населення України, що потребують термінового вирішення, можливо виокремити такі: вкрай високий рівень участі держави в сфері соціального захисту, динамічне збільшення вартості послуг, що надаються в закладах охорони здоров'я, освіти, культури, неналежне фінансування заходів у сфері соціального захисту населення.

4. Здійснено прогнозування ефективності публічного управління у сфері соціального захисту на регіональному рівні, на основі якого розроблено три сценарії його подальшого розвитку. Песимістичний (інерційний) сценарій розвитку системи надання соціальних послуг створюється на базі припущень, що баланс зовнішніх і внутрішніх чинників впливу на стан громад, як територіальної соціально-економічної системи, залишається незмінним, іншими словами, систематичність станів системи зазнає змін за інерцією, соціально-економічний розвиток держави не допомагає становленню соціальної галузі. Ефект

песимістичного (інерційного) сценарію на місцевому рівні: погіршується якість і результативність послуг соціальної допомоги, серед населення громад переважають патерналістичні настрої стосовно одержання допомоги від органів державної влади різного рівня, посилюється соціальна напруга серед громадян. Оптимістичний (модернізаційний) сценарій розвитку системи надання соціальних послуг ґрунтується на припущеннях, що чинники, за котрих створюються найбільш сприятливі зовнішні та внутрішні методи впливу, зазнають змін у позитивному аспекті, громади дієво застосовують можливості на тлі динамічного суспільно-економічного розвитку держави. Результати модернізаційного сценарію на місцевому рівні: покращується якість соціальних послуг, а також рівень життя у громадах. Реалістичний (цільовий) сценарій розвитку системи надання соціальних послуг є наслідком критичної оцінки поточного стану та тенденцій всередині України (насамперед вплив повномасштабної війни та вимоги прискореної євроінтеграції), а також ймовірних обмежень створення системи припущень оптимістичного сценарію розвитку: громади вживають заходів для розвитку, однак тенденції змін суспільно-економічного становища держави загалом продовжують залишатися без значних змін. Результати реалістичного сценарію на місцевому рівні: поволі зростає активність населення громад, соціальна свідомість і поінформованість щодо питань соціального захисту й підтримки, якість соціальних послуг і рівень життя населення поволі покращується.

5. Запропоновано комплексну систему удосконалення організаційного, нормативно-правового та фінансово-економічного механізмів реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні, що передбачає виконання низки управлінських рішень для того, щоб: оптимізувати соціальні та державні інститути (забезпечити структурно-функціональну обумовленість у роботі таких інституцій, як міністерства, відомства, відповідні управління у місцевих органах влади, соціальні служби тощо); диференціювати підходи до

соціального захисту різних категорій населення; змінити функції міністерств і відомств щодо установ, які підпорядковуються їх відповідальності, тобто замість опікування та контролю виконання рутинних завдань необхідно визначити стратегічні напрями і контролювати результати роботи; розширити функції міністерств та відомств, які підпорядковуються їх відповідальності, зокрема надати місцевим органам виконавчої влади більшу самостійність у прийнятті рішень; створити єдину систему соціального захисту; законодавчо регламентувати єдині стандарти якості та доступності послуг соціального спрямування для місцевих органів виконавчої влади та здійснювати контроль за їх дотриманням тощо.

6. Окреслено можливості впровадження управлінських інновацій у процесі реалізації соціального захисту на регіональному рівні. Пропонується впровадження інноваційних соціальних інструментів, а саме: соціальне замовлення, супервізія, оцінювання та планування догляду, групи взаємодопомоги, попередження жорстокого поводження з клієнтами, незалежна адвокація, диверсифікація соціальної допомоги, розширення її організаційно-правових та фінансових форм, забезпечення належної якості та змісту соціальних послуг, що відповідають запитам громадян, які потрапили у важку життєву ситуацію. Заходи інформаційного забезпечення враховують реалізацію технологічних та інноваційних проектів, таких як створення централізованої електронної бази даних щодо отримувачів соціальної допомоги, пільг та соціальних послуг, а також комп'ютеризацію різних процесів. Створення єдиного інформаційно-аналітичного сервісу та єдиної електронної бази даних отримувачів різних видів соціальної допомоги, пільг та соціальних послуг, до яких могли б мати доступ усі учасники процесу, сприятиме подоланню зайвого дублювання та покращенню якості та швидкості у прийнятті управлінських рішень. Також раціональним буде створення єдиного програмного забезпечення для обліку отримувачів пільг, обсягів послуг та автоматизованих розрахунків вартості пільг.

Окрім того, передбачається проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення стосовно конкретних заходів модернізації державної політики у сфері соціального захисту та компенсаторних механізмів для нейтралізації їх негативних наслідків. Ці заходи також враховують створення позитивного іміджу багатодітних сімей, підтримку сімейних форм улаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і розробку ефективних заходів протидії соціальному сирітству, безпритульності та бездоглядності дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андріяш В. І. (2013) Державна політика: концептуальні аспекти визначення. Державне управління: удосконалення та розвиток, (9), URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_9_6
2. Антонюк В.П., Залознава Ю.С. (2023) Людський капітал регіонів України: проблеми відтворення в умовах гібридної та повномасштабної війни як загроза для повоєнного відновлення країни. Київ: Ін-т економіки пром-сті. НАН України. URL: <https://drive.google.com/file/d/1oCTBFbCmPgNa6k2Aj16UInry1Q8jNA57/view>
3. Бабецька І. Я. (2022) Захист прав інтелектуальної власності в соціальних мережах. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 13 (25), 151-157. DOI: 10.33098/2078-6670.2022.13.25.151-157
4. Басова І. С. (2020). Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального захисту. Київ : Ніка-Центр.
5. Баштанник В.В. (2023). Публічне управління у сфері соціальної безпеки у контексті формування механізмів соціального захисту: протидія викликам війни. Публічне управління та адміністрування в Україні, (36), 155-159. DOI: <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2023.36.29>. URL: <https://pag-journal.iei.od.ua/36-2023>
6. Безусий В. В. (2019). Форми соціального захисту державних службовців в Україні. Прикарпатський юридичний вісник, 4(29), Т. 2, 3-7. DOI: [https://doi.org/10.32837/pyuv.v2i4\(29\).425](https://doi.org/10.32837/pyuv.v2i4(29).425). URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6891dea8-8beb-4372-8eba-151df22c76f2/content>
7. Белоусов В. Д. (2023). Зміст системи соціального захисту України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, (66), 88-91. DOI:

<https://doi.org/10.32782/2307-1745.2023.66.19>. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc66/21.pdf>

8. Бідак В. Я., Павлова Л. О. (2014). Функціонально-цільовий підхід в удосконаленні системи соціального захисту населення: загальнодержавний і регіональний аспекти. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України, 5 (109), 430-441.

9. Білозір О. В. (2020). Формування механізму адаптації соціального захисту до європейських стандартів. Інвестиції: практика та досвід, (4), 93-96. DOI:10.32702/2306-6814.2020.4.93. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7054&i=15>

10. Бліщук К. М. (2023). Особливості управління системою соціального захисту в Україні. Публічне адміністрування та національна безпека, (6). DOI: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2023-6-9042>. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/administration2023/6/9042>

11. Бліщук, К. (2023). Реалізація політики соціального захисту на регіональному рівні. Економічний простір, (186), 119-123. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/186-21>. URL: <http://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1303>

12. Богдан Т. (2022). Війна і державні фінанси: скільки потрібно грошей на відновлення і де їх брати. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/3/693382>.

13. Боднарчук О.Г. (2020). Теоретична сутність понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення»: окремі дискусійні питання. Юридичний науковий електронний журнал, (4). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/22>. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2020/24.pdf

14. Болотіна Є.В., Шубна О.В., Бившева Л.О. (2021) Особливості фінансування та управління системою соціального захисту населення в Україні. Вісник економічної науки України, 1 (40), 120-126. DOI:

[https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1\(40\).120-126](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1(40).120-126).

URL:

<http://dspace.nbuiv.gov.ua/handle/123456789/180113>

15. Бондаревська К. В. (2020) Стратегія забезпечення соціальної безпеки на ринку праці України. БІЗНЕСІНФОРМ, (12), 238-244. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2020-12_0-pages-238_244.pdf

16. Бондаренко С. М., Бугас Н. В. (2021) Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку. Державне управління: удосконалення та розвиток, (2). DOI: 10.32702/2307-2156-2021.2.40. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1981>.

17. Бориченко К. В. (2016) Структура та зміст права на соціальний захист. Держава та регіони, (4), 33-37.

18. Бориченко К. В. (2017) Право на соціальний захист у системі прав людини. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 45(1), 127-130.

19. Бородін Є. І. (2018) Державна молодіжна політика в Україні: механізм формування та реалізації в контексті розвитку. Грані. Дніпро.

20. Бражко О. В. Модернізація національної системи України соціального захисту населення в період воєнного стану (2022). Публічне управління і адміністрування в Україні, (31), 31-34. DOI: <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2022.31.5>. URL: <http://www.pagjournal.iei.od.ua/archives/2022/31-2022/5.pdf>

21. Бурденюк С. (2020) Перспективи розвитку накопичувального пенсійного забезпечення в Україні. Інноваційна економіка, (5-6), 142-147. DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2020.5-6.18>. URL:

<http://inneco.org/index.php/inneco.ua/article/view/639>

22. Бурлака О. С. (2020) Сучасний стан правового регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні. Трудове право. Право соціального забезпечення, 128-133. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.2.21>. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/2/22.pdf>

23. Бюджет-2023: На пенсійне забезпечення та соціальний захист передбачено 442,3 млрд грн (2023) Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/biudzhets-2023-na-pensiine-zabezpechennia-ta-sotsialnyi-zakhyst-peredbacheno-4423-mlrd-hrn>.

24. Бюджетний кодекс України (2010). Відомості Верховної Ради України № 50-51, ст. 572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

25. Вапнярчук Н. М. (2022) Нормативно-правове забезпечення соціального захисту працівників Національної поліції України: сьогодення. Аналітично-порівняльне правознавство, (6), 135-139. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.24>. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/02/26.pdf>

26. Василик О. (2019) Соціальний захист населення як важлива складова публічного адміністрування. Інновації: аспекти управління, виробництва, сфери обслуговування. Матер. VIII-ої Всеукр. наук.-практ. конф. пам'яті почесного професора ТНТУ, академіка НАН України М. Г. Чумаченка. ТНТУ імені Івана Пулюя 28 березня, 2019. Тернопіль. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/28252>

27. Ваховський Л. Ц. (2022) Особливості соціального захисту дитинства в Україні (20-ті роки ХХ століття). Education and pedagogical sciences, (2), 82-90. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/43291/1/Dichek%2C%20Ivaniuk%2CHohol%20_%20Education%20and%20Pedagogical%20Sciences%202022_2.pdf

28. Величко Н. М., Вялих Т. І., Москалюк С. В., Вольф О. О. (2021) Стан соціального захисту людей похилого віку в Україні. Журнал неврології ім. Б. М. Маньковського, (3), Т. 9, 74-75. URL: <https://congress.geront.kiev.ua/wp-content/uploads/2021/09/neuro-3-2021-1.pdf>

29. Відомості Земельний кодекс України (2002) ВВР України № 3-4, ст.27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

30. Волошина О. О., Ковальова М. Ю., Боженко В. Є. (2020) Стан і тенденції розвитку фінансового забезпечення соціального захисту в Україні. Економічний

вісник Донбасу, 3 (61), 190-197. DOI: 10.12958/1817-3772-2020-3(61)-190-197.
URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/handle/123456789/173858>

31. Гапочка В. М. (2022) Соціальний захист безробітних: реалії сьогодення
Науковий вісник Ужгородського національного університету, 74(1), 171-175.
DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.29>. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/273013>

32. Геєць В. М. (2009) Соціально-економічний стан України: наслідки для
народу та держави: національна доповідь. Геєць В. М., Даниленко А. І.,
Жулинський М. В. та ін. (ред.) НВЦ НБУВ. Київ. URL:
http://ief.org.ua/docs/mg/Mon_Hegets_2009_W.pdf

33. Головка В. В. (2022) Особливості державної політики соціального
захисту населення в умовах воєнного стану в Україні. Вісник Національного
університету цивільного захисту України, (2), 65-73. URL:
<http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/16874>

34. Горемікіна Ю. В. (2009) Україна на шляху до Європейського Союзу:
інновації у сфері соціальних послуг. Вісник Хмельницького національного
університету. (5), Т. 1, 101-104. URL:
https://issuu.com/nikolaychuk/docs/vis_2009_5_t1

35. Грень Т.Я. (2022) Особливості реалізації політики соціального захисту
територій в умовах війни. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського, (6), Т. 33
(72), 80-84. URL:
https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/6_2022/13.pdf

36. Гринько Р. В., Мота А. Ф., Петреченко С. А. (2022) Соціальний захист
військовослужбовців в умовах воєнного стану. Право і суспільство, (3), 161-166.
DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.24>. URL:
http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/3_2022/24.pdf

37. Гудзь А.О. (2019) Система соціального захисту України та місце в ній недержавного соціального забезпечення. Науковий Вісник міжнародного гуманітарного університету, (40), 106-109. doi:10.32841/2307-1745.2019.40.24.

38. Данилюк О. І. (2019) Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації. Ефективна економіка, (5). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.5.50. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7056>

39. Дашковська О. Р. (2018) Особливості реалізації права на соціальний захист у контексті світової глобалізації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, 35 (1), 4-7. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/648284>

40. Декларація МОП про соціальну справедливість в цілях справедливої глобалізації. (2008). URL: <https://www.ilo.org/resource/ilo-declaration-social-justice-fair-globalization-0>

41. Декларація про державний суверенітет України (1996). Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/55-12#Text>.

42. Державна казначейська служба України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://treasury.gov.ua>.

43. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua>.

44. Дернова І., Боровик Т.... Данилевська Л. (2023) Соціальний захист населення в умовах воєнної агресії, повоєнного відновлення та євроінтеграції України. Демографія та соціальна економіка, 54 (4), 93-114. <https://doi.org/10.15407/dse2023.04.093>

45. Длугопольський О. (2009) Державна політика у сфері соціального захисту населення: аспекти відповідальності суспільного сектора. Наука й економіка, 16 (4), Т. 2, 148–156.

46. Длугопольський О., Козар А. (2022) Аналіз бюджетних витрат на соціальний захист населення: виклики пандемії COVID-19. Вісник економіки, (3),

38-64. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.03.038>. URL: <https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/htneu/article/view/1375/1499>

47. Дмитренко Е. С., Дмитренко Ю. П. (2022) Особливості фінансового, правового та організаційного забезпечення соціального захисту громадян в умовах євроінтеграції України. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики, (3), 234-242. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.3.44.2022.3655>. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3655>

48. Довбуш М.О. (2020) Соціальні програми в контексті державної підтримки захисту населення в країнах ЄС (на прикладі програми “Сім’я 500+” Республіки Польщі). Політичне життя, (1). URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/7956>

49. Долот В. Д., Дудка В. В., Ляховченко Л. А. (2012) Лікарняні каси як додаткове джерело фінансування системи охорони здоров’я України (на прикладі благодійної організації “Муніципальна лікарняна каса міста Києва”). Інвестиції: практика та досвід, (5), (102-106). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2012_5_29

50. Дороніна О. А. (2022) Соціальний захист населення: теоретичні засади і досвід України. Економіка України, (7), 89-92. URL: <https://lib.otei.odessa.ua/?p=16715>

51. Дубенець А. С. (2019) Щодо питання права на соціальний захист громадян України у контексті досвіду рішень Конституційного суду України та Європейського суду з прав людини. Інтернаука, 6 (2), 40-45. URL: <https://ela.kpi.ua/items/e9950497-4842-4bf1-814b-65b3a2095bf0>

52. Дутчак А. В. (2017) Соціальне забезпечення громадян: сучасний стан та перспективи розвитку. Молодий вчений, 45 (5), 568-572. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_5_128

53. Енциклопедія державного управління (2011). Іжа М. М, Бодров В. Г. [та ін.] (ред.). Київ: НАДУ, Т. 4. URL:

https://shron1.chtyvo.org.ua/Zbirnyk_statei/Entsyklopediia_derzhavnoho_upravlinnia_Tom_4.pdf?

54. Європейська конвенція про здійснення прав дітей (1996). Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text.

55. Європейська соціальна хартія (1996). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

56. Житловий Кодекс України. ВВР. № 5464-X (1983) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text>.

57. Журавський В. та ін. (1998) Соціальний кодекс України: проект. Київ : Логос.

58. Забезпечення ефективної соціальної політики. План відновлення України URL: <https://recovery.gov.ua/project/program/recovery-and-upgrade-of-housing-andregions-infrastructure>

59. Загальна Декларація прав людини (1948). Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

60. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо реформування загальнообов’язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» № 77-VIII (2014). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/77-19>.

61. Закон України «Основи законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування» № 16/98-ВР (1998). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80#Text>.

62. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров’я» № 2801-XII (1992). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.

63. Закон України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» № 1928-IX (2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>.

64. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» № 2017-III (2000). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T002017>.

65. Закон України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю» № 1727-IV (2004). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1727-15#Text>.

66. Закон України «Про житлово-комунальні послуги» № 2189-VIII (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19#Text>.

67. Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС» № 1629-IV (2004). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>.

68. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» № 1533-III (2000). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14>.

69. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» № 1058-IV (2003). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>.

70. Закон України «Про зайнятість населення» № 5067-VI (2012). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.

71. Закон України «Про засади державної регіональної політики» № 156-VIII (2015). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>.

72. Закон України «Про місцеве самоврядування» № 280/97-ВР (1997). URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#top.

73. Закон України «Про оборону України» № 1932-XII (1991). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>

74. Закон України «Про оплату праці» № 108/95-ВР (1995). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>.

75. Закон України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» № 5026-VI (2012) . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5026-17>.

76. Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» № 875-XII (1991). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>.

77. Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» № 2262-XII (1992). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text>.

78. Закон України «Про прожитковий мінімум» № 966-XIV (1999). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text>.

79. Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» № 1045-XIV. (1999). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>.

80. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» № 2961-IV (2005). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>.

81. Закон України «Про соціальний діалог в Україні» № 2862-VI (2010). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17>.

82. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» № 2011-XII (1991). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.

83. Закон України «Про соціальні послуги» № 2671-VIII (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

84. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» № 3551-XII (1993). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

85. Закон України «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист» № 203/98-ВР (1998). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203/98-%D0%B2%D1%80#Text>.

86. Звіти Державної казначейської служби України про виконання бюджетів всіх рівнів за 2018-2020 роки. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>

87. Зозуля І. (2021) Поняття “соціальний захист” в контексті наукових досліджень. Актуальні проблеми державного управління, (3), 24-29. DOI: <https://doi.org/10.35432/1993-8330appa3842021246230>. URL: <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/246230>

88. Іващенко Т. О. (2010) Напрями удосконалення інституційного забезпечення функціонування механізму соціально-економічного захисту. Економіка та держава, (2), 75-79. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/2_2010/22.pdf

89. Кадикало О. І. (2021) Особливості нормативно-правового забезпечення соціального захисту окремих верств населення в Україні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції, (3), 126-129. DOI <https://doi.org/10.15421/392160>. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2021/22.pdf

90. Клименко А. Л. (2017) Соціальний захист і соціальне забезпечення в умовах євроінтеграції України: окремі аспекти. Теорія і практика правознавства, 2 (12). URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/952e2a1b-ff9e-4d43-bca4-1ba73604aa1a>

91. Клименко О. Ю. Ключові складові соціальної підтримки дітей в Україні (2015). Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, 34 (1148), 151-156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhISD_2015_1148_34_28

92. Князькова Л. М. (2022) Напрями соціального захисту населення у зв'язку з військовою агресією Росії проти України. Прикарпатський юридичний вісник, (1), 64-69. DOI: [https://doi.org/10.32837/ryuv.v0i1\(42\).994](https://doi.org/10.32837/ryuv.v0i1(42).994).

93. Кодекс законів про працю України № 322-VIII (1971) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

94. Колосовська І., Нема О. (2018) Удосконалення публічного управління у сфері соціальної роботи на регіональному рівні. Державне управління та місцеве самоврядування, 4(39), 110–114.

95. Комітет із питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення. URL: https://komspir.rada.gov.ua/news/Pro_komitet/73203.html

96. Конвенція про права дитини (1993). Верховна Рада України, 995_021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

97. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (2012) Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

98. Кондратенко Н. О., Мушинська Н. Ю. (2021) Світовий досвід управління соціальним захистом населення. Бізнес Інформ, (12), 55-60. URL: https://www.business-inform.net/article/?year=2021&abstract=2021_12_0_55_60

99. Конституція України (1996). Відомості Верховної Ради України № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

100. Костюк В. Л. (2018) Європейські соціальні стандарти в контексті сучасної моделі джерел права соціального забезпечення: науково-теоретичний аспект. Наукові записки НаУКМА, Т. 1, 68-73. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2ebc90df-7f6d-445b-ad7e-d84cc258438b/content>

101. Кочемировська О. О., Пишуліна О. М. (2012) Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні. Київ : НІСД. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2013-02/Sots_zahust-c0056.pdf

102. Крижна В. (2020) Соціальні права громадян: соціальний захист та соціальне забезпечення. Соціальні права та їх захист адміністративним судом. Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції, 70-74. Київ, 2 вересня 2020. URL: <https://rm.coe.int/materials-socialrights-2020/1680a165f8>

103. Кришень О. В. (2019) Сфера соціального забезпечення як соціальний пріоритет: порівняльний аналіз регіональних Стратегій-2020. Публічне адміністрування та національна безпека, (6). DOI: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2019-6-5527>

104. Кришень О. В. (2020) Сучасні тенденції формування, реалізації та розвитку регіональної соціальної політики в Україні. Державне управління та місцеве самоврядування, 1 (44), 52-57.

105. Кришень О. В. (2020) Теоретико-методологічні аспекти регіональної соціальної політики в період сучасних трансформацій. (Дис. канд. наук з держ. упр.). Дніпро.

106. Кудлаєнко С. В. (2017) Державна соціальна політика у сфері економічних відносин: концептуальні засади. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки, 2(1), 206-209. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=Vchnu_ekon_2017_2\(1\)__40](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=Vchnu_ekon_2017_2(1)__40)

107. Кукшинова О. О., Чербаджи Н. І. (2017) Соціальний захист моряків як об'єкт правового регулювання. Вісник Запорізького національного університету, (2). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-12/45>. URL: <http://www.law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-2-2017/10.pdf>.

108. Лаврухін В. В. (2015) Державне управління у сфері соціального захисту населення: теоретичні аспекти. Аспекти публічного управління, 1/2 (15/16), 66-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2015_1-2_10

109. Лаврухін, В. (2015) Напрями модернізації механізмів соціального захисту населення в Україні. Державне управління та місцеве самоврядування, (1), 89-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2015_1_11

110. Лаврухін, В. В. (2014) Соціальний захист як складова соціальної політики держави: теоретичний аналіз. Ефективність державного управління, (41), 227-233. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2014_41_29

111. Липовська Н. А., Марценюк О. О. (2009) Інтерпретація комунікативної компетентності державних службовців в психологічному дискурсі. Актуальні проблеми державного управління, (2). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2009_2_4

112. Ліжевський А. Л. (2021) Правові засади публічного адміністрування у сфері соціального захисту населення. Право і суспільство, 1(2), 73-80. DOI; <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.1.2.12>

113. Ліснєвська Ю. (2021) Розвиток механізмів реалізації соціального захисту населення на державному рівні. Вісник Дніпровської академії неперервної освіти, (1), 11-14.

114. Лопушняк Г. С. (2011) Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку України. Львів : ЛРІДУ НАДУ.

115. Ляшенко Т. (2019) Соціальний захист як складова соціально-трудова відносин: європейський досвід та українські реалії. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, (2), 105–125. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/uk/article/UJRN-0001135438>

116. Мазур І. М. (2016) Регіональний механізм соціального захисту населення. Наука й економіка, (2), 88-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nie_2016_2_18

117. Малуґа Л. Ю. (2019) Теоретико-правові основи адаптації соціального законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Херсон : Видавничий дім «Гельветика». URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3fmb_pravo/malyuha--teoretyko-pravovi-osnovy-uzm-preview-2.pdf

118. Миколюк С.М. Соціальна допомога та виплати в умовах воєнного стану (2022). Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції.). Тернопіль: Університетська думка, 92-94. 2-3 червня 2022. URL: <http://nauksgf.wunu.edu.ua/index.php/npsgf/article/view/126/122>

119. Міністерство та Комітет цифрової трансформації України. Офіційний сайт. URL: https://thedigital.gov.ua/cnap/Perelik_usih_naselennih_punktiv.

120. Міністерство фінансів України. Офіційний сайт. URL: <http://minfin.gov.ua>.

121. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Стратегічного плану діяльності Міністерства соціальної політики України на 2022 бюджетний рік і два бюджетні періоди, що настають за плановим (2023 - 2024 роки)» № 90 (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0090739-22#Text>

122. Наказ Мінсоцполітики України «Про деякі питання діяльності об'єднаної територіальної громади щодо соціальної підтримки населення та захисту прав дітей» № 890 (2018). URL: www.msp.gov.ua/files/890.pdf.

123. Насібова О. В. (2021) Фінансовий механізм соціального захисту як інструмент регулювання рівня життя населення. Інвестиції: практика та досвід, (10), 48-54. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.10.48. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7460&i=6>

124. Николаєва В. І. (2019) Сучасні моделі державного управління в країнах ЄС: досвід впровадження. Університетські наукові записки, 4 (72). DOI: 10.37491/UNZ.72.4. URL: https://unz.univer.km.ua/article/view/72_38-47

125. Николаєва В. І. (2020) Державне управління системою соціальної роботи в умовах транзитивного суспільства: європейський досвід та українські реалії. Київ : Халіков Р. Х.

126. Николаєва В. І., Суровцева І. Ю. (2022) Адміністрування соціального забезпечення: європейська практика державно-громадського управління системою соціальної роботи. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, Т. 33 (72), (3), 120-124. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/3_2022/3_2022.pdf

127. Овод Ю. (2016) Інноваційні технології у соціальній роботі. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України, (3), 175-184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadpcpn_2016_3_18

128. Огінська А.Ю. (2018) Світові тенденції бюджетного фінансування соціального захисту населення та можливості їх використання в Україні. Економіка. Фінанси. Право, (3/2), 26-31.

129. Організація і забезпечення надання соціальних послуг в умовах воєнного стану (2023). URL: <https://socsprava.com.ua/organizacziya-nadannya-soczialnyh-poslug-v-umovah-voyennogo-stanu/>

130. Орел Г. П. (2021) Інформаційне та масмедійне забезпечення захисту соціальних прав населення. Право і суспільство, (6), 188-194.

131. Осецький В. Л. (2022) Державно-приватне партнерство у сфері охорони здоров'я та системі соціального захисту України. Фінанси України, (11), 126-128.

132. Павліченко О. В. (2018) Особливості елементів механізму забезпечення права на соціальний захист в Україні. Прикарпатський юридичний вісник, 1(22), Т. 5, ч. 2, 70-75. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1-5_2018/part_2/17.pdf

133. Павлова Л. О. (2015) Політико-економічний аналіз системи соціального захисту населення в Україні. (Дис. канд. екон. наук). Львів. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/aref_pavlova.pdf
134. Павлова О. (2007) Особливості соціальної роботи з сільською громадою. Науковий вісник Національного аграрного університету, 115-118.
135. Павлюк Т.І., Юрчик І.Б. (2022) Перспективи удосконалення системи соціального захисту найбільш вразливих верств населення: закордонний досвід. Приазовський економічний вісник, 2 (31), 88-95. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2022-2-15>. URL: <https://sel.vtei.edu.ua/repository/g.php?fname=27903.pdf>
136. Панасюк С. В. (2014) Проблеми та перспективи удосконалення конституційного права на соціальний захист. Часопис Національного університету “Острозька академія”, 2 (10), URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14psvnsz.pdf>.
137. Пенсійний фонд України. Офіційний сайт. URL: <http://www.pfu.gov.ua>.
138. Пищуліна О., Юрочко Т., Міщенко М., Жаліло Я. (2018) Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf.
139. Податковий кодекс України (2011). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
140. Помаза-Пономаренко А.Л. (2020) Децентралізація влади в Україні: соціальні фактори, ризики, конфлікти та перспективи. Публічне адміністрування та національна безпека, 7 (15), URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/administration2020/7/6685>
141. Помаза-Пономаренко А.Л. (2023) Безбар’єрність як вектор розвитку системи публічного управління у сфері забезпечення рівних прав громадян.

Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права, (5), 42-49. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/477>.

142. Постанова Кабінету Міністрів «Про внесення змін до Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи» № 476 (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/476-2022-%D0%BF#Text>

143. Постанова Кабінету Міністрів «Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану» № 16 (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162-2022-%D0%BF#Text>

144. Постанова Кабінету Міністрів України «Державна Стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року» № 385 (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.

145. Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг» № 2755-1 (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2020-%D0%BF#Text>.

146. Постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження експериментального проекту щодо запровадження першої черги Єдиної інформаційної системи соціальної сфери» № 1278 (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1278-2020-%D0%BF#Text>.

147. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України» № 423 (2015). URL : [zakon.rada.gov.ua/ laws/show/423-2015-%D0%BF#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF#Text).

148. Постанова Кабінету Міністрів України «Про координаційні центри підтримки цивільного населення» № 470 (2023). URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-koordynatsiini-tsentry-pidtrymky-tsyvilnoho-s470-90523>.

149. Постанова Кабінету Міністрів України «Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану» № 162 (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162-2022-%D0%BF#Text>.

150. Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2022-2024 роки» № 586 (2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-2021-%D0%BF#Text>.

151. Потабенко Л. В. (2019) Соціальні ризики як підстава набуття права на соціальний захист і соціальне страхування. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 58(1), 173-176. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/36065>

152. Правове регулювання та економічні свободи і права (2020). Савчин М. (ред.) Ужгород : РІК-У. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/34315>

153. Проблеми/потреби політики у сфері адміністративних послуг (2019). URL: <https://tsnap.ulead.org.ua/wpontent/uploads/2019/02/TablytsyaProblemy>.

154. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2022-2024 роки. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua>.

155. Прокопчук О. Т., Мальований М. І., Улянич Ю. В. (2022) Інновації в системі соціального захисту. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва, 100 (2), 18-28. URL: <https://lib.udau.edu.ua/items/94edb06e-0e9f-44bc-922d-e455f737af7d>

156. Публічне управління в умовах інституційних змін (2018). Войтович Р. В., Ворона П.В. (ред.). Київ.

157. Реалізація Конвенції ООН про права дитини в Україні: досягнення, проблеми, перспективи : держ. доп. про становище дітей в Україні (за період 2009-2016 рр.). Аксьонов С. Ю., Балакіреєв О. М., Т. В. Бондар та ін. (ред.). URL : <https://www.msp.gov.ua/timeline/Konvenciya-OON-z-prav-ditini.html>.

158. Романова Н. Ф. (2017) Формування ринку соціальних послуг на сучасному етапі в Україні. Innovative processes in education. AMEETSp. zo.o. Lodz. URL:

<https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14401/Romanova,%20%202017,%20Poland.pdf?sequence=1>

159. Рудкевич І. В. (2011) Регулювання системи соціального захисту населення України: теорія, методологія та державна політика. Донецьк: Ємельянова Т. В.
160. Русак Г. В. (2022) Пенсійне забезпечення в системі соціального захисту населення. Аналітично-порівняльне правознавство, (1), 109-112. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.20>. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/22.pdf>
161. Саричев В. І. (2013) Сучасні трансформації механізмів соціального захисту в країнах ЄС як складова розвитку людства. Ефективна економіка. (8), 1-3. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2348>
162. Семенов В., Рагуліна Ю. (2017) Теоретичні основи державного управління системою соціального захисту в європейських країнах. Правові горизонти, (5), 20-26. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/65104>
163. Семигіна Т. (2019) Соціальні послуги у територіальних громадах України: інновації правового регулювання. Вісник АПСВТ, (4), 65-75.
164. Семигіна Т. В. (2005) Порівняльна соціальна політика. Київ: МАУП. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/48cbe62e-cdca-47a6-b729-6f04c10f64e3>
165. Середній розмір пенсій в Україні становить 4370 гривень (2022). Укрінформ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3473717-serednij-rozmir-pensij-v-ukraini-stanovit-4370-griven.html>.
166. Сидоренко А. О. (2022) Соціальний захист членів сімей військовослужбовців в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. Аналітично-порівняльне правознавство, (6), 151-155. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.27>
167. Сидорчук О.Г. (2018) Соціальна безпека: державне регулювання та організаційно-економічне забезпечення. Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_pravo/sydorchuk_mon.pdf

168. Сидорчук О. Г., Новікова, О. Ф., Панькова О. В. (2018) Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки. Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ, НАН України, Інститут економіки промисловості. URL: https://iie.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Novikova_Sydorchuk_Pankova.pdf
169. Сидорчук О. Г., Хандій О. О. (2019) Інституційне забезпечення державного регулювання соціальної безпеки. Економічний вісник Донбасу, 55 (1), 157-163. DOI: 10.12958/1817-3772-2019-1(55)-157-163
170. Сідельникова Л. П. (2021) Асиметрії фінансування видатків місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення. Вісник Херсонського національного технічного університету, (4), 216-223. URL: <https://ojs.kntu.net.ua/index.php/visnyk/article/view/229>
171. Сіленко А. О., Коляденко В. А. (2002) Соціальна держава: тернистий шлях до визнання. Світовий досвід і перспективи України. Київ: (б. в.)
172. Смирнова І. І., Лихошва О. Ю., Рак Н. В., Горієва Л. А. (2020) Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми в Україні. Економічний вісник Донбасу, 3(61). doi: 10.12958/1817-3772-2020-3(61)-205-212
173. Смокович М. І. (2021) Захист соціальних прав людини крізь призму формування практики Верховного Суду. Слово Національної школи суддів України, (3), 6-15. DOI: 10.37566/2707-6849-2021-3(36)-1
174. Снігова О. Ю. (2007) Механізми державного та регіонального управління соціальною безпекою. Стратегічні пріоритети, 2(3), URL: https://www.libr.dp.ua/text/sp2007_2_11.pdf
175. Сорока О. П. (2020) Соціальне страхування – гарантія права громадян на соціальний захист внаслідок нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві. Право та інноваційне суспільство, (1), 41-45. DOI: 10.37772/2309-9275-2020-1(14)-6

176. Соціальний захист населення України у 2020 році : статистичний збірник (2021). Державна служба статистики України. Київ.

177. Спицька К. (2022) Правові засади соціального захисту учасників бойових дій в Україні. Юридичний вісник, (2), 171-181. DOI: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.2336>

178. Статівка Н. В. (2021) Соціально-економічне забезпечення реалізації держаної політики у сфері соціального захисту учасників бойових дій. Вісник Національного університету цивільного захисту України, (1), 208-218. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/13282>

179. Сташків Б. І. (2016) Право соціального забезпечення. Загальна частина. Чернігів: ПАТ “ПВК” “Десна”. URL: <http://www.stashkiv.ho.ua/files/10.pdf>

180. Соціальний захист – в “Дії”: простий спосіб подати документи / Департамент соціального захисту населення. URL : <https://dszn.smr.gov.ua/sotsialnij-zahist-v-diyi-prostij-sposib-podati-dokumenty>.

181. Стопчак А. Ю. (2015) Перспективи застосування ринкових механізмів у соціальному захисті. ScienceRise, 7(3), 60-64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/texc_2015_7%283%29__12

182. Стоян О. Ю. (2013) Теоретичні основи функціонування механізмів державного регулювання розвитку сфери відновлювальної енергетики. Державне управління: удосконалення та розвиток, (7). URL : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=811>.

183. Ткаліч Т., Михальчук В. (2017) Фінансування соціального захисту в Україні та країнах ЄС: шляхи подолання розбіжностей. Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського, 8 (1), 109-115.

184. Трунова Г. А. (2022) Правові аспекти соціального захисту громадян України в умовах воєнного стану. *Правова держава*, (33), 456-465. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001371529>
185. Туленков М. (2016) Соціальний захист у науковому дискурсі. *Релігія та соціум*, (1-2), 104-113. URL: nbuv.gov.ua/UJRN/relsoc_2016_1-2_16
186. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (2014). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
187. Умаєв Б. Б. (2022) Особливості соціального захисту військовослужбовців і працівників Служби безпеки України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, (70), 248-252. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.38>
188. Федорчак О. В. (2008) Класифікація механізмів державного управління. *Демократичне врядування*, (1). URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jan/26465/ofedorchak.pdf>
189. Черенько Л.М., Полякова С.В., Клименко Ю.А. (2023) Якість життя населення України та перші наслідки війни. Київ: Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи. URL: https://idss.org.ua/arhiv/Монографія_якість.pdf
190. Черниш А. Р. (2022) Соціальна інтеграція молоді, як вид соціального захисту молоді. *Аналітично-порівняльне правознавство*, (4), 175-180.
191. Чорна М. (2019) Сутність права громадян на соціальних захист. *Конституційне право*, (4). URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2019/4/29.pdf>.
192. Чернописька В., Баран А. (2019) Міжнародно-правові стандарти соціального захисту людей похилого віку. Львів: Вісник Національного університету “Львівська політехніка”, (24), 61-68.

193. Шаповалова К. Г. (2022) Позитивний досвід Німеччини щодо правового регулювання соціального захисту державних службовців в сучасних умовах інформаційних комунікацій. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 72 (2), 262-267. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/51738>

194. Шаповалова К. Г. (2022) Тенденції подальшого розвитку правового регулювання соціального захисту державних службовців в сучасних умовах інформаційних комунікацій та євроінтеграції України. Аналітично-порівняльне правознавство, (3), 118-121. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.21>

195. Шевченко Н. П. (2019) Державне управління процесами реформування системи пенсійного забезпечення України в контексті євроінтеграції. (Дис. канд. наук державного управління), Івано-Франківськ. URL: <http://elar.nung.edu.ua/handle/123456789/7439?locale=uk>

196. Шмигаль Д. (2023) У 2024 році зростуть видатки на соціальну сферу, медицину та освіту. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/denys-shmyhal-u-2024-rotsi-zrostut-vydatky-na-sotsialnu-sferu-medytynnu-ta-osvitu>.

197. Шульга А. А., Суріна Н. А. (2020) Соціальний захист дитинства в Україні: нормативно-правове забезпечення та сучасний стан (на прикладі Миколаївської області). Публічне управління та регіональний розвиток, (8), 618-653.

198. Юник І. Г. (2023) Реалізація сучасної державної соціальної політики в Україні: основні проблеми та стратегічні пріоритети. Право та державне управління, (2), 187-195. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2023.2.27>. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/27.pdf

199. Юрійчук І. (2020) Належне врядування та надання адміністративних послуг у сфері соціального захисту. Соціальні права та їх захист адміністративним судом. Матеріали III Міжнародної науково-практичної

конференції, 129-133, Київ: 04 вересня 2020. URL: <https://rm.coe.int/materials-socialrights-2020/1680a165f8>

200. Ящук С. (2021) Реформування системи соціального захисту у Франції: управління соціальною діяльністю. Актуальні питання гуманітарних наук. 46 (2). 216-220. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/46-2-34>

201. Aligning aid: Recipient perspectives on humanitarian cash and social protection in Ukraine. (2024) Ground Truth Solutions. Retrieved from <https://socialprotection.org/discover/publications/aligning-aid-recipient-perspectives-humanitarian-cash-and-social-protection>

202. Bashtannyk V., Lopushniak G., ... Muzyka Y. (2019) Modern determinants of economic security management of states in conditions of globalization and stability development. International Journal of Recent Technology and Engineering. 4 (8). Retrieved from <https://www.ijrte.org/download/volume-8-issue-4/>

203. Bilyk O., Dykha M.... Dudnyk A. (2020). Management of corporate social activity in the organization. International Journal of Management (IJM) Volume 11, Issue 5. 97–107.

204. Bonilla, G. A., Gruat, J. V. (2003). Social Protection: A Life Cycle Continuum Investment For Social Justice, Poverty Reduction And Sustainable Development. Geneva : International Labour Office. 57 p.

205. Carla Lacerda. The state of the social protection system in Ukraine as it reaches the one-year mark of the conflict. (2023). Socialprotection.org. Retrieved from <https://socialprotection.org/discover/blog/state-social-protection-system-ukraine-it-reaches-one-year-mark-conflict>

206. Charter of Fundamental Rights. (2000) European Parliament Retrieved from <https://www.citizensinformation.ie/en/government-in-ireland/european-government/eu-law/charter-of-fundamental-rights/>

207. Countries commit to strong action on human capital to drive economic growth (2017). The World Bank. Retrieved from: <https://www.worldbank.org/>

en/news/feature/2017/10/20/countries-commit-to-strong-action-on-human-capital-to-driveeconomic-growth.

208. Jason Nickless (2002) European Code of Social Security Short Guide. Council of Europe Publishing, Strasbourg, Council of Europe . Retrieved from URL: http://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/source/socialsecurity/shortguide_en.pdf.

209. Julian Tupay. Germany's New Security Strategy. (2008) Retrieved from URL : <http://blog.icds.ee/article/89/germanys/new/security/strategy>.

210. Nykolaieva V. (2018) Specification of the organization of the social work system in developed European countries . Global and national problems of economic security. Ivane Javakhishvili Tbilisi state university. Tbilisi. 74-79. URL: <http://www.conferenceconomics.tsu.ge/?mcat=0&cat=arq&leng=eng&-arq=2&arqdata=2>

211. Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR). Report on the human rights situation in Ukraine, 1 February to 31 July 2023. (2023) Retrieved from:

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/23-10-04-OHCHR-36th-periodic-report-ukraine-en.pdf>

212. Ranking of national higher education systems. U21. (2023) Retrieved from: https://issuu.com/universitas21/docs/u21_impact_report_2023_2_

Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/238661563_A_life_cycle_continuum_investment_for_social_justice_Poverty_reduction_and_sustainable_development

213. Social Protection (2021) // https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-04/UN%20Policy%20Paper%20on%20Social%20Protection_FINAL%20ENG.pdf

214. The French White Paper on Defence and National Security. (2008) Retrieved from: <https://www.cairn-int.info/the-french-white-paper-on-defence-and-national-sec--9782738190444.htm>

215. Ukraine (2024). Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3). February 2022 – December 2023. The World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. Retrieved from <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/pdf/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a.pdf>

216. Ukraine Social Protection: Current & Future Needs. (2022). World Bank Group. Retrieved from <https://socialprotection.org/discover/publications/ukraine-social-protection-current-future-needs>

217. WFP (2022). Ukraine food security report. Retrieved from URL: www.wfp.org/publications/ukraine-food-security-report-may-2022

ДОДАТКИ

Додаток А

Основні нормативно-правові акти, що регулюють питання соціальної безпеки в Україні

Назва нормативно правового документа	Ключові положення, що сприяють забезпеченню соціальної безпеки
Конституція України	<p>1. Кожному гарантується право на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом та право на своєчасне одержання винагороди на працю (ч. 4 і 7 ст. 43).</p> <p>2. Держава забезпечує соціальну спрямованість економіки (ч. 4 ст. 13).</p> <p>3. “Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом” (ст. 46)</p>
Кодекс законів про працю України	<p>1. “КЗпП України регулює трудові відносини всіх працівників, сприяючи зростанню продуктивності праці, поліпшенню якості роботи, підвищенню ефективності суспільного виробництва і піднесенню на цій основі матеріального і культурного рівня життя трудящих, зміцненню трудової дисципліни і поступовому перетворенню праці на благо суспільства в першу життєву потребу кожної працездатної людини” (ст. 1).</p> <p>2. “Право громадян України на працю забезпечується державою. Держава створює умови для ефективної зайнятості населення, сприяє працевлаштуванню, підготовці і підвищенню трудової кваліфікації, а при необхідності забезпечує перепідготовку осіб, вивільнюваних у результаті переходу на ринкову економіку” (ст. 2)</p>
Кодекс законів про працю України	<p>3. “Держава гарантує працездатним громадянам: вільний вибір виду діяльності; безплатне сприяння державними службами зайнятості у підборі підходящої роботи і працевлаштуванні відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти, з урахуванням суспільних потреб; надання підприємствами, установами, організаціями відповідно до їх попередньо поданих заявок роботи за фахом випускникам державних вищих навчальних, професійних навчально-виховних закладів; безплатне навчання безробітних нових професій, перепідготовку в навчальних закладах або у системі державної служби зайнятості з виплатою стипендії; компенсацію відповідно до законодавства матеріальних витрат; правовий захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи” (ст. 5); “Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства, установи, організації і максимальним розміром не обмежується” (ст. 94); “Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов’язковою на всій території України для підприємств, установ, організацій усіх форм власності і господарювання та фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників, за будь-якою системою оплати праці” (ст. 95)</p>

Закон України “Про зайнятість населення”	Визначається сутність понять “зайнятість”, “продуктивна зайнятість”, “безробіття”, “ринок праці”, “державне регулювання зайнятості” (ст. 1); гарантується право на зайнятість (ст. 3); гарантується вільне обрання місця застосування праці та виду діяльності, вільний вибір або зміну професії; одержання заробітної плати (винагороди); професійна орієнтація; професійне навчання; підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями; безоплатне сприяння у працевлаштуванні; соціальний захист у разі настання безробіття; захист від дискримінації у сфері зайнятості, необгрунтованої відмови у найманні на роботу і незаконного звільнення (ст. 5); визначається державна політика у сфері зайнятості (ст. 15–20); визначаються особливості діяльності Центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції (ст. 21–23); висвітлюються заходи щодо сприяння зайнятості (ст. 24–31); визначаються особливості професійної орієнтації та професійного навчання (ст. 32–35); визначаються особливості безробіття, права та обов’язки безробітних, допомоги по безробіттю тощо (ст. 43–48); участь роботодавців у забезпеченні зайнятості (ст. 50); участь профспілок у забезпеченні зайнятості (ст. 51)
Закон України “Про оплату праці”	“Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства” (ст. 1); “Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов’язковою на всій території України для підприємств усіх форм власності і господарювання та фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників, за будь-якою системою оплати праці” (ст. 3); особливості державного регулювання оплати праці (ст. 8–13); особливості договірної регулювання оплати праці (ст. 14–20); права працівника на оплати праці та її захист (ст. 21–34)
Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття”	Визначення осіб, які підлягають страхуванню на випадок безробіття та прав на відповідне матеріальне забезпечення (ст. 4, 5); порядок управління та повноваження Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття (ст. 8–11); умови та тривалість виплати допомоги по безробіттю (ст. 22); розмір допомоги по безробіттю (ст. 23)
Закон України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії”	Цей Закон визначає правові засади формування та застосування державних соціальних стандартів і нормативів, спрямованих на реалізацію закріплених Конституцією України та законами України основних соціальних гарантій
Закон України “Про соціальний діалог в Україні”	Основні принципи соціального діалогу (ст. 3); форми здійснення соціального діалогу (ст. 8, 9); особливості формування та функціонування Національної тристоронньої соціально-економічної ради – постійно діючого органу, що утворюється Президентом України для ведення соціального діалогу (ст. 11–14)
Закон України “Про організації роботодавців, їх об’єднання, права і гарантії їх діяльності”	Участь організацій роботодавців, їх об’єднань у веденні переговорів з укладення колективних договорів і угод (ст. 19); участь організацій роботодавців, їх об’єднань у соціальному діалозі (ст. 20); участь організацій роботодавців, їх об’єднань у формуванні та реалізації державної політики зайнятості населення (ст. 22); права організацій роботодавців, їх об’єднань у сфері вищої, професійно-технічної освіти, навчання на виробництві (ст. 26)
Закон України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності”	Право профспілок, їх об’єднань на ведення колективних переговорів та укладання колективних договорів і угод (ст. 20); повноваження профспілок, їх об’єднань (ст. 21); права профспілок, їх об’єднань у забезпеченні зайнятості населення (ст. 22); права профспілок щодо соціального захисту та забезпечення достатнього життєвого рівня громадян (ст. 23)

Джерело: розробка автора на основі: [66; 59; 115; 116; 123; 124; 131; 129; 109]

ВОЛИНСЬКА ОБЛАСНА РАДА

майдан Київський, 9, м. Луцьк, 43027, тел. (0332) 778 300, факс (0332) 778 319
e-mail: post@volynrada.gov.ua, http://volynrada.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 00022444

22.03.2024 № 434/с/2-24 на № _____ від _____

ДОВІДКА

**ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ ГРЕНЯ ТАРАСА ЯРОСЛАВОВИЧА
«УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ
ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ»**

Матеріали аналітичних довідок та пропозиції щодо удосконалення управлінських інструментів реалізації політики соціального захисту у Волинській області, підготовлені за результатами дисертаційного дослідження Греня Тараса Ярославовича «Удосконалення управлінських механізмів реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні» на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 – публічне управління і адміністрування використовуються в діяльності Волинської обласної ради, зокрема у процесі виконання Стратегії розвитку Волинської області на період до 2027 року у частині впровадження інноваційних соціальних інструментів: соціальне замовлення, супервізія, оцінювання та планування догляду, групи взаємодопомоги, попередження жорстокого поводження з клієнтами, незалежна адвокація, диверсифікація соціальної допомоги, розширення її організаційно-правових та фінансових форм, забезпеченням належної якості та змісту соціальних послуг та відповідають запитам громадян, що потрапили у складну життєву ситуацію.

Крім того, наукові результати дисертаційного дослідження, впроваджені в межах реалізації Регіональної цільової програми соціального захисту населення на 2024-2028 роки та спрямовані на науково-методичний супровід необхідних умов реалізації політики соціального захисту населення Волинської області (враховуючи аналітичну довідку та методичні рекомендації), визначення управлінських інновацій у процесах реалізації соціального захисту на регіональному рівні.

Голова

Григорій НЕДОПАД

Львівська ОДА
№5/36-3667/0/2-24/1-10 від
01.04.2024

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ

вуд. Винниченка, 18, м. Львів, 79008, тел.: (032) 299-91-00, факс: (032) 261-23-99
www.loda.gov.ua, e-mail: kancel@loda.gov.ua, Код ЄДРПОУ 00022562

№ _____

На № _____

від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Греня Тараса Ярославовича

«Удосконалення управлінських механізмів реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні»

Матеріали аналітичних довідок та пропозиції щодо удосконалення управлінських механізмів реалізації політики соціального захисту у Львівській області, підготовлені за результатами дисертаційного дослідження Греня Тараса Ярославовича «Удосконалення управлінських механізмів реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні» на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 – публічно управління і адміністрування використовуються в діяльності Львівської військової адміністрації, зокрема у процесі виконання Стратегії розвитку Львівської області на період 2021-2027 рр., зокрема, у частині виконання Розділу IV. Стратегічні цілі (пріоритети), оперативні цілі та завдання, Стратегічна ціль 2. Якісне життя. Оперативна ціль 2.2. Інклюзивне суспільство та Плану заходів на 2021-2023 рр. з реалізації Стратегії розвитку Львівської області на період 2021-2027 років.

Наукові результати дисертаційного дослідження, впроваджені у межах виконання Стратегії і Плану заходів, спрямовані на науково-методичний супровід необхідних умов реалізації реформ у Львівській області (підготовлено аналітичну довідку та методичні рекомендації), визначення модернізації системи соціального захисту як основи реалізації реформ у соціальній сфері. Т.Я. Гренем особисто здійснено розробку наукових праць за тематикою механізмів модернізації державної соціальної політики, зокрема політики соціального захисту на регіональному рівні.

Результати дисертаційного дослідження Т.Я. Греня у вигляді пропозицій та рекомендацій щодо прогнозування ефективності публічного управління у сфері соціального захисту на регіональному рівні, на основі якого розроблено три сценарії його подальшого розвитку, які розглянуті та будуть використовуватися в процесі діяльності Львівської військової адміністрації.

Перший заступник голови

Андрій ГОДНИК

УКРАЇНА

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ

ЛЬВІВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

79491, Україна, Львів, смт. Брехонівці, вул. Сухоманського, 16
 тел.: (032) 234-65-68 e-mail: pger@nau.gov.ua факс: (032) 234-63-85

16.02.2021 № 19/09-05

На № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Греня Тараса Ярославовича
на тему "Удосконалення управлінських механізмів реалізації політики
соціального захисту на регіональному рівні"
на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 28 "Публічне управління та адміністрування"
за спеціальністю 281 "Публічне управління та адміністрування"

Результати наукових напрацювань, пропозицій та рекомендацій, розроблені під час проведення дисертаційного дослідження аспірантом кафедри державного управління Гренем Тарасом Ярославовичем на тему: "Удосконалення управлінських механізмів реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні" на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 28 "Публічне управління та адміністрування" за спеціальністю 281 "Публічне управління та адміністрування", впроваджено в навчальний процес Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (далі – Інститут).

Зокрема, співробітниками Інституту під час розроблення навчальних програм підготовки висококваліфікованих фахівців для системи публічного управління використані напрацювання та запропоновані фахові знання щодо організаційного механізму забезпечення політики соціального захисту, перспектив та проблемних аспектів його реалізації на регіональному рівні.

Заступник директора
з наукової роботи ЛРІДУ НА
при Президентові України,
кандидат економічних наук, доцент,
Заслужений працівник освіти України

А.В. Ліпенев

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
 Національного університету
 «Львівська політехніка»
 д.т.н., проф. Іван ДЕМІДОВ
 28 _____ 2024 р.

АКТ

**про використання результатів дисертаційної роботи
 Греня Тараса Ярославовича на тему: "Удосконалення управлінських
 механізмів реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні",
 представленої на здобуття наукового ступеня доктора філософії, при
 виконанні науково-дослідної роботи кафедри регіонального та місцевого
 розвитку Національного університету "Львівська політехніка"**

Комісія у складі голови начальника НДЧ, д.т.н., ст. досл. Небесного Р. В. та членів: завідувача відділу науково-організаційного супроводу наукових досліджень к.т.н. Лазько Г. В., заступника начальника планово-фінансового відділу Фаст І. І. та завідувача кафедри регіонального та місцевого розвитку, д.е.н., професора Сидорчук О. Г. цим актом підтверджують, що результати дисертаційної роботи аспіранта кафедри регіонального та місцевого розвитку Греня Т.Я. використані при виконанні науково-дослідної роботи кафедри регіонального та місцевого розвитку, Національного університету «Львівська політехніка» за темою «Розвиток інструментів участі громадян у місцевому самоврядуванні (на прикладі м. Львова)» (номер державної реєстрації № 0124U000016 «Наукові засади забезпечення сталого розвитку територіальних громад і територій в умовах національних викликів та повоєнного відновлення України»). Зокрема, Гренем Т. Я. запропоновано комплексну систему удосконалення механізмів реалізації політики соціального захисту на регіональному рівні, яка передбачає: удосконалення нормативно-правового механізму, організаційного механізму та удосконалення фінансово-економічного механізму. Запропонована комплексна система покликана задовольнити потребу в якісній реформі соціального захисту на регіональному рівні, а вказані механізми можуть сприяти покращенню якості життя громадян, забезпечити більшу соціальну справедливість та стабільність у суспільстві.

Голова комісії:
 начальник НДЧ, д.т.н., ст. досл.

Роман НЕБЕСНИЙ

Члени комісії:
 зав. відділу науково-організаційного супроводу
 наукових досліджень, к.т.н.

Галина ЛАЗЬКО

В.о. заст. нач. ПФВ

Ірина ФАСТ

зав. каф. регіонального та місцевого розвитку
 д.е.н., проф.

Орестслава СИДОРЧУК